

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Olga Kuthanová

Nacifikace města Prahy

Diplomová práce

Praha 2007

1. ÚVOD	5
2. MĚNÍCÍ SE TVÁŘ MĚSTA	9
2.1 SPRÁVNÍ SYSTÉM HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY	9
2.1.1 NĚMČINA JAKO ÚŘEDNÍ JAZYK.....	13
2.1.2 NĚMEČTÍ ÚŘEDNÍCI.....	19
2.2 SYMBOLY ČESKÉ STÁTNOSTI A NÁRODA.....	22
2.2.1 PŘEJMENOVÁNÍ ULIC	25
2.2.2 ODSTRAŇOVÁNÍ POMNÍKŮ	30
2.3 NACISTICKÉ SYMBOLY	34
3. ŽIVOTNÍ PODMÍNKY PRAŽSKÉHO OBYVATELSTVA.....	36
3.1 REGISTRACE OBYVATELSTVA.....	36
3.2 PŘÍDĚLOVÝ SYSTÉM – ZÁSOBOVÁNÍ OBYVATELSTVA	36
3.2.1 PŘÍDĚLOVÉ LÍSTKY	37
3.2.2 SKUPINY OBYVATEL VZHLEDEM K PŘÍDĚLOVÉMU SYSTÉMU.....	40
3.2.3 OKRUHY KONTROLOVANÉHO ZBOŽÍ, JEHO OMEZENÍ	43
3.2.3.1 Běžné potraviny	43
3.2.3.2 Specifické a volné potraviny	46
3.2.3.3 Ostatní životní potřeby	47
3.3 CENOVÁ POLITIKA	47
3.4 KONTROLOVANÉ HOSPODÁŘSTVÍ.....	50
3.4.1 OTEVÍRACÍ DOBA	55
3.4.2 VOLNÝ PRODEJ	56
3.4.3 UMĚLÉ NÁHRAŽKY A POTRAVINY	56
3.5 NOVÉ POVINNOSTI.....	57
3.5.1 PRACOVNÍ POVINNOST	59
3.5.2 SLUŽBY.....	62
3.6 ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ OBYVATELSTVA.....	63
3.6.1 PLATOVÉ POMĚRY V PRAZE	63
3.6.1.1 Veřejní zaměstnanci	63
3.6.1.2 Umělci	64
3.6.1.3 Čeleď a dělnictvo.....	64
3.6.1.4 Důchody a přídavky	64
3.6.1.5 Daně.....	66
3.6.2 PRAŽSKÉ NÁJMY	67
3.6.3 ŽIVOTNÍ NÁKLADY.....	70
3.7 ŠETŘÍME SUROVINAMI	72
3.7.1 SBĚR MATERIÁLU.....	74
3.7.2 SBÍRKY PRO NĚMECKÉ VOJÁKY	77
3.8 CHOV DROBNÉHO ZVÍŘECTVA A ZAHRÁDKÁŘSTVÍ	78
3.8.1 CHOVATELSTVÍ.....	78
3.8.2 ZAHRÁDKÁŘSTVÍ.....	79
3.9 VÝHODY NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA.....	80
4. PRAŽSKÉ VŠEDNODENNÍ UDÁLOSTI.....	84

4.1 VIKTORIA	85
<u>5. PROTILETECKÁ OBRANA.....</u>	86
5.1 ZATEMNĚNÍ	88
<u>6. DOPRAVA V PRAZE.....</u>	90
6.1 JÍZDA VPRAVO, OSOBNÍ DOPRAVA	90
6.2 MĚSTSKÁ DOPRAVA	91
<u>7. STAVEBNICTVÍ V PRAZE</u>	93
7.1 PLÁNOVACÍ KOMISE PRO PRAHU.....	93
<u>8. LIDOVÁ SLOVESNOST</u>	95
<u>9. ZÁVĚR.....</u>	103
<u>10. POUŽITÁ LITERATURA</u>	105
<u>11. PŘÍLOHY</u>	107
11.1 TABULKY A GRAFY	107
11.2 ŠOUPIS ULIC.....	126
11.3 ZKRATKY.....	159
11.4 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	159

1. Úvod

K tématu „Nacifikace města Prahy“ mě přivedla vedoucí mé práce, doc. PhDr. Alena Míšková na základě mého zájmu o toto časové období i prostor. Zájem o město Prahu vychází z rodinných pout, která mě k ní vážou. Nemohu zastírat ani vliv svých prarodičů, kteří v ní válečná léta prožili a často mi své příběhy vyprávěli. Názvem jsme se pokusili nastínit i směřování této práce. Hlavním tématem, které skrývá, by měla být historie všedního dne v Praze za protektorátu se všemi proměnami, jež tato historická událost přinesla. Jak vidno, jedná se o téma široké, přesto jsme se tomuto vymezení nebránili, neboť daná tematika v dnešní historiografii souhrnně zpracována není. Konkrétnějšímu zaměření by proto chybělo obecné pozadí historie všedního dne, jež se zatím vyskytuje právě spíše dílčím způsobem v různých jinak zaměřených publikacích. Nechceme zde naznačovat, že by se nám mohlo podařit zmapovat danou problematiku absolutně. Vzpírá se tomu sama povaha faktů k tomu potřebných. Historie všedního dne prochází napříč tradičními historickými kategoriemi, jimiž myslím především dějiny politické, hospodářské, správní apod.

Ani metodika k historii všedního dne jako taková zatím neexistuje. Rozhodli jsme se proto pro členění tematické, které lépe postihuje jednotlivé oblasti obklopující člověka v jeho všedním dni. V rámci tematických celků pak budeme samozřejmě postupovat chronologicky. Některá témata se okrajově překrývají s jinými, tuto skutečnost ale nevnímáme jako nedostatek, nýbrž jako prostředek k propojení celého vzniknuvšího obrazu. To je také hlavním cílem této práce, chceme vytvořit obraz všednodenních situací a problémů, aniž bychom tato fakta výrazně posuzovali, neboť většinou hovoří sama za sebe.

Jedním z cílů, které si klademe, je snaha po objektivitě. Lze namítnout, že to je cílem každé současné historické práce, podíváme-li se ovšem na řadu publikací, jež se protektorátem zabývají, někdy se autorům jen těžko daří tento objektivní přístup, který může být ve svém výsledku občas zdánlivě chladný, dodržovat. Chtěli bychom tedy udržet stranou emotivní účast – při práci zabývající se takovým časovým obdobím samozřejmě existující – a soustředit se pouze na samotné skutečnosti. K vybranému prostoru Prahy je třeba dodat, že velká část změn, k nimž v běžném dni pražského občana došlo, se týkala samozřejmě celého protektorátu. V konkrétních kapitolách pak půjde kromě této obecné změny i o její konkrétní doložení na pražském příkladu.

Dosavadní historiografie se obdobím protektorátu zabývala především ze zmíněných tradičních hledisek, proto nám posloužila při studiu jako samozřejmý rámec a základ, v konkrétních informacích však naprosto nepostačuje a hledané informace prakticky neobsahuje. V následujících titulech lze najít jednotlivé problémy dějin politických, proto se jim tato práce věnovat nebude. Otázkami vládními se zabývají Dušan Tomášek a Robert Kvaček v knize *Obžalována je vláda* nebo Tomáš Pasák v knize *JUDr. Emil Hácha*. Nejpodrobněji je z protektorátního období zpracována tematika odboje, prostupující většinu publikací na prvním místě a zřetelně vypovídající o potřebě vyrovnat se s traumatem okupace. Odboj preferuje i kniha Jana Gebharta a Jana Kuklíka *Dramatické i všední dny protektorátu*. Jak napovídá název, je jednou z mála, jež se snaží sledovat i historii všedního dne – činí tak však zcela okrajově. Správní problematiku protektorátu osvětluje přínosná kniha Pavla Maršálka *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*. Čistě pražským prostorem se zabývá monografie Jana Uhlíře a Jana Kaplana *Praha ve stínu hákového kříže*, ve většině svého obsahu však sklouzává k neustále přítomné, ale již zodpovězené otázce odboje. Její přínos tkví bezpochyby v rozsáhlých obrazových přílohách, jež historii všedního dne přibližují. Kromě této knihy je nutno zmínit i *Prahu* Václava Ledvinky a Jiřího Peška, která ovšem zpracovává téma dějin Prahy synteticky. V této práci bude vynechána rovněž tematika květnového osvobození, ve většině zmíněných knih podrobně popsána. Stejně tak se úmyslně vyhýbáme otázce židovské, opět mnohokrát zpracované, např. *Osud Židů v protektorátu 1939–1945* nebo *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice* Miroslava Kárného.

Samostatnou práci by si jistě zasloužilo zpracování kulturního života v protektorátu. Je zřejmé, že tato oblast do našeho tématu nepopíratelně patří, ale právě pro její obsažnost a rozsah je nutno ji prozatím ponechat stranou. Problém tohoto tématu spočívá i v tom, že obecné prvky uměleckého života (tj. zákazy divadelní činnosti apod.) jsou většinou uvedeny i v některých zmíněných publikacích, do hloubky jde však zatím pouze kniha uspořádaná ze studií Jiřího Doležala *Česká kultura v protektorátu*, zpracovávající písemnictví, školství a film. Výtvarná a hudební oblast stojí zatím zcela ve stínu nezájmu (spíše publikačním než badatelském, neboť např. Milan Kuna zpracoval téma *Hudební život v protektorátu Čechy a Morava* ve své disertační práci v roce 1966). Aby tedy tato práce nebyla zcela disproporční, rozhodli

jsme se zahrnout do ní pouze kapitolu „Lidová slovesnost“ s anonymní tvorbou protektorátních občanů.

Souhrn použitých pramenů bude samozřejmě uveden na konci práce, přesto je třeba zmínit určité skutečnosti již nyní. Hlavním pramenem ke studiu všedního dne v Praze nám byla dvoudílná edice Vojtěcha Šustka a Aleny Míškové *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, dále jsme měli k dispozici knihu *Šest let okupace Prahy*, která vyšla již roku 1946 a časová blízkost událostem je zároveň její výhodou i nevýhodou. Konečně jsme procházeli všechny vycházející úřední věstníky, jež mohly obsahovat potřebné informace. K obecnému náhledu bylo třeba projít sbírku zákonů a nařízení. Samotný výzkum v archivu narážel bohužel na množství komplikací. Jednou z hlavních byla již zmíněná skutečnost, že téma všedního dne prochází napříč všemi běžnými historickými kategoriemi, jež samozřejmě uspořádání archivu ctí a soupisy inventářů s tímto „jiným“ úhlem pohledu často vůbec nepočítají. Byli jsme tedy v situaci, kdy jsme věděli, jaké informace potřebujeme vyhledat, ale nebylo možné přesně zjistit, kde by bylo lze je najít. Kromě fondů Národního archivu bylo samozřejmě nezbytností navštívit Archiv hlavního města Prahy. Ten ale postavil ještě těžší překážku. Většina magistrátních fondů z období protektorátu totiž zatím není zpracovaná – anebo hůř, je poškozená a nepřístupná. Ze 14 magistrátních oddělení jsou přístupná pouze tři, většinou právě kulturní. Proto nezbývalo, než prozatím vycházet z Pfitznerových písemností a Věstníku hlavního města Prahy, který ovšem přestal v roce 1942 vycházet. Z cenzurovaného denního tisku byl záměrně vybrán časopis pro ženy, kde se čas od času vyskytovaly praktické rady, z nichž lze vyvodit určité všednodenní okolnosti, nebo zajímavé fotografie.

Z nastínění problematiky vyplývá, že ve všech pojednávaných oblastech nebylo vždy možné dosáhnout úplnosti a časové ucelenosti, protože informace leckdy chybí. Zde konečně přichází na řadu reflexe pamětníků, s nimiž jsme samozřejmě také byli v kontaktu. Orální historie je co do přesnosti a věcnosti ne zcela dokonalá, zato je živá a často upozorní na skutečnosti, jež se v písemných pramenech vůbec nevyskytují.

Vzhledem k množství již existující literatury zcela opomíjíme obecně historické události a předpokládáme jejich znalost. Na konec dvě malé poznámky formální povahy. V psaní velkého/malého písmena ve slově protektorát panuje v historických pracích naprostý zmatek a nesoulad. Podle příruček i jazykové poradny se má psát slovo samo o sobě (pouze protektorát) s malým písmenem na začátku, stejně jako slovo říše. Druhá poznámka se týká formy citací z edice písemností Josefa Pfitznera. V případě 1.

dílu postupujeme tradičně uváděním čísla strany, při citování z druhého dílu častěji používáme odkaz na číslo dokumentu a číslo odstavce. Činíme tak proto, že pro každý dokument je v edici nejprve vytvořen výtah v českém jazyce, až poté následuje kompletní originální text v jazyce německém. Stává se velmi často, že používáme informace z obou jazykových verzí.

2. Měnící se tvář města

V této kapitole se pokusíme vylíčit vnější změny, jež okupace Praze přinesla. Patří sem správa města, vznik nových úřadů a nových skutečností, ovlivňujících Pražany v jejich každodenním životě.

2.1 Správní systém hlavního města Prahy

Před rokem 1939 bylo ústřední zastupitelstvo se 100 členy vrcholným orgánem obce. V jeho čele stál primátor. Většinu záležitostí běžné správy řešila městská rada s 24 členy, zvolená ústředním zastupitelstvem. Předsedou rady byl primátor a schůzi se účastnili i tři jeho náměstkové. Dne 24. února 1939 rozpustil zemský úřad v Praze ústřední zastupitelstvo a do čtyř týdnů měly proběhnout nové volby. To se však již nestalo, protože nadešel 15. březen a okupace. Na místo rozpuštěného zastupitelstva zemský prezident jmenoval správní komisi o šedesáti členech v čele s předsedou dr. Otakarem Klapkou. Tato tzv. širší správní komise měla vyřizovat všechny záležitosti týkající se pražské obce. Nedlouho poté byla jmenována tzv. užší správní komise, která převzala působnost dřívější městské rady.¹ Již 16. března 1939 byl prof. dr. Josef Pfitzner (dále jen Pfitzner) ustanoven náměstkem předsedy správní komise, tedy náměstkem primátora Otakara Klapky (dále jen Klapka). Primátor potřeboval ke každému rozhodnutí i souhlas náměstka. Dr. Klapka byl 9. července 1940 zatčen a s ním i celá řada obecních zaměstnanců. Na místo primátora nastoupil Alois Říha (dále jen Říha).² Vzhledem ke zmíněným správním proměnám a přenášení moci na menší počet osob je zřejmé, jak velký vliv v rozhodování města měl primátor, přesněji jeho náměstek.

I Prahy se samozřejmě týkaly všechny správní novinky, které nacisté přinesli.³ Po první fázi okupační správy, jež trvala od 15. března do 15. dubna 1939, nastoupil do svého úřadu říšský protektor Konstantin von Neurath. Byl „jediným reprezentantem vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v protektorátu“,⁴ pod ním stáli státní tajemník (Staatssekretär) Karl Hermann Frank (dále jen Frank) a státní podtajemník (Untersekretär) Kurt von Burgsdorff (v Praze od 1. října 1939). Ti všichni patřili

¹ *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 21–22.

² K velké nelibosti J. Pfitznera, který tajně doufal, že bude moci nastoupit přímo na místo primátora.

³ Správní systém podrobně in: Pavel Maršálek: *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002.

⁴ Viz tamtéž, s. 48.

k Úřadu říšského protektora (dále jen ÚŘP), jemuž podléhala síť oberlandratů (úřady všeobecné vnitřní správy, dále jen ORL). Poté následoval nacistický policejně-bezpečnostní aparát, německé soudy a orgány říšské finanční správy. Existovala také řada zvláštních úřadů, k nimž patřil úsek říšské pracovní služby (RAD-Abschnitt), pražský letecký úřad (Luftamt), německá služební pošta (deutsche Dienstpost), zmocněnci říšských drah při autonomních drážních ředitelstvích (Bahnbevollmächtigten), množství speciálních služeben, obstarávajících agendu válečného hospodářství, dva říšské vysílače (Reichssender Böhmen und Sender Brünn), tři německé vysoké školy, německé stavovské úřady (zdravotní a advokátní komora) nebo ústředna pro vystěhovalectví Židů.

Konečně je nutno nastínit strukturu nacistického policejně-bezpečnostního aparátu, který možná střežil bezpečnost protektorátu, ale ne vždy protektorátních (rozuměj českých) občanů. Sem patřila pořádková policie (Ordnungspolizei), pod niž se zahrnuje policejní sbor (die Polizeitruppe) a uniformovaná samostatná služba (der uniformierte Einzeldienst) zastoupená nejvíce četnictvem (Gendarmerie). Dále bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei), kam patřila tajná policie (Geheime Staatspolizei = gestapo) a kriminální policie (Kriminalpolizei). A nakonec bezpečnostní služba (Sicherheitsdienst - SD). Dne 14. dubna 1939 byla zavedena trojstupňová soustava řádných německých soudů, od května téhož roku se k nim přidaly dva soudy branné moci a v únoru 1940 zvláštní soudy. Od roku 1941 pak fungoval i soud SS (Schutzstaffeln = ochranné oddíly).

Tímto způsobem se v celém protektorátu i Praze vytvořila dvouúrovňová (častěji se používá termín dvoukolejná) správa. Že se nejednalo o systém jednoduchý a přehledný, vyplývá z následujících kapitol. Nejčastějším problémem se stávalo vyjasňování kompetencí toho kterého úřadu. Prakticky totiž pro tytéž úkony koexistoval vždy úřad protektorátní a okupační, např. právě magistrát hlavního města Prahy a ORL v Praze. Cílem této správní struktury bylo postupně zcela ovládnout a germanizovat český prostor. Tuto skutečnost logicky provázelo zmnožení veškeré byrokracie, k němuž hojně přispívala i vyžadovaná dvojjazyčnost. Systém sám by však k realizování germanizace českého, potažmo pražského prostoru nestačil. Nejčastějším prostředkem této snahy bylo jmenování německých úředníků do funkcí městských podniků i úřadů (o tom blíže v podkapitole 2.1.2). Přímou cestu ke germanizaci Němcům nejvíce komplikovaly tzv. mezinárodní ohledy, které museli brát v potaz alespoň první dva až tři roky okupace. Ohled na mezinárodní situaci spočíval v tom, že

okupanti vytvářeli zdání autonomie protektorátu. Čeští úředníci toho samozřejmě využívali a náměstek Pfitzner se proto na magistrátu potýkal s jejich tzv. pasivní resistencí. S odstraněním Klapky, o něž se Pfitzner velkou měrou zasloužil svými denunciacemi, a změnou mezinárodní situace při vstupu USA do války, ale i kvůli finanční neudržitelnosti zbudovaného úřednického aparátu byly od konce roku 1941 uskutečňovány konkrétní kroky, vedoucí k reformě správy protektorátní i městské. Tu započal Reinhard Heydrich⁵ (dále jen Heydrich). Jejím smyslem bylo právě propojení okupační a protektorátní správy, což mělo – mimo většího vlivu nacistů ve správě – vést i k ušetření pracovních sil. „K 1. listopadu 1941 byla správa Prahy reorganizována tak, že primátorovi a jeho náměstkovi byly podřízeny čtyři tzv. decernáty: decernát hlavní správy (Dezernent Hauptverwaltung), decernát finanční (Dezernant Finanzwesens), decernát stavební (Dezernant Bauswesens) a decernát pro podniky městského zásobování (Dezernant für städtische Versorgungsbetriebe). Němečtí úředníci v čele decernátů fakticky vyřizovali veškerou agendu.“⁶ V červnu 1942 píše Pfitzner Frankovi o těchto správních změnách vedoucích k „odstranění dvojkolejnosti dozorčích instancí“.⁷ Správa magistrátu mohla být vyňata z dohledu pražského ORL jako správního inspektora a částečně i vedoucího okresního hejtmana pro Prahu venkov-sever. Tzv. správa z pověření říše, dosud vykonávaná ORL, byla začleněna do magistrátu, včetně zaměstnanců ORL, kteří vedli svou agendu. Podřízení byli Pfitznerovu služebnímu dohledu a v případě nutnosti mohli být pověřováni i záležitostmi komunální správy. Některé záležitosti německého obyvatelstva Prahy, kvůli nedostatku pracovních sil dosud spravované Nationalsozialistische Volkswohlfahrt = národně sociální prosperitou národa (NSV), přešly zpět do agendy magistrátu.

I magistrátních pracovníků se týkala zvyšující se pracovní doba. V dubnu 1940 byly prodlouženy zdejší úřední hodiny na dobu od 7.30 do 14.30 (v sobotu do 12.30).⁸ Tak chtěl magistrát vyřešit nedostatek zaměstnanců i žádosti o přesčas. V květnu 1941

⁵ Vládním nařízením z 15. ledna 1942 bylo zrušeno předsednictvo ministerské rady, ministerstvo veřejných prací a ministerstvo sociální a zdravotní správy. Ministerstvo dopravy bylo přejmenováno na ministerstvo dopravy a techniky; ministerstvo průmyslu, obchodu a živností bylo přejmenováno na ministerstvo hospodářství a práce; ministerstvo zemědělství bylo přejmenováno na ministerstvo zemědělství a lesnictví. Byl zřízen úřad lidové osvěty pro kulturně-politické záležitosti. In: *Sbírka zákonů a nařízení 1942*, vyhláška č. 14, s. 75–80.

⁶ Šustek, Vojtěch: Josef Pfitzner a germanizace města Prahy. In: *Documenta pragensia XXI*, Praha 2002, s. 175. (Dále jen Šustek 2002.)

⁷ Šustek, Vojtěch.: *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, II, *Měsíční situační zprávy Josefa Pfitznera*, Praha 2001, dok. 14, odst. 3 a 4. (Dále jen Šustek 2001.)

⁸ *Úřední zprávy hlavního města Prahy I*, 1940, č. 5, s. 98.

vzrostla pracovní doba zaměstnanců ze sedmi na osm a půl hodiny.⁹ V květnu 1942 ministerstvo vnitra nařídilo ve veřejné správě pracovní dobu 56 hodin týdně, tedy při šesti pracovních dnech v týdnu přibližně 9,3 hodiny denně, přičemž bylo nutno rozložit pracovní dobu tak, aby úřad fungoval i v neděli.¹⁰

Co se týče jednání na úřadech, z *Úředních zpráv hlavního města Prahy z června 1940*¹¹ se dozvídáme, že při úředním jednání měly mít přednost nastávající matky. Zatímco německé ženy již měly patřičný průkaz od vrchních zemských rad, českým ženám je měl vydávat vládní policejní úřad či okresní úřad. Upřednostňovány měly být také německé matky vyznamenané Čestným křížem německých matek (das Ehrenkreuz der deutschen Mütter).

Úřady jako oficiální veřejná místa musely být vyzdobeny obrazy vůdce a státního prezidenta, od 2. února 1942 i obrazem zastupujícího protektora.¹²

Jednou z německých novinek bylo 1. ledna 1941¹³ zrušení osvobození od poštovního, které se do nynějška týkalo civilních a vojenských úřadů všech oborů veřejné správy, zemských úřadů, obecních úřadů, okresních zastupitelstev, duchovních úřadů (včetně řádů), veřejných vyučovacích a vzdělávacích úřadů, vědeckých a uměleckých ústavů, humanitních ústavů, obchodní a živnostenské komory, advokátní, notářské a inženýrské komory, právních zástupců chudých, notářů jako soudních komisařů, loterních prodejen, administrace Sbírky zákonů a úředních věstníků, odesílatelů povinných výtisků či odesílatelů oznámení ve věcech trestních. Pro odlišení veřejných a soukromých zásilek však pošta zřídila dvanáct druhů služebních známek.

K povinné součinnosti ve výkonných složkách civilní protiletectké obrany (CPO) byli povoláváni i protektorátní zaměstnanci. Z této povinnosti mohli být osvobozeni přednostové úřadů, ústavů a podniků, jejich zástupci a z ostatních zaměstnanců pouze ti, kteří byli podle rozhodnutí přednosta pro výkon služby nepostradatelní. Přednostové často tento okruh nepostradatelných zaměstnanců co nejvíce rozšiřovali a snažili se je osvobodit z této povinnosti, což ovšem bylo zakázáno.¹⁴

⁹ Šustek 2001, dok. 8, odst. 27.

¹⁰ NA, fond MSP, karton 217.

¹¹ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 5, s. 96.

¹² *Úřední zprávy hlavního města Prahy* III, 1942, č. 4, s. 78.

¹³ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 1, s. 26–27.

¹⁴ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 5, s. 94.

2.1.1 Němčina jako úřední jazyk

Prosazování německého jazyka ve státní i magistrátní správě vyplývalo z nacistických snah a plánů s českým prostorem. Němci začali zavedením dvojjazyčnosti jen v určitých případech, postupně byla vyžadována vždy. Na prvním místě stálo zrovnoprávnění německého a českého jazyka při styku s občanem. Až později došlo k prosazení německého jazyka i mezi samotnými úředníky. Jak tento vývoj probíhal na pražském magistrátu, vylíčíme v této podkapitole.

První ustanovení jazykových předpisů vydal primátor Klapka již 20. března 1939, kdy ve smyslu změněných státoprávních poměrů ustanovil, že: „1. Němečtí zástupci ve všech obecních sborech jsou oprávněni užívat při všech jednáních svého mateřského jazyka. 2. Německá podání budou přijímána a budou vyřizována v německém jazyku; není-li příslušný úředník mocen německého jazyka, postará se o přibrání jiného úředníka s potřebnou jazykovou znalostí. Pro ústní styk Němců s městskými úřady platí obdobně totéž. 3. Vstupenky na všechny podniky mohou být v jazyku německém. 4. V obchodních nápisech, oznámeních a plakátech může každý použít jazyka německého.“¹⁵ Všimněme si, že zde tedy po krátký čas existovala možnost volby („může“). Oficiální nařízení o německém jazyce vyšlo den následující, 21. března 1939,¹⁶ podepsané vrchním velitelem německé branné moci von Brauchitschem. Nařídil, aby úředním jazykem v protektorátu byl jak jazyk německý, tak český. Dne 20. září 1939 (na základě výnosu ministerstva vnitra) byly stanoveny zásady pro vnější označení referátů a úřadů hlavního města Prahy. Pokud se v označení vyskytoval název místní obce, musel být v německé verzi použit německý název z map vydaných ve Vídni roku 1910. V pořadí jazyků měl vždy přednost německý. Dvojjazyčné označení budov mělo být provedeno do konce září 1939¹⁷ (viz tabulka 1). Všechny zásilky, zasílané úředně do Sudetské župy, musely být označeny pouze německy, jinak se mohly vrátit jako nedoručené.¹⁸

Prosazování dvojjazyčnosti na úřadě ovšem neprobíhalo zcela podle německých představ. Komplikace pravděpodobně vyplývaly z často horkou jehlou šitých nařízeních, která bylo možné různým způsobem interpretovat, ale i ze zmíněné pasivní rezistence českých úředníků, kteří právě možnost různé interpretace hojně využívali. První dva roky okupace se mimo jiné odehrávají ve znamení těchto malých bojů mezi Pfitznerem

¹⁵ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 11, s. 160.

¹⁶ *Verordnungsblatt des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren* 1939, číslo 3, s. 11.

¹⁷ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 39, s. 495–496.

¹⁸ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 40, s. 521.

a Klapkou o prosazování jazykových nařízení. V srpnu 1939 Pfitzner upozorňuje Franka na nejasnosti uveřejněných jazykových nařízeních, které při jejich aplikaci okamžitě způsobí problémy. „V nařízení se striktně neurčuje, zda a kdy němčině přísluší první místo při popisu orientačních štítů u úřadů, veřejných podniků a ulic. Pfitzner si dokáže již teď představit, jak i ve městech, jako je Praha, Češi s velkou příčinností vrací češtinu na první místo. Podle Pfitznera je nejasná i otázka, který text je u dvojjazyčného úředního vyhotovení pokládán za autentický. V otázkách výkladu při právních sporech nabude tento problém klíčového významu. Závěrem Pfitzner poznamenává, že přípravné práce na poněmčení a přejmenování názvů pražských ulic a náměstí jsou v plném chodu.“¹⁹ Interpretační problémy, jež Pfitzner předvídal, také nastaly.

Dne 3. ledna 1940 Pfitzner Frankovi referuje o tom, „že realizace jazykových instrukcí stále naráží na řadu problémů, které souvisejí částečně s ‚formálně juristickými způsoby výkladu ze strany Čechů‘ a částečně i s nejasnostmi v samých instrukcích. Tak se Klapka se svými právními poradci vzpouzí proti realizaci dvojjazyčného popsání městských podniků, jako jsou elektrické podniky, vodárna atd., ačkoliv architekt Schicketanz, referent pro plynárny, a Julius Klein, referent malých městských podniků, to již dávno s Pfitznerovým souhlasem učinili.“²⁰ K Pfitznerovu rozhořčení se Klapka obrátil na ministerstvo vnitra s dotazem na autentickou interpretaci jazykových instrukcí. A ministerstvo mu odpovědělo v souladu se smyslem jeho pojetí. Pfitzner se ovšem nehodlal tomuto výkladu přizpůsobovat a byl toho mínění, že smysl instrukcí mířil k zahrnutí velkých městských hospodářských podniků do veřejnoprávních zařízení. Proto měl tento spor rozhodnout ÚŘP. Spor vyplýval z vládního nařízení ze dne 25. července 1939. Tato norma se sice vyjadřovala k vnějšímu popisu úředních budov, nehovořila však o budovách obecních. Klapka ve svém dopise Pfitznerovi vysvětlil, že do pojmu „úřad“ nepatřily ani ústavy, ani podniky obce Prahy a právě tak ani obchodní haly a koupaliště.²¹ Budovy, v nichž sídlila městská knihovna, byly v duchu odstavce 16 vládního nařízení označeny pouze v češtině, protože sloužily pouze českému obyvatelstvu. Z týchž důvodů byly německé knihovny města Prahy označeny jenom německy. O nápisech pro orientaci veřejnosti uvnitř budov se ve vládním

¹⁹ Míšková, Alena – Šustek, Vojtěch: Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945, sv. I. Deník J. Pfitznera. Úřední korespondence J. Pfitznera s K. H. Frankem, Praha 2000, s. 278–279. (Dále jen Míšková – Šustek 2000.)

²⁰ Míšková – Šustek 2000, s. 307.

²¹ Míšková – Šustek 2000, s. 308.

nařízení zatím nemluvalo vůbec. Dvojjazyčně musely být vyhlášky (oznámení), k nimž spadaly také orientační tabule uvnitř úředních budov, jestliže byly nezbytné při komunikaci s veřejností, jako např. označení vchodů, rozpis úředních hodin atd. Klapka upozornil Pfitznera „že požadavky na ještě širší uplatňování německého jazyka, vznesené jím a dalšími německými členy správní komise, jdou nad rámec citovaného vládního nařízení o používání jazyků v protektorátu.“²²

Dne 7. února 1940 Pfitzner Frankovi sděluje, „že jazykové instrukce otvírají celou řadu věcných otázek a při vedení úřední agendy vyvstává znovu a znovu řada nových potíží. Tohle pociťuje Pfitzner dvojnásob bolestivě, když u obce zaměstnal mnoho německých úředníků. Zejména se jedná o objasnění používání jazyka u tzv. „vnitřní úřední řeči“.“²³ Pfitzner nabádal všechny německé úředníky a zaměstnance, aby „na úřadech pokud možno prosazovali německý jazyk, především aby také s českými kolegy mluvili pokud možno německy. Stávalo se však, že němečtí úředníci, kteří měli u ostatních městských úřadů vyřizovat určité úkoly a hovořili tam německy, byli okamžitě zbavováni svých úkolů. Kromě toho byli němečtí úředníci nuceni sestavovat při vyřizování akt české koncepty. Vedení úředních knih bylo čistě v češtině. Jazykové instrukce se shora popsány otázkami zatím nezabývaly vůbec. Jak vyplývalo i z pokynů zemského úřadu, zastávali Češi dosud stanovisko, že u obcí, které měly českou jednací řeč, se ve vnitřním jednání muselo všechno vyřizovat česky.“²⁴ Ustanovení, že Praha je obcí, která by měla užívat jako vnitřní úřední jazyk češtinu, se snažil Pfitzner neustále zpochybňovat. Podle něj zde ještě citelně působily dřívější české jazykové zákony, které považovaly Němce za menšinu. Už v této době Pfitzner mínil, že musí být dosaženo stavu, kdy německému úředníku na magistrátu bude dovoleno i v interním mluveném a písemném úředním jednání používat němčinu. Pro potřeby magistrátu vyšlo komentované vydání jazykových instrukcí, vypracované ředitelem politické služby Otto Morwayem. S jeho komentáři se Pfitzner zásadně neztotožňoval²⁵ a ve většině svých dopisů a zpráv jej kritizoval natolik, že dosáhl jeho sesazení (resp. penzionování) v dubnu 1940, kdy jej nahradil německý úředník. Pfitznera mimo jiné rozčilovalo rozlišování záležitostí, které má město k projednání jako magistrát a jako obec, neboť Češi stále trvali na tom, že pražské obecní záležitosti se vyřizovaly pouze v češtině, přičemž v magistrátních záležitostech měla platit

²² Míšková – Šustek 2000, s. 308.

²³ Míšková – Šustek 2000, s. 331.

²⁴ Míšková – Šustek 2000, s. 331.

²⁵ Srovnej: Míšková – Šustek 2000, s. 333–341.

dvojjazyčnost. „Nacistům situaci znesnadňovalo předstírání autonomního postavení protektorátu a z něho plynoucí pravomoci protektorátní vlády vydávat vládní normy o užívání úředního jazyka. Do počátku roku 1940 vznikl nepřehledný labyrint jazykových norem v podobě usnesení protektorátní vlády a výnosů říšského protektora, které si vzájemně protiřečily.“²⁶

V roce 1940 však již musel Klapka a další čeští úředníci pomalu se stupňujícím tlaku v otázce jazykových nařízení ustupovat, většinou aby zabránili ještě nevýhodnějším nařízením. Dne 29. února 1940 dal Klapka příkaz ke dvojjazyčnému popsání městských podniků, jež slouží „veřejnému styku“. Klapka souhlasil s Pfitznerovou snahou o vyjmutí obce Prahy z dozorčí agendy ORL a s podřízením Prahy přímo pod dohled ÚŘP a ministerstvu vnitra.²⁷ K tomu došlo až v červnu 1942 (viz kapitola 2.1).

Podle výnosu říšského protektora z 16. ledna 1940²⁸ byly místní názvy v Protektorátu Čechy a Morava, pokud se označení dělo v jazyce německém, stanoveny říšským protektorem v jím vydané knize *Amtliches deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren*. Tuto příručku si musela opatřit všechna úřední místa kvůli vzájemné korespondenci apod. (Německé názvy jednotlivých částí Prahy v příloze: tabulka 2.) Orientační tabulky v budovách musely být dvojjazyčně přepsány do 1. července 1940.²⁹ Nápis v němčině měly být psány písmem gotickým. Pokud neměli správci budov dost patřičného materiálu, měli použít provizorní materiál. Vyhlášky určené nájemníkům, ve speciálních vývěsních skříních k tomu určených, měly být rovněž pouze německo-české.

Na základě výnosu ORL z června 1940 v Praze, který poukazyval na nedostatky v provádění jazykových nařízení v tom smyslu, že Praha činí rozdíl mezi městskou správou jako magistrátním úřadem a komunální korporací, a vydává tak stále některé tiskopisy pouze v češtině, bylo v červenci 1940 nařízeno, aby se bez rozdílu zavedla dvojjazyčnost všude, a to i tam, kde se tak doposud z výše uvedených důvodů nestalo.³⁰ Zvláště bylo upozorněno na následující body: úřední styk s orgány Říše se mohl dít

²⁶ Šustek 2001, s. 38.

²⁷ Míšková – Šustek 2000, s. 344.

²⁸ *Věstník hlavního města Prahy* XLVII, 1940, č. 5, s. 69–70.

²⁹ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 5, s. 100–101.

³⁰ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 5, s. 105–110.

pouze v jazyce německém; oběžníky³¹ se musely vydávat pouze dvojjazyčně; označení zařízení, podniků a ústavů hlavního města Prahy se muselo dít bez výjimky dvojjazyčně. V posledním bodě bylo vysvětleno spojení „Öffentlicher Verkehr – veřejný styk“, u něž dříve došlo k (zřejmě záměrnému) nepochopení. Někteří si jej totiž vysvětlili jako povinnost označovat dvojjazyčně pouze ta místa, kde k veřejnému styku docházelo. Úřední tituly zaměstnanců měly být psány také dvojjazyčně. I zde se projevila pasivní rezistence úředníků ze Staroměstské radnice, kteří měli na dveřích pouze své jméno bez titulu (německo-českého). Takové řešení samozřejmě ORL odsoudil jako nepřijatelné. Od této chvíle se veškeré označení vně i uvnitř budov a vydávání tiskopisů (kromě *Anzeiger der Hauptstadt Prag*³²) muselo dít dvojjazyčně. Místo dosavadní praxe, kdy se německá podání vyřizovala německy a česká česky, mělo se nyní postupovat následovně. Česká podání musela být vyřizována vždy německo-česky, německá nadále pouze německy. Toto nařízení se týkalo i pouhého úředního vyřízení. Němci byli pochopitelně míněni pouze ariji, Židům se poskytovalo podání německo-české. S německým podáním se i v rámci úřadu muselo dále zacházet pouze s použitím německého jazyka. U českého podání záleželo na tom, jakým jazykem hovořil úředník, k němuž se podání dostalo. V červenci 1940 nařídil primátor Klapka všem úředníkům, aby při styku s německými úředníky užívali výlučně německý jazyk.³³

Kromě toho bylo v září 1940³⁴ v *Úředních listech hlavního města Prahy* zdůrazněno, že i při telefonickém úředním styku se stanice musí hlásit dvojjazyčně. Od toho bylo možné upustit tehdy, přihlásil-li se volající způsobem, z něhož bylo patrné, v jaké řeči chce mluvit. Způsob ohlašování referentů úřadu v telefonu se znovu řešil v srpnu 1941, neboť se hlásili slovem „haló“, ale potom většinou stejně mluvili česky.³⁵

K dalšímu germanizačnímu nátlaku patřilo bezesporu nařízení z 13. listopadu 1940, kdy Frank rozhodl, že čeští úředníci musí k 31. březnu 1942 složit zkoušku z německého jazyka (úředníci ministerstva vnitra, ostatní do 30. června 1942). Nesložení mohlo vést k penzionování.³⁶ S tím bezprostředně souvisela návštěva jazykových kurzů němčiny, od 1. prosince 1940 povinná pro všechny úředníky a zřízence, pragmatikální smluvní úředníky, zaměstnance v pomocné kancelářské službě

³¹ Od 7. června 1940 vycházel *Věstník hlavního města Prahy* pod názvem *Úřední zprávy hlavního města Prahy* (*Amtliches Mitteilungsblatt der Hauptstadt Prag*) dvojjazyčně. Od 6. srpna 1940 vycházela *Sbírka zákonů a nařízení* také dvojjazyčně.

³² Tento pouze německy vydávaný věstník vznikl z Pfitznerovy iniciativy. Vyšlo jen několik čísel.

³³ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 4, s. 77.

³⁴ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 8, s. 162–163.

³⁵ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* II, 1941, č. 17, s. 441–442.

³⁶ Šustek 2001, s. 43.

a pomocné zřízení.³⁷ Osvobození byli jen ti, kteří ji dostatečně ovládali. Na kurzech se hlídala prezence, úředníci se museli dopředu omlouvat z nepřítomnosti.

Ve zprávě z listopadu 1941 již může Pfitzner líčit „úspěchy při postupném zavádění němčiny do úřadování magistrátu a její upřednostňování u městských úřadů vedených německými úředníky.“³⁸ Navrhoval dokonce zavést od 31. března 1942 do magistrátní správy jednojazyčné úřadování v němčině, protože do té doby měli čeští úředníci složit zkoušky z němčiny. Prozatím platilo, že neuměl-li úředník německy, musel přednosta úřadu zajistit tlumočnicka.³⁹

Zkoušky úředníků pak vypadaly následovně.⁴⁰ Jednalo se buď o všeobecné zkoušky, povinné pro všechny úředníky, nebo o zkoušky zvláštní, jež museli absolvovat zájemci o místo na vyšších postech či jakýkoliv zaměstnanec vyšší zaměstnanecké skupiny. Pouze u důležitějších funkcí se postupovalo tak přísně, že nezdařená zkouška byla důvodem k rozvázání služebního poměru. Úspěšně složilo zkoušku 1933 úředníků, neúspěšně 782.⁴¹

Podle oběžníku ministerstva vnitra z 21. února 1942 musela být všechna označení na veřejnosti – ať povahy veřejné či soukromé – německy či německy a česky.⁴²

Germanizační dílo bylo na pražském magistrátu dokonáno výnosem ÚŘP z 22. ledna 1942, který pojednával o výlučném používání němčiny jako jediného úředního jazyka ve správě Prahy. Tento fakt samozřejmě s potěšením přijal Pfitzner. Navrhl dokonce primátorovi Říhovi dohodu na přechodných výjimkách z výlučného používání němčiny. Říha však reagoval úplným odmítnutím výlučného úřadování v němčině. Pfitzner proto postoupil tuto spornou záležitost k rozhodnutí ÚŘP.⁴³ V srpnu 1942 vydal Pfitzner oběžník o výlučném používání německého jazyka na magistrátu, Říha jej však odmítl podepsat a Pfitzner na tomto případě demonstroval ve svých měsíčních zprávách Říhovu neloyalitu.⁴⁴ Ve sporu dal zemský viceprezident v říjnu 1942 za pravdu Pfitznerovi. V oběžníku bylo nařízeno, aby veškerý úřední styk na magistrátu (včetně

³⁷ *Úřední zprávy hlavního města Prahy I*, 1940, č. 14, s. 290–291.

³⁸ Šustek 2001, dok. 11, odst. 10.

³⁹ *Úřední zprávy hlavního města Prahy II*, 1941, č. 23, s. 643

⁴⁰ *Úřední zprávy hlavního města Prahy III*, 1942, č. 4, s. 78–80.

⁴¹ Šustek 2001, dok. 16, odst. 17.

⁴² *Úřední zprávy hlavního města Prahy III*, 1942, č. 6, s. 122–123.

⁴³ Šustek 2001, dok. 13, odst. 1.

⁴⁴ Šustek 2001, dok. 15, odst. 37.

ústního jednání mezi českými úředníky) probíhal výlučně v němčině. Pfitzner tehdy konstatoval, že čeští úředníci si více přivykli používat „německý pozdrav“.⁴⁵

2.1.2 Němečtí úředníci

S prosazováním německého jazyka ve správě města úzce souvisí téma další kapitoly. V rámci snah o germanizaci bylo samozřejmé, že se nacisté kvůli kontrole snažili nasazovat do autonomních úřadů německé úředníky. Stejnou snahu projevoval i Pfitzner na magistrátu (nejednalo se pouze o úřady, ale také o městské podniky). Vyrovnání stavů německých a českých úředníků dosahoval několikerým způsobem. Jednak se snažil zajistit nově nastoupivším německým zaměstnancům různé úlevy a rychlejší postup, jednak se zbavoval těch českých předčasným odesláním do důchodu. Od roku 1942 se však musel vyrovnávat s protichůdnou tendencí přicházející z říše, jež mu velkou část německých úředníků odváděla do armády.

Z dopisu Frankovi 5. ledna 1940 se dovídáme, že „úspěchy byly zaznamenány i na ‚personální frontě‘ a bylo přijato 60 německých zaměstnanců. ORL Pfitznerovi dovolil zřídit vedle nynějšího Městského zásobovacího a cenového úřadu ryze německou pobočku, která bude zásobovat oděvy a obuví německé obyvatele Prahy.“⁴⁶

V měsíční zprávě z února 1940 referuje Pfitzner „o 111 nově přijatých německých magistrátních zaměstnancích různých kvalifikací.“⁴⁷ Snaha ovládnout celý úřad vyplývá z příkazu, který němečtí úředníci od Pfitznera dostali. Museli mu koncem každého měsíce podávat situační zprávy o chodu svých resortů. Zavedl také odborné kurzy uzavírané zkouškou a zkrátil čekatelskou lhůtu pro udělení definitivy nově přijatým německým zaměstnancům magistrátu. Předčasnému udělování definitiv se Češi bránili výkladem stávajících předpisů.

V březnu 1940 Pfitzner Frankovi „připomněl nutnost rychlejšího vytváření německého úředního aparátu na magistrátu a argumentoval tím, že dosavadní podmínky pro přijímání veřejných zaměstnanců a udělování definitiv jsou tak nepříznivé, že by Pfitzner musel roky čekat, než by bylo možné dosadit německé úředníky do dostatečně vlivných pozic. Je naprosto vyloučeno, aby Němci, např. pro nástup do služebního poměru u Politické služby magistrátu, za sebou museli mít tříletou čekací lhůtu. Pfitzner již dříve jednal s Klapkou o otázce zkrácení čekatelské lhůty německých uchazečů o

⁴⁵ Šustek 2001, dok. 16, odst. 17.

⁴⁶ Míšková – Šustek 2000, s. 311.

⁴⁷ Šustek 2001, dok. 1, odst. 6.

místo na magistrátu na čtyři měsíce, pokud dotyčných uchazeč již pracoval 've veřejném životě', a šestiměsíční čekatelskou lhůtu u uchazečů, kteří právě absolvovali střední nebo vysokou školu. Zemský prezident Bienert, s nímž Pfitzner o této záležitosti předběžně mluvil, se okamžitě dovolával současné platné normy a byl ochoten povolit jedině to, co odpovídalo platným předpisům. Pfitzner považoval za nezbytné, aby pro německé zaměstnance města byla buď vládním nařízením nebo příkazem říšského protektora stanovena výjimka.⁴⁸

Zatímco na jedné straně Pfitzner usnadňoval přijímací podmínky německým úředníkům, na druhé straně bylo často třeba jim volná místa zajistit či spíše uvolnit. Proto v dubnu 1940 nařizuje ÚŘP předsedovi vlády Aloisi Eliášovi, „aby nebyli přijímáni noví čeští smluvní úředníci do autonomní správy, nýbrž aby v případě nutnosti byli převáděni nedostatečně vytižení úředníci z jiných míst do agendy, kde jich bude zapotřebí. Pokud se jedná o přijetí německého úředníka, potom je nutné přijmout ho nikoli smluvně, ale do řádného pracovního poměru.“⁴⁹ Protože nebylo možné vždy německým občanům zajistit dostatečně lukrativní místo, rozhodlo ÚŘP v září 1940, že v souvislosti s výnosem říšského ministerstva financí „přizná vyrovnávací příplatky německým úředníkům veřejné správy, včetně německých zaměstnanců obecní samosprávy.“⁵⁰

Kromě zadržení přílivu českých uchazečů se od května 1940 začalo v městské správě propouštět.⁵¹ Každý, kdo dosáhl 60 let, musel být penzionován, kdo dosáhl 55 let, mohl být penzionován. V tomto věku se velice často jednalo o úředníky ve vyšších funkcích, v nichž pak byli nahrazováni osvědčenými nacisty. Smutným faktem je, že „při snižování počtu českých úředníků mohli nacisté navázat na vládní nařízení č. 379/1938, upravující personální politiku veřejné správy s ohledem na příliv úředníků z okupovaných částí ČSR. Z něj byl odvozen zákaz přijímat nebo povyšovat další české úředníky, platný od 30. prosince 1940.“⁵²

Téměř vzápětí se mohl Pfitzner zbavit dalších významných mužů pražské správy, neboť došlo k zatčení primátora Klapky a jeho nejbližších spolupracovníků kvůli spolupráci s odbojem. Z nedatované zprávy domácího odboje se dozvídáme, že „druhý den radničního interregna ukončeného teprve večer, poskytl německému

⁴⁸ Míšková – Šustek 2000, s. 346.

⁴⁹ Míšková – Šustek 2000, s. 348.

⁵⁰ Šustek 2001, s. 42.

⁵¹ Šustek 2001, dok. 3, odst. 6.

⁵² Šustek 2001, s. 43.

náměstkovi Dr. Pfitznerovi dostatek času, aby provedl další pobuřující zásah do osobních a zároveň národnostních poměrů na radnici. Dekretem čj. 1904/40 prezidia v hrubém rozporu s právními normami zprostil funkce deset českých referentů, členů obecní správní komise, kteří představují účast občanstva na obecní samosprávě a mají svým vlivem vyvažovat vliv radniční byrokracie. Svoje funkce vykonávají jako čestné, neplacené úkoly. Do uvolněných funkcí jmenoval náměstek 7 Němců. Těch je teď celkem 10.⁵³ V září 1940 zvedl Pfitzner početní převahu německých referentů nad českými na 12 : 5.⁵⁴ V květnu 1941 bylo ze 17 referátů magistrátu již 13 v německých rukou.⁵⁵

Tak se vítězně uzavřelo Pfitznerovo tažení proti českému živlu v pražské správě. Od roku 1942 se ovšem tato tendence láme z důvodu uvedeného na začátku této kapitoly. V lednu 1942 posílá Pfitzner Frankovi seznam německých zaměstnanců magistrátu ročníku narození 1908–1920, jimž by mohl být zrušen statut nezastupitelnosti (tzv. Uk-Stellung) a mohli by být odvedeni do armády.⁵⁶ Pfitzner jmenoval další čtyři vyšší magistrátní úředníky, kteří sice spadali do věkové kategorie pro armádní odvody, ale ve své funkci byli pro obhájení nacistických zájmů na magistrátu nezbytní. V říjnu 1942 již Pfitzner narážel na nedostatek německého personálu v RAV (Reichsauftragsverwaltung = tj. správa z pověření říše) a její agendy.⁵⁷ Tyto mezery řešil pomocí německých zaměstnanců magistrátu. Obával se však dalších odvodů a dokonce uvažoval o zaměstnání české pracovní síly na určitých místech v RAV. V únoru 1943 Pfitzner naléhavě konstatuje, že „pokud bude docházet k ještě dalším úbytkům německých pracovních sil, magistrátní nacisté již nebudou moci nést odpovědnost za dohled nad magistrátní správou v německém smyslu.“⁵⁸ V červnu 1943 poklesl počet zaměstnanců městské správy o 3000 osob povolanych k protiletcecké obraně apod., částečně byli nahrazeni penzisty a ženami.⁵⁹ Do armády byl tehdy odváděn i ročník 1901.

Kromě těchto potíží se musela správa vyrovnávat i se vzájemnými vztahy říšských a sudetských Němců, ale i jejich chováním k protektorátním úředníkům. Frank v říjnu 1942 inicioval vznik oběžníku *Chování německých státních příslušníků vůči*

⁵³ Míšková – Šustek 2000, s. 423.

⁵⁴ Šustek 2001, dok. 5, odst. 16.

⁵⁵ Šustek 2001, dok. 8, odst. 26.

⁵⁶ Míšková – Šustek 2000, s. 490.

⁵⁷ Šustek 2001, dok. 16, odst. 6.

⁵⁸ Šustek 2001, dok. 18, odst. 8.

⁵⁹ Šustek 2001, dok. 19, odst. 13.

autonomním úřadům (Verhalten deutscher Staatsangehöriger gegenüber autonomen Behörden), kde je přesně v duchu Pfitznerova dopisu nařízeno „maximálně disciplinované podřizování se všem kontrolám a nařízením úředních míst protektorátní tzv. autonomní správy.“⁶⁰ To vypovídalo o neochotě Němců v protektorátu respektovat úřední pravomoc českých protektorátních úředníků. Ve vztazích mezi Němci samotnými musel například v květnu 1943 Pfitzner řešit nespokojenost německých zaměstnanců komunální správy, kde měli nižší příjmy ve srovnání s analogicky postavenými a pracovní výtíženými zaměstnanci RAV.⁶¹ Prosil tedy o přiznání tzv. protektorátního příplatku taktéž těmto úředníkům.

2.2 Symboly české státnosti a národa

Z protektorátu se mělo po válce stát jen další říšské německé území a z Prahy krásné velké německé město. Aby bylo této myšlenky dosaženo, museli se okupanti mimo české řeči vyrovnat i s odkazy české minulosti. Co patřilo k symbolům české státnosti a národa? Jak zjistíme, jednalo se o konkrétní slova a přívlastky, názvy, jména, obrazy, sochy, jež nějakým způsobem představovaly českou minulost a především ke kterým měli Češi vztah. Samostatnou podkapitolu si zaslouží tematika přejmenování ulic a odstraňování pomníků. Ne všechny symboly také bylo nutno odstraňovat. Nacisté nečinili nic mechanicky a bez záměru. Vidět je to především na jejich přístupu k silným českým tradicím – tradici svatováclavskou například neničili přímočaře, ale využívali jí a tím ji také zbavovali původního, ryze českého obsahu. To byla činnost snad ještě zákeřnější než „pouhé“ odstranění vizuálního symbolu. Změnám vizuálním i obsahovým se věnujeme v této kapitole. Probíhaly někdy systematicky (viz podkapitola o přejmenování ulic), někdy spíše útržkovitě a v návaznosti na zahraničně-politickou situaci.

Už 22. září 1939 (na základě výnosu ministerstva vnitra) byly stanoveny zásady pro vnější označení referátů a úřadů hlavního města Prahy. Označení „český“ a „státní“ bylo zásadně vyloučeno. Označení „český“ bylo povoleno pouze v opozici k označení „německý“.⁶² O dva dny později, 22. září, bylo oběžníkem dr. von Burgsdorfffa zakázáno v jakékoli podobě veřejně vzpomínat jména Edvarda Beneše a jeho manželky

⁶⁰ Míšková – Šustek 2000, s. 556.

⁶¹ Šustek 2001, dok. 20, odst. 2.

⁶² *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 39, s. 495–496.

Hany.⁶³ Tímto výnosem byla samozřejmě postižena i veškerá zobrazení (busty, obrazy apod.). Burgsdorff ovšem pamatoval i na takové maličkosti, jakými mohly být štítky se jménem připevněné např. na květinách a upozorňuje nekonkrétně na jedno české lázeňské město, kde k takovému případu došlo.

V říjnu 1939 měly být ze všech úředních označení odstraněny bývalé státní znaky i obrazy těchto znaků, pokud byly v místnostech vyvěšeny. Byl také vydán zákaz nosit české, francouzské a slovenské trikolory a také tzv. Masarykovy čapky a odznaky s vyobrazením Beneše a Masaryka.⁶⁴ Zákaz vstoupil v platnost 29. října 1939 v 11 hodin, jistě v souvislosti s událostmi kolem 28. října. Tento den byl prohlášen pracovním, což nezabránilo demonstracím, vedoucím k uzavření českých vysokých škol.

Dne 14. března 1940 bylo zakázáno nošení některých čestných odznaků.⁶⁵ Týkalo se např. Československého válečného kříže, pokud byl propůjčen bývalým československým příslušníkům cizích nebo zahraničních armád, zvláště příslušníkům bývalých čs. legií.

Na základě nařízení říšského protektora z 1. června 1940 nesměla být při výzdobě úřadů podobami Vůdce a státního prezidenta současně použita vypoodobnění osob, podílejících se na výstavbě bývalého Československa.⁶⁶ Bylo nařízeno okamžité odstranění všech obrazů, bust a plaket, jichž se to týkalo. S odstraňováním kultu mužů Československa souviselo i přejmenování Masarykových domovů v Krči na konci června 1940,⁶⁷ nazvaných prozatímně „Sociální ústavy hlavního města Prahy v Krči“ („Fürsorgeheime der Hauptstadt Prag in Reuth“), současně měl být přijat jiný název pro Baxův pavilon.

Ještě v červnu 1940⁶⁸ však nacházíme vyhlášku primátora v *Úředních zprávách hlavního města Prahy*, která blíže interpretovala příkaz říšského protektora týkající se čs. symbolů a říkala, že závadné předměty (jako odznaky, reliéfy republiky, pomníky, památné desky apod.) se mohly v oboru správy budov v podstatě vyskytovat. Z hlediska výše uvedených nařízení se jednalo o nepochopitelný výnos, který popíral vše předchozí. Dne 16. června však již vychází výnos ministra vnitra adresovaný protektorátním okresním úřadům a všem vládním i policejním orgánům, oznamující, že

⁶³ NA, fond ÚŘP, karton 269.

⁶⁴ Šustek 2001, s. 62.

⁶⁵ *Sbírka zákonů a nařízení 1940*, vyhláška č. 154, s. 370.

⁶⁶ *Úřední zprávy hlavního města Prahy I*, 1940, č. 4, s. 77–78.

⁶⁷ *Úřední zprávy hlavního města Prahy I*, 1940, č. 5, s. 95.

⁶⁸ *Úřední zprávy hlavního města Prahy I*, 1940, č. 5, s. 100–101.

„do 1. července 1940 musí být v celém protektorátu odstraněny symboly ČSR, tj. sochy, nápisy, obrazy, vlajky a vše, co jakkoli připomíná československou státnost, legionáře atd.“⁶⁹ Do tohoto výnosu spadaly i veškeré veřejné upomínky na Masaryka a jeho ženu. Všechny odstraněné předměty se zasílaly Národní galerii, která s nimi měla naložit podle dalších pokynů. Počítalo se jak s uchováním umělecky cenných předmětů, tak se zužitkováním předmětů kovových.⁷⁰

Kromě odznaků a symbolů byly během okupace rušeny i svátky. Např. v červnu 1940 byl z 29. června (Sv. apoštolů Petra a Pavla) a 5. a 6. července učiněn den pracovní.⁷¹ Náboženské slavnosti, které se k nim vztahovaly, měly být odloženy na neděli 7. července. Tyto svátky nebyly slaveny ani v příštích letech. Podle vládního nařízení z 6. srpna téhož roku⁷² nesměl být za svátek považován 15. srpen. V září pak byl památný den 28. září přesunut na neděli 29. září a spolu s tím i církevní slavnosti.⁷³ Den 28. září měl být považován za pracovní. Vládním nařízením z 24. října byl Svátek všech svatých přesunut z 1. listopadu na neděli 3. listopadu, opět společně s církevními slavnostmi.⁷⁴ Konečně vládní nařízení z 9. prosince vyřešilo oslavu některých dní celoplošně a zrušilo je po celou dobu války.⁷⁵ Jednalo se o Svátek tří králů (6. ledna), již zmíněné Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna) a Svátek Všech Svatých (1. listopadu), ale i Svátek Neposkvrněného početí Panny Marie (8. prosince). V září 1942 se k těmto neslaveným svátkům přidaly i výše uvedené (viz 5. a 6. červenec apod.) Tyto způsoby jednak závažně zasahovaly do českých, především církevních svátků, ale hlavně připravovaly obyvatele o sváteční, tedy nepracovní dny. Kvůli zvyšující se pracovní povinnosti mohl být od 12. června 1942 v případě mimořádných hospodářských poměrů způsobených válkou dočasně upraven i nedělní a sváteční klid (zde jsou míněny svátky, které ještě nebyly zrušeny). Pracovat mohli pouze muži nad 18 let, výjimečně nad 16 let.⁷⁶

Je známo, že ze zákazů se můžeme dozvědět o skutečnostech, ke kterým pravděpodobně často docházelo. Proto také asi dne 15. listopadu 1940 sdělil primátor

⁶⁹ Šustek 2001, s. 62.

⁷⁰ NA, fond ÚRP, karton 269.

⁷¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 200, s. 488.

⁷² *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 250, s. 584–585.

⁷³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 300, s. 697.

⁷⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 385, s. 1141–1142.

⁷⁵ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty* XXIII, 1941, sešit 1, s. 10.

⁷⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 225, s. 1031–1032.

představeným úřadům, že není vhodné zdravít německé kolegy v úředním styku pozdravem „Vlasti zdar“.⁷⁷

Měněny byly i názvy církví, např. v červnu 1940⁷⁸ byl změněn název československých unitářů pouze na české unitáře a církve československé na církev českomoravskou.⁷⁹ Veškeré sokolské upomínky musely být bezpodmínečně odstraněny do 10. prosince 1941.⁸⁰

Pfítzner si vzal také na starost kontrolu veškerého vydávaného materiálu, který se vztahoval k historii Prahy. Nechal zkontrolovat dosud dostupné propagační brožury a sám vydal publikaci *Tausendjähriges Prag*, v níž seznamoval čtenáře s německým městem Prahou. Kontroloval ale i další historické publikace (např. znemožnil vydání knihy Václava Vojtíška o Staroměstské radnici) a postaral se také o ideologické přezkoušení pražských turistických průvodců.⁸¹

2.2.1 Přejmenování ulic

Protektorův výnos o přejmenování ulic vyšel 4. dubna 1940.⁸² Ovšem přípravné práce na poněmčení a přejmenování názvů pražských ulic a náměstí probíhaly již v srpnu 1939.⁸³ Ze záznamu porady na ÚŘP dne 6. listopadu 1939, která se konala kvůli dlouhodobé strategii nacistů v komunální správě, se dozvídáme, podle jakých kritérií se měly ulice k přejmenování vybírat a podle jakých kritérií nově pojmenovávat. „[...] jednota panovala i v tom, že ulice atd. mají být přejmenovány jen tehdy, když jejich dosavadní označení hrubě uráží německý cit nebo když je jejich označení z jiných důvodů neúnosné. Schattenfroh ještě zmínil (na základě již řešeného obdobného problému v Meklenbursku), že pro nové ulice by měla být vybírána jména z novějších dějin a současnosti.“⁸⁴ Proti možnému očekávání mnoha nově vzniknuvších „Hitlerových“ ulic hovoří dopis Franka adresovaný ORL 29. března 1940.⁸⁵ Vůdce podle něj výslovně odmítl, aby po něm v Praze pojmenovali alespoň jeden most a jedno nábřeží (jak mu to bylo pravděpodobně navrženo) a prozatím si nepřál, aby ulice, náměstí atd. v protektorátu obdržela jeho jméno. Totéž mělo platit i v případě žijících

⁷⁷ Úřední zprávy hlavního města Prahy I, 1940, č. 13, s. 268.

⁷⁸ Věstník ministerstva školství a národní osvěty XXII, 1940, sešit 7, s. 189.

⁷⁹ Věstník ministerstva školství a národní osvěty XXII, 1940, sešit 5, s. 139.

⁸⁰ Úřední zprávy hlavního města Prahy II, 1941, č. 23, s. 642–643.

⁸¹ Šustek 2002, s. 170.

⁸² Míšková – Šustek 2000, s. 370.

⁸³ Míšková – Šustek 2000, s. 278–279.

⁸⁴ Míšková – Šustek 2000, s. 303.

⁸⁵ NA, fond ÚŘP, karton 269.

německých státních a stranických osobností. Seznam ulic, jež měly být přejmenovány, vypracovalo „Oddělení pro kulturní politiku“ u ÚŘP počátkem roku 1940.⁸⁶

Dne 4. dubna 1940 byla tato činnost slavnostně zahájena v Praze-Dejvicích přejmenováním Pelléovy ulice na Roettigovu.⁸⁷ Jak se těmto snahám snažil vzdorovat primátor Klapka, vyplývá z jedné Pfitznerovy zprávy z dubna 1940, v níž Frankovi líčí úspěšné přejmenovávání a poněmčování pražských ulic: „dnešní Patočkova ulice ve Střešovicích byla přejmenována po Georgu Schönererovi (1824–1921).⁸⁸ Proti tomu byl Klapka do chvíle, kdy mu Pfitzner pohrozil, že pokud to nepřijme, tak vymaže z paměti všechny české velikány 19. století.“⁸⁹ Při přejmenovávání nešlo ovšem jen o vytváření jmen nových, ale především o zavedení dvojjazyčnosti. Prakticky to samozřejmě znamenalo vytvoření nových cedulí. O průběhu realizace těchto nařízení opět referoval Pfitzner Frankovi: „[...] zavádění a technická realizace rozhodnutí o dvojjazyčnosti názvů pražských ulic a náměstí se ještě o něco pozdrželo kvůli přání armádního pověřence ohledně přejmenovávání některých ulic a musí se vzít v úvahu. Ovšem již jedna třetina cedulí je objednána u německé firmy Sphinx. O zbylých 2/3 ještě není rozhodnuto. Celkové náklady činí přes 2 miliony korun.“⁹⁰ Přesto ještě v červnu 1940 nebyly nové cedule na svých místech. Je otázkou, do jaké míry za to mohla pasivní rezistence českých úředníků v čele s Klapkou a do jaké skutečná nemožnost vyrobit tolik cedulí v tak krátké době. Nervozita z nesplněného úkolu rostla a 17. června 1940 Frank Klapkovi, s odvoláním na předchozí telefonický rozhovor a z pověření protektora, nařídil, „aby mu 21. června večer podal hlášení o splnění příkazu k přejmenování pražských ulic. Vyhrožoval mu, že za splnění příkazu je „osobně zodpovědný“.⁹¹ Týž večer Klapka reagoval, „že nařízení o přejmenování ulic je dle seznamu zasláního Klapkou dne 30. dubna 1940 na ÚŘP v termínu realizováno. Přejmenování je zatím provedeno jen provizorně papírovými štíty, protože výroba smaltovaných štítů názvů ulic je vážným technickým problémem dokonce i pro německé firmy.“⁹² Vyhrocená komunikace mezi Frankem a Klapkou asi již předesílala Klapkovo zatčení, k němuž došlo 9. července 1940.

⁸⁶ Šustek 2002, s. 172.

⁸⁷ Šustek 2002, s. 173.

⁸⁸ Spoluzakladatel a vůdce německého nacionálního hnutí.

⁸⁹ Šustek 2001, dok. 2, odst. 3.

⁹⁰ Šustek 2001, dok. 3, odst. 4.

⁹¹ Míšková – Šustek 2000, s. 418.

⁹² Míšková – Šustek 2000, s. 418–419.

Celkem bylo v Praze za okupace změněno jméno 444 veřejných prostranství. Podle jakého klíče se nacisté řídili, není až tak zřejmé, jak by se mohlo zdát. Kromě již zmíněné formulace „o hrubém urážení německého citu“ máme momentálně k dispozici hlavně souhrn přejmenovaných ulic, z jejichž výčtu lze leckteré motivace rozpoznat. O nic lépe na tom prozatím nejsme s určováním klíče pro nové názvy. Nad těmi někdy zůstává rozum stát a nelze vždy snadno vyvodit jasné důvody, které nacisty k novému názvu vedly. V tomto přehledu následují jen nejzajímavější příklady, v příloze je pak uveden kompletní seznam pražských ulic a prostranství během okupace přejmenovaných. K přejmenování mohlo tedy vést několik různých zdůvodnění:

A) Název ulice konkrétně vzpomínal události z československé či světové historie, které většinou z německého hlediska neměly být hodny zapamatování. Sem patřily především veškeré upomínky vzniku ČSR a událostí k tomu vedoucích, např. utváření legií. Mýceny byly i veškeré vzpomínky na bělohorské a husitské události. Sem spadalo přibližně 11,88 % z celku přejmenovaných ulic.

B) Ulice nesla název cizí země nebo města, které se stalo Německu nepřátelským či jinak nevhodným. Souhrn těchto přejmenování tvořil 3,37 % z celku.

C) Ulice vzpomínala na historickou osobnost či instituci z různých důvodů nevyhovující nacistické ideologii. Například tím, že příliš podněcovala československé vlastenectví. Zde podotýkáme, že se mohlo jednat i o osobu cizího původu, která veřejně souhlasila např. s myšlenkou slovanské vzájemnosti apod. Při přejmenování zde pak vynikala určitá frekventovaná jména, která již dále nemohla být používána. Patřila k nim většina českých knížat doložených i bájných, Karel IV., Jan Hus, Jan Žižka, Jan Rokycana, Prokop Holý, Jiří z Poděbrad, Jan Ámos Komenský, Jan Evangelista Purkyně, Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Karel Havlíček Borovský, Bohuslav Balbín, Svatopluk Čech, Josef Mánes, Jan Kollár, Václav Beneš Třebízský, František Ladislav Čelakovský, Václav Vladivoj Tomek, Miroslav Tyrš, František Ladislav Rieger, Josef Jungmann, František Palacký, Milan Rastislav Štefánik, Antonín Dvořák a další. Z institucí především musíme zmínit sokoly a legionáře. Z celkového počtu přejmenovaných ulic činila tato skupina celých 52,25 %. Je ale také možné, že některé ulice byly přejmenovány hlavně proto, že se v Praze jejich jména opakovala příliš často. Následující tabulka znázorňuje, o kolik ulic byli naši velikáni během okupace připraveni:

Jméno	Počet ulic
--------------	-------------------

František Palacký	14
Karel Havlíček Borovský	11
Jan Hus	10
František Ladislav Rieger	9
Václav Beneš Třebízský	6
Jan Žižka	6
slovo sokol v názvu	6
Jan Neruda	5
Miroslav Tyrš	5
Přemysl	5
Jiří z Poděbrad	4
Karel IV.	4
Jan Ámos Komenský	4
Jan Rokycana	3
Libuše	3
Milan Rastislav Štefárik	3
Jan Kollár	3
Josef Jungmann	3
František Ladislav Čelakovský	2
Václav Vladivoj Tomek	2
Svatopluk Čech	2
Vítězslav Hálek	2
Bohuslav Balbín	2
Antonín Dvořák	2
Josef Mánes	2

Při preciznosti, s jakou se k tomuto úkolu přistupovalo, je zajímavé, že některé ulice přejmenování unikly. Například dnešní ulice Bořivojova na Žižkově se v letech 1875–1947, tedy i po dobu protektorátu, jmenovala Riegrova.⁹³ Ani dnešní ulice Emlerova v Modřanech, před válkou i během ní Zborovská, nebyla přejmenována.⁹⁴ Mnohem podivuhodnější je ovšem případ nepřejmenované Ulice Legionářů v Ďáblicích.⁹⁵ Někdy byla také ulice přejmenována jménem jinde odstraňované postavy. Například Havlíčkovo náměstí na Žižkově bylo v letech 1940–1945 přejmenováno na Husovo náměstí.⁹⁶ Jiráskovo náměstí na Novém Městě, původně Riegrovo, bylo v letech 1940–1945 přejmenováno na Máchovo.⁹⁷ Legerova na Novém Městě v téže době na Havlíčkovu.⁹⁸ Za zmínku stojí také jména těch, kteří nacistům nevdali. Patřil mezi ně Otokar Březina, Antonín Švehla nebo Josef Kajetán Tyl. Spornou postavou se stal Bedřich Smetana, jehož jméno bylo ulicím odebráno i prisuzováno.

D) Název měl něco společného s židovstvím. V této souvislosti stojí za zmínku dnešní Dětský ostrov, který se po dobu protektorátu jmenoval stále Židovský (toto jméno měl od první poloviny 19. století do šedesátých let 20. století).⁹⁹ Sem patřilo pouhé 1 % ulic.

E, Název byl změněn bez zjevného ideologického důvodu (např. ulice Strmá přejmenována na Holubovu), ale s možným ideologickým dopadem (viz změna z Vinohradského náměstí na Říšské náměstí apod.). Takto bylo přejmenováno 31,5 % z celku změněných ulic.

Podle čeho volili nacisté jména nová? Nabízí se logicky výběr z osobností a událostí z německé historie. Zpravidla i zde mohlo být naplněno několik možností:

1) Historická osobnost nahrazena jinou historickou osobností, která s dobou původně jmenovaného jedince nesouvisela. Pražské ulice začaly nést ve velké míře jména německých a rakouských umělců. Nebo s dobou původní osobnosti souvisela – a pak mohly následovat ještě některé možnosti: nové jméno mohlo být záměrně vybráno z nepřátelské (opačné) strany původně jmenovaného, tato strana byla často německá či

⁹³ Lašťovka, Marek – Ledvinka, Václav: *Pražský uličník I*, Praha 1997, s. 86. (Dále jen *Pražský uličník I.*)

⁹⁴ Tamtéž, s. 166.

⁹⁵ *Pražský uličník I.*, s. 397.

⁹⁶ Tamtéž, s. 195.

⁹⁷ Tamtéž, s. 265.

⁹⁸ Tamtéž, s. 396.

⁹⁹ Tamtéž, s. 136.

rakouská. Dělo se tak často při odstraňování památek na popravené pány pobělohorské. Např. Ulice Konecchlumského, podle Viléma Konecchlumského z Konecchlumí popraveného 1621, byla přejmenována na Pappenheimskou, podle Gottfrieda Heinricha z Pappenheimu, který se podílel na porážce stavovského vojska na Bílé hoře.¹⁰⁰ Jindy byla vybrána pro Čechy historicky méně významná postava jejich dějin (místo krále královna, objevila se také poměrně rozsáhlá série téměř všech primátorů Starého Města pražského). Konečně si nacisté často vybírali osobnosti českých Němců nebo Čechů, kteří žili a tvořili v Německu či Rakousku.

2) Ulice mohla získat jméno z nacistické současnosti. Tato pojmenování ale nebyla zprvu příliš častá (viz Hitlerovo přání). Většinou se jednalo o nacisticky ideologické názvy, např. Říšská silnice (dnes Bělohorská), třída Armády (dnes Československé armády), Letecká (dnes Jugoslávských partyzánů), Říšské náměstí (dnes Náměstí Míru), třída Viktoria (dnes Národní třída). S přibývajícimi roky se ovšem objevovaly i názvy ulic podle zemřelých nacistických hrdinů. Vznikla zde např. Priennova ulice (dnes Jugoslávská) podle Günthera Prienna, velitele německé ponorky, Lažnovského nábřeží (dnes Podolské nábřeží), Reinhard-Heydrich-Ufer (dnes Rašínovo nábřeží) atd.

3) Ulice získaly jména podle německých či rakouských reálií (města, řeky apod.). Např. Žižkova ulice ve Vršovicích byla přejmenována na Saalskou, Argentinská ulice byla přejmenována na Drážďanskou.

4) Nové názvy svou bezpříznakovostí jaksí neutralizovaly původní příznakově zatížené. V tomto případě se nejčastěji vybíraly názvy podle různých měst a řek z protektorátu, např. ulice Přemyslovská byla přejmenována na Malšskou apod.

2.2.2 Odstraňování pomníků

Odstraňování starých a nevhodných pomníků a vztyčování pomníků nových nebylo v českém prostoru novinkou. Němci se tu zachovali stejně jako Češi po pádu Rakouska-Uherska. Tuto zálibu jakéhokoli politického režimu mapuje kniha *Pomníky a zapomníky* Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného, která se ovšem zabývá obecně celým českým prostorem i historií, a proto zde nenalezneme konkrétní osudy všech pražských soch a pomníků. Je třeba říci, že každé odstranění pomníku provázela určitá procedura – jak

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 355–356.

náročná, to záleželo na tom, či pomník měl být odstraněn. Tato náročnost vyplývala většinou z již zmiňovaného předstírání české autonomie.

V únoru 1940 se z Pfitznerových zpráv dovídáme o „návrzích na odstraňování tzv. židovských pomníků v Praze.“¹⁰¹ Jednalo se o sochy rabbiho Löwa na Nové radnici na Mariánském náměstí a proroka Mojžíše v Pařížské ulici, odstraněné již 10. března na náklady židovské obce. Mimo jiné hovoří Pfitzner v téže zprávě o znovuvztyčení sochy Bruncvíka na místě, kde dříve stával Denisův pomník, vyjadřuje se i k otázce možného znovuvztyčení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí a navrhuje zlomit Masarykův kult, tj. odstranit jeho busty z magistrátních prostor.¹⁰²

Při příležitosti sbírky kovů uspořádané k narozeninám „Vůdce“ byl v noci z 20. na 21. dubna 1940 odstraněn Denisův pomník. Tehdy zmizel i pomník v Motole, upomínající na vzbouřence Kudrnu z roku 1916.¹⁰³

Dne 1. dubna 1940 Pfitzner Franka „žádá o svolení odstranit Wilsonův pomník, pokud to bude s přihlédnutím k mezinárodněpolitickým ohledům možné. Pfitzner upozorňuje na vzpomínky, které na Wilsona Němci mají, a konstatuje, že odstranění Wilsonova pomníku by pro ně bylo „ulehčením jejich svědomí“.¹⁰⁴ Tento pomník Němce skutečně rozčiloval, což lze odvodit z toho, jak často se téma pomníku dostávalo do vzájemné korespondence. Z některých dopisů nalezených ve fondu ÚŘP můžeme mimo jiné i rozpoznat nevyjasněnost kompetencí ORL a magistrátu v této věci. Podle všeho nebylo jasné, kdo má v dané situaci hlavní slovo, a obě instituce se logicky obracely na ÚŘP. V dopise z 10. dubna 1941,¹⁰⁵ který došel na ÚŘP z ORL a jehož podpis není čitelný, se pisatel rozhořčuje nad pikantní skutečností, že zatímco v Praze probíhala výstava „Deutsche Grosse“ (tj. německá velikost), kde se líčí nespravedlivost mírových jednání ve Versailles, v jejichž čele Wilson stál, památník Wilsonův stojí prakticky opodál. Pisatel zmiňuje i otevřeně přiznané nepřátelské americké postoje, a proto zdůrazňuje, že by snad mohl i poslední důvod, stojící odstranění v cestě, odpadnout. V případě této památky však jako záminka nestačil ani sběr kovu. Wilsonův pomník nacisté nakonec zlikvidovali z rozkazu R. Heydricha až v noci z 12. na 13. prosince 1941, tj. krátce po vstupu USA do války, kdy zmiňované mezinárodní

¹⁰¹ Šustek 2001, dok. 1, odst. 8.

¹⁰² Šustek 2001, dok. 1, odst. 8.

¹⁰³ Šustek 2001, dok. 2, odst. 1.

¹⁰⁴ Míšková – Šustek 2000, s. 369.

¹⁰⁵ NA, fond ÚŘP, karton 269.

problémy zcela odpadly.¹⁰⁶ V dubnu 1942 byl tento pomník „odevzdán do sbírky barevných kovů pro válečné účely.“¹⁰⁷

Dalším stavbou z hlediska nacistické ideologie nepřijatelnou byl nedokončený památník národního osvobození na Žižkově. Odstranit jej celý by bylo samozřejmě těžko uskutečnitelné. Proto se nehýbalo sochami, nýbrž těly zde uloženými.¹⁰⁸ Z dopisu generála infanterie (jméno nečitelné) říšskému protektorovi 15. května 1940 se dozvídáme o odsunutí uren a rakví z památníku národního osvobození zpět k rodinným příslušníkům.¹⁰⁹ Jednalo se o rakve Jiřího Švece a Karla Vašátka a dále o 28 uren legionářů. Náklady za přesun ostatků hradil legionářský fond. Vrcholem německého ponížení tohoto čs. panteonu hrdinů-osvoboditelů se pak stal světelný symbol V v roce 1941 (viz kapitola 4.1 o akci Viktoria).

V červnu 1940 vznikla komise, jež měla sledovat slučitelnost či neslučitelnost veřejných památečných předmětů minulých republik všeho druhu. Z Frankova dopisu ministru Ježkovi 27. června 1940 se dozvídáme, že předsedou komise byl Ing. Zankl z ÚŘP.¹¹⁰ Dalšími členy měli být dr. Chlumecký a SS-Hauptsturmführer Ing. Fischer. Frank si ovšem vyhradil právo určovat, která osoba je z hlediska politické minulosti nebo současného politického postoje snesitelná. Historická dobrozdání pravděpodobně (jak vyplývá z jeho dopisů i zpráv) podával i sám Pfitzner.

V polovině roku 1941 byl ze svého původního místa v Praze na Pohořelci odstraněn pomník plukovníka Československých legií na Rusi Josefa Švece.¹¹¹

Skutečnou anabázi prošel v protektorátu hrob neznámého vojína na Staroměstské radnici. Pravidelně se tu objevovaly květiny a symbolika pomníku byla pro český národ zcela zřetelná. V květnu 1940 je zpochybněno, zda mají nadále němečtí vojáci vzdávat úctu hrobu neznámého vojína (v dopise z ÚŘP na ORL), následně došlo ke zrušení této povinnosti, neboť se jednalo o legionáře, a tedy i dezertéra. Dne 4. října 1941 Pfitzner Frankovi referuje o odstranění celého pomníku. Nejprve byly uhašeny a odstraněny pylony a po Giesově telefonickém tlumočení Frankova pokynu i samotný hrob. „Odstranění pylonů a těžkých mramorových desek, stejně jako i dlažby na uvolněném místě, bylo dokončeno 3. října v 18 hodin. Rakev ‚tak zvaného Neznámého vojína‘ v kapli radnice byla ve stejný den v době od 20 do 22 hodin rozebrána

¹⁰⁶ Míšková – Šustek 2000, s. 369.

¹⁰⁷ Míšková – Šustek 2000, s. 505.

¹⁰⁸ Této tradici zůstaly věrny i další vládní režimy.

¹⁰⁹ NA, fond ÚŘP, karton 269.

¹¹⁰ NA, fond ÚŘP, karton 269.

¹¹¹ Míšková – Šustek 2000, s. 474.

městským referentem, zámečnickem Juliem Kleinem s pomocí městských německých úředníků (Krug, Wuch, Drtilek, Becvar a Strucovsky). Tři rakve z cínového plechu byly rozletovány. Zinkový plech odvezl a odstranil Klein. Hlína a kostra vojáka od Verdunu byly přesypány do pytle a ten pak okolo 22 hodin Krug proti potvrzení předal gestapu. Zároveň byly gestapu předány tři papírové krabice s věncovými stuhami. Věnce z radniční kaple byly rozřezány a odstraněny. V oltáři uschované mosazné schrány se zeminou ze západu byly rovněž tak odstraněny. Pfitzner závěrem podotýká, že vše bylo realizováno bez přítomnosti jediného českého svědka.¹¹²

V listopadu 1941 začal být přestavován i pomník Palackého, zejména byly odstraňovány ty části, které Němce nejvíce urážely. „Palackého pomník byl nakonec nacisty demontován a měl být definitivně zničen. Byl však českými vlastenci schováván až do konce války a v roce 1948 navrácen zpět na své místo.“¹¹³

V prosinci 1941 Pfitzner Frankovi „referuje, s odvoláním na výnos protektorátního ministerstva vnitra z 21. listopadu 1941 o odstranění všech symbolů sokolství, že spolu s magistrátní komisí (Both, Kádner, Schreber, Swoboda, Waldburg, Turnwald, Zimmerman) provedl přezkoumání symboliky fresek ve vestibulu radnice. Komise po rozboru symboliky dospěla 8. prosince 1940 k jednomyslnému závěru, že fresky obsahují ‘symboly panslavismu’.¹¹⁴ Na základě tohoto upozornění a návrhu řešení Frank v lednu 1941 souhlasil s překrytím těchto fresek maltou. Tato úprava radnice Pfitznerovi ovšem nestačila. Jednak neustále usiloval o kulturní využití gotického sklepa radnice (např. pro účely reprezentativního sklípku podle německého vzoru), dále v březnu 1943, kdy došlo k reálnému překrytí mozaik (všimněme si neuvěřitelně dlouhého provedení tohoto záměru), plánuje budoucí stavební úpravy radnice, přičemž by podle něj „mosazná lemování skleněných dveří a oken měla ustoupit vkusné německé kovářské práci.“¹¹⁵

V lednu 1942 vydává Heydrich pokyn odstranit pomníky Palackého a Riegera. Mimo jiné se také na základě podnětu vzneseného Albertem Speerem státní plánovací komisi jednalo o odstranění petřínské rozhledny. Pfitzner se samozřejmě klonil k odstranění a mluvil „o jasné motivovanosti francouzskou Eifelovou věží a nevhodnosti estetické, zdůraznil také přínos odstranění kvůli množství použitelného

¹¹² Míšková – Šustek 2000, s. 484.

¹¹³ Šustek 2001, dok. 11, odst. 9 a poznámka pod čarou.

¹¹⁴ Míšková – Šustek 2000, s. 486.

¹¹⁵ Míšková – Šustek 2000, s. 501.

starého železa.¹¹⁶ V červnu 1943 následovalo odstranění dalších památek, jednalo se o „pomník Havlíčkův a pomník dr. Podlipného. S památníkem Jungmanna a Čecha se zatím čekalo.“¹¹⁷

Jak bylo řečeno na začátku kapitoly, k tradici nových režimů nepatří jen pomníky bořit, ale také stavět nové. Tuto snahu projevoval Pfitzner v květnu 1941 v případě znovuvztyčení pomníku Radeckého, k instalaci však nikdy nedošlo.¹¹⁸ V prosinci 1941 byl slavnostně odhalen základní kámen budoucího Mozartova pomníku před Rudolfinem na Mozartově náměstí.¹¹⁹ Viz obrázek 1.

2.3 Nacistické symboly

V kapitole 2.2 jsme seznámili s tím, jak byly z veřejných prostor postupně odstraňovány české symboly. Stejně jako byly některé pomníky nahrazovány novými, bylo samozřejmé, že v oblasti symbolů se Němci chovali stejně a zaplňovali český prostor německým duchem.

Nacistická ideologie si vytvořila své svátky i své „světce“. Místo tradičních svátků se tedy v protektorátu slavila výročí vzniku protektorátu 15. března, 20. dubna zase narozeniny Adolfa Hitlera, k dalším významným dnům patřil den založení NSDAP apod. Při těchto příležitostech mohla být veřejnou výzvou nařízena výzdoba budov vlajkami. Toto nařízení se od dubna 1940 týkalo i území protektorátu, přičemž výzdoba probíhala následujícím způsobem: vyvěšena byla buď pouze říšská a národní vlajka, nebo i vlajka protektorátu, obě ve stejné velikosti, ovšem říšská a národní vlajka na přednostním, tedy pravém místě.¹²⁰

Oběžník prezidia ministerstva vnitra ze dne 24. listopadu 1939 stanovoval pravidla zdravení říšských symbolů neněmeckým obyvatelstvem. V tomto ohledu (na základě vyjádření říšského protektora) platila následující pravidla: „1. Zdraviti jest říšské vlajky, prapory a standarty německého vojska, dále prapory a standarty, jichž podstatnou součástí jest skobový kříž, a to tehdy, jsou-li používány oficiálně (slavnostně vztyčovány, neseny v čele pochodujícího vojska, v průvodech apod.), zejména říšskou brannou mocí, říšskými sociálními úřady a orgány, německou národně socialistickou

¹¹⁶ Šustek 2001, dok. 12, odst. 15.

¹¹⁷ Šustek 2001, dok. 19, odst. 31.

¹¹⁸ Šustek 2001, dok. 8, odst. 18.

¹¹⁹ *Pestrý týden* XVI, 1941, č. 50, s. 2.

¹²⁰ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 13, s. 279–280.

stranou dělnickou, jejími součástkami a připojenými svazy. 2. Říšské symboly zdraví obyvatelstvo neněmecké národnosti dosud obvyklým způsobem, tj. zaujetím důstojného soustředěného postoje a sejmutím pokrývky hlavy. Při tom se každému ponechává na vůli, chce-li pozdraviti také vztyčením pravé paže. 3. Pozdravu uvedeného pod bodem 2 je nutno použít také při veřejném hraní nebo zpívání říšských hymen.¹²¹ Proti těm, kteří nedbali obsahu vyhlášky, bylo zakročeno jako při porušení veřejného klidu. Z *Úředních listů hlavního města Prahy* bylo podle oběžníku ze dne 12. října 1940 zřejmé, že české obyvatelstvo, zvláště při návštěvě hostinců, toto nařízení nerespektovalo, a všechny příslušné úřady se takovému chování měly snažit zamezit.¹²² Vlajky byly vyvěšovány při zmíněných nacistických svátcích, příležitostně pak například 14. června 1940 v celém protektorátu v souvislosti s obsazením Paříže Němci.¹²³

Na typický nacistický pozdrav pozdvižením pravice vzpomíná zajímavě pamětník C, který v době okupace navštěvoval gymnázium. Každé vyučování muselo být tímto pozdravem zahájeno i ukončeno. Ovšem pamětník uvádí, že někteří jeho učitelé se s tím vyrovnávali různě a snažili se pozdrav zakomponovat do hodiny tak, aby byl co nejméně nápadný. Jejich učitel náboženství například začínal mírným pozdvižením pravé ruky, aby z něj plynule přešel do požehnání (tj. pokřižování) směrem k třídě. Jiný učitel zase proměnil tento pozdrav v gesto, jímž naznačoval žákům, že se již mohou posadit.

Poměrně známou skutečností je vytrvalá, leč marná snaha Pfitznera zakomponovat do pražského městského znaku nacistické komponenty (orlice apod.). Mimo to píše v říjnu 1940 Pfitzner o „nutnosti regulace reklamy v Praze ‚dle německého vkusu‘. Na starosti to měl mít architekt Ahne a německá firma Ala.“¹²⁴

¹²¹ *Věstník ministerstva vnitra* XXI, 1939, č. 11, s. 257–259.

¹²² *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 11, s. 226.

¹²³ Šustek 2001, s. 64.

¹²⁴ Šustek 2001, dok. 6, odst. 9.

3. Životní podmínky pražského obyvatelstva

V této kapitole se pokusíme vylíčit různé aspekty všedního dne pražského člověka v protektorátu. Velká část zmiňovaných faktů se týká všech obyvatel protektorátu.

3.1 Registrace obyvatelstva

Zřízení protektorátu s sebou přineslo různé novinky, mezi nimi i novou evidenci obyvatelstva. Vládní nařízení z května 1939 určilo povinnost opatřování dokladů pro úřední důkaz rodového původu.¹²⁵ Tyto doklady mělo obstarat ministerstvo vnitra. Na požádání byly úřady, orgány a soudy povinny vydávat mu listiny o osobním stavu (výtahy ze státních a církevních matrik), výpisy z veřejných knih a soudních spisů, osvědčení o zápisech v seznamu obyvatelstva. Doklady musely být vyhotoveny v jazyce odpovídajícím jazyku příslušného zápisu. Kvůli této povinnosti vznikl 1. června 1943 rodopisný úřad pro Čechy a Moravu¹²⁶, jemuž příslušelo obstarávání dokladů pro úřední důkaz rodového původu a rozhodování v pochybných případech.

Kromě úředního důkazu o rodovém původu byly v dubnu 1942 pro všechny protektorátní občany zavedeny nové průkazy totožnosti podle říšského vzoru.¹²⁷ Pro tyto průkazy (tzv. Kenntkarte) si museli lidé nechat vyrobit 7 podobenek, za něž platili jednotnou cenu 25 korun. Pamětnice A uvádí, že v období heydrichiády se musel každý, kdo přijel do Prahy například za příbuznými a zůstával u nich v bytě, zapsat u domovníka do seznamu, aby byl v případě příchodu gestapa jeho pobyt v místě oficiální (jinak mohl být považován za odbojáře). Z jejího líčení vyplývá, že ačkoli nešlo o tak náročný zásah do občanských povinností, mohlo se stát, že ve vypjatých situacích se na tuto povinnost pozapomnělo, což mohlo mít nepříjemné následky.

3.2 Přídělový systém – zásobování obyvatelstva

O přídělovém systému se do určité míry dozvíme v každé knize, která se tématem protektorátu zabývá. Nelze ovšem říci, že byl od svého zavedení s počátkem války neměnný. Nová a nová nařízení neustále měnila jak velikost přídělu, tak množství

¹²⁵ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 166, s. 589–590.

¹²⁶ *Sbírka zákonů a nařízení 1943*, vyhláška č. 150, s. 645–647.

¹²⁷ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového III*, 1942, č. 16, s. 349.

omezovaných a regulovaných potravin a jiného zboží. Proto se v této kapitole pokusíme tuto problematiku zmapovat podrobněji, než jak se dělo dopsud.

3.2.1 Přídělové lístky

Přídělové lístky patří většinou k prvním vzpomínkám, které pamětníci při povídání o válečných letech zmiňují. Byly zavedeny 29. září 1939 nejprve na potraviny.¹²⁸ Říkalo se jim odběrní lístky a patřily sem: *potravinové lístky, lístky na maso, tukové lístky, chlebové lístky, mléčné lístky a lístky na cukr*. Lístky opravňující k odběru potravin se skládaly z kmenového ústřížku a objednáacího lístku a jednotlivých ústřížků, nebo jen z jednotlivých ústřížků. Odběrní lístky opatřené objednáacím lístkem (maso, tuky, cukr, mléko) se musely dodavateli odevzdat 4 týdny napřed. Dodavatel potvrdil tuto objednávku otiskem firemního razítka nebo ručním označením firmy na zadní straně jednotlivých ústřížků připojených k objednáacímu lístku. Zboží pak smělo být vydáno pouze u těchto dodavatelů proti odevzdání jednotlivých ústřížků, jež byly následně znehodnoceny. Znehodnocené ústřížky se od kmenového ústřížku neoddělovaly. Pokud měly odběrní lístky jen jednotlivé ústřížky, potvrdil dodavatel odběr zboží jejich odstřížením. Ústřížky opravňovaly k odběru jen po dobu, jež na nich byla tiskem vyznačena. Kmenové potravinové lístky, které již byly v rukou spotřebitelů, tvořily podklad pro výdej lístků obecními úřady. Výdej potvrzoval příjemce na zvláštním výdejním lístku připojeném u duplikátu kmenového potravinového lístku na obecním úřadě. Originál kmenového lístku se pak znehodnotil odstřížením na pravém dolním rohu. Říšští občané dostávali potravinové lístky u vrchních zemských radů (ORL). Prošlé lístky se vracely na obecní úřady. Obchodníci a dodavatelé si u obecního úřadu vyzvedávali tzv. odběrní listy na základě odevzdaných ústřížků (spotřebitelských), neboť pouze s nimi mohli přebírat zboží od velkoobchodníků.¹²⁹ Obecní úřady dále posílaly okresnímu úřadu, jaké množství odběrních listů (včetně množství zboží) obdržely, a ten jim na tomto podkladu poskytoval hromadné odběrní listy.¹³⁰ Okresní úřady hlásily množství došlé z obcí Českomoravskému svazu. Paragraf 4 blíže určoval, jakým způsobem probíhala manipulace s lístky. Např. u lístků na maso bylo třeba používat ústřížky na levé straně listu pouze k nákupu masa objednaného pomocí objednáacího listu, ústřížky se tudíž znehodnocovaly, ale neodtrhávaly. Na ústřížky na

¹²⁸ *Sbírka zákonů a nařízení 1939, vyhláška č. 215, s. 703–707.*

¹²⁹ *Sbírka zákonů a nařízení 1939, vyhláška č. 215, s. 703–707.*

¹³⁰ *Sbírka zákonů a nařízení 1940, vyhláška č. 18, s. 14–17.*

pravé straně bylo možné odebrat zboží i bez předešlého objednání, proto se při nákupu oddělily, a tím se i znehodnotily. V této vyhlášce byly určeny jednotlivé kategorie odběratelů i týdenní dávky jednotlivých potravin (viz tabulka 3). Tzv. potravinové lístky opravňovaly k odběru poživatin, tedy např. krup, krupice, rýže, těstovin, kávy a kávových náhražek, čaje, vajec, popř. i luštěnin (od února 1940). Množství a pravidla odběru se průběžně měnila a aktualizovala. Vyhláška ošetřovala i problematiku front před obchodem. Podle odstavce E museli dodavatelé předcházet frontám rozdělováním spotřebitelů do skupin a stanovením výdejních lhůt. Kojící matky, šestinedělky, nemocné a choré osoby musely být obslouženy přednostně. Spotřební dávky a druh potravin, jejichž odběr je dovolen pouze na lístky, byly (pokud nebyly vyznačovány přímo na lístcích) vyhlášovány ministerstvem zemědělství v Úředním listě. Lístky se vydávaly vždy na jedno zásobovací období, které trvalo zpravidla 27 či 28 dní, takže se nekrylo s měsíci. V obrazové příloze uvádíme příklady lístků z roku 1940 (viz obrázek 2–19).

Lístkový systém se ale netýkal jen nákupu zboží. V říjnu 1939 byla blíže specifikována pravidla stravování v hostincích a kantýnách a užívání potravinových lístků na těchto místech.¹³¹ Hostince byly povinny v jídelních lístcích u každého jídla vyznačovat, jaké množství ústřížků na maso, vejce, chleba (či mouky) a tuků musí k danému pokrmu strážník odevzdat. Polévky se vydávaly bez ústřížků, jen pokud neobsahovaly maso. Cestující osoby, které byly na cestách alespoň 3 dny v týdnu, měly nárok na speciální lístky pro cestující.

Protože do protektorátu cestovalo velké množství říšských Němců (většinou na dovolenou, blíže viz kapitola 3.10), bylo třeba jim umožnit používat zde říšské přidělové lístky. Proto bylo v březnu 1940 stanoveno, že říšské lístky pro cestující a hostince platily na území protektorátu, naopak u protektorátních občanů, kteří se stravovali v sudetské župě, platily lístky protektorátní.¹³² V lednu 1941 byla platnost v protektorátu rozšířena i na říšské potravinové lístky pro dovolence.¹³³ V říjnu 1942 byla dokonce zřízena směnárna říšských cestovních poukázek v protektorátu a naopak.¹³⁴

¹³¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 307, s. 924.

¹³² *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 121, s. 313–314.

¹³³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 27, s. 65–66.

¹³⁴ Šustek 2001, dok. 16, odst. 9.

V červnu 1940 se změnil systém výdeje lístků.¹³⁵ potravinové lístky byly vyzvedávány majiteli domu či jejich zástupci. Ti si museli podle potravinových kmenových lístků zjistit číslo výdejny, do jejíhož obvodu dům spadal. K výdejně se dostavovali se všemi kmenovými lístky všech obyvatel domu. Podobné povinnosti měli majitelé podniků, kteří zaměstnávali těžce a velmi těžce pracující, neboť pro ně museli vyzvednout přídatkové lístky. Lístky pro cestující a hostince získávali obyvatelé tak, že příslušné množství obyčejných lístků vyměnili na patřičných úřadovnách za cestovní. Doba platnosti lístků byla na každém uvedena. S výdejem lístků museli obyvatelé počítat hlavně v době, kdy se chystali například na dovolenou, pak bylo třeba dopředu odevzdat kmenový list majiteli domu. Bylo také stanoveno, jak postupovat při opožděném odběru lístků.¹³⁶ Místa, jež byla výdejem lístků pověřena, musela vždy vyvěsit datum, čas a místo výdeje. Zároveň tyto úřady dopředu stanovily poplatek, proti kterému bude možné vyzvednout si potravinové lístky opožděně. Pokud dotyčný odmítl poplatek zaplatit, nesměly mu být lístky vydány. Pouze pokud byly důvody nepřítomnosti skutečně závažné a nezaviněné, mohl být dotyčnému poplatek odpuštěn. Kromě těchto pravidel bylo také stanoveno, jak postupovat v případě ztráty či krádeže lístků. Po podání žádosti měl každý nárok na vydání náhradního kmenového listu či potravinových lístků, ale musel ztrátu či krádež prokázat nebo podepsat prohlášení. Jakmile by prvotisky našel, musel náhradní listy odevzdat. Poplatky za opožděný výdej se mohly pohybovat mezi 5 a 100 korunami, za náhradní kmenový list pak 5–50 korun a 10–500 korun za náhradní potravinové lístky. Pokud se chtěli odběratelé lístků přestěhovat, museli se odhlásit u dosavadní obce, kde lístky odebírali, a odevzdat tam svůj kmenový potravinový lístek, policejní odhlášku, lístek na maso a tuky a potvrzení svých dosavadních dodavatelů masa a tuků.¹³⁷ Tito dodavatelé si museli odběratele škrtnout ze seznamů zákazníků.

Ke zjednodušení a zpřehlednění mělo vést pravděpodobně zavedení tzv. lístku pro domácnost v srpnu 1940¹³⁸. Dostával jej přednosta domácnosti, přičemž v zákoně není blíže určeno, kdo mohl přednostou být. Domníváme se, že se jednalo vždy o toho, jenž měl celou domácnost na starosti, což by měl být otec (ačkoliv reálně v domácnosti hospodařily matky). Lístek pro domácnost měl sloužit jako podklad pro vydávání potravinových, ale případně i dalších lístků (na šaty, mýdlo apod.). Viz obrázek 20 a 21.

¹³⁵ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 3, s. 62–65.

¹³⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 234, s. 559–560.

¹³⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 247, s. 575–576.

¹³⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 258, s. 596.

Ubývající zásoby a nutnost více a více je kontrolovat vedla v červenci 1944 dokonce ke zřízení lístků na krmivo pro tažná zvířata a pro psy.¹³⁹

Vylíčili jsme si přidělový systém ze strany spotřebitele, všechna výše i níže zmíněná nařízení se však stejnou měrou týkala i obchodníků, kteří museli zcela změnit dosavadní evidenci zboží. V březnu 1941 bylo přesně stanoveno, jakým způsobem musí obchodníci evidovat potravinové ústřížky a objednacích listy od zákazníků a v jaké formě je budou odevzdávat obecnímu úřadu kvůli objednacím listům.¹⁴⁰ Praktický důsledek všech těchto opatření způsobil každému živnostníku navýšení množství práce (s ústřížky a jejich evidencí) a zároveň snížení tržeb omezením přiděleného množství zboží. Přídělových lístků bylo tolik, že pamětnice A vzpomíná na speciální tašky pouze na ně určené.

3.2.2 Skupiny obyvatel vzhledem k přidělovému systému

Jak vyplývá z tabulky 3 v příloze, bylo obyvatelstvo z hlediska dávek přidělového systému rozděleno na několik skupin. Věnujme se nejprve pouze protektorátním občanům (českého původu). Kromě obyčejných spotřebitelů a nižších dávek pro děti (které ovšem měly vždy nárok na dostatek mléka), se v průběhu protektorátu objevily následující skupiny: těžce a velmi těžce pracující, pracující dlouho do noci, těhotné ženy a kojící matky a konečně nemocné osoby. Každá skupina měla svá specifika, v souhrnu měly nárok na vyšší přiděl, bylo však třeba ohlídat, aby tyto výhody nebyly zneužívány, což se také často dělo.

V říjnu 1939 bylo přesně stanoveno, kdo patří mezi zvýhodněné (z hlediska množství potravin) odběratelské kategorie.¹⁴¹ Těžce pracující byli ti, kteří trvale vykonávali těžkou tělesnou práci (příležitostní pracovníci se nepočítali), dále ti, kdo sice nevykonávali těžkou práci, ale pracovali trvale za podmínek, jež tuto práci těžkou činily (vedro, prach, látky škodlivé zdraví). Seznamy těžce a velmi těžce pracujících sestavoval vedoucí podniku společně se zástupci příslušné obce. Vedoucí podniku také zařizoval rozdělení lístků mezi nimi. Těhotné ženy, kojící matky a šestinedělky i choré osoby měly nárok na zvýšený odběr potravin na základě lékařského osvědčení, jež bylo nutno každých 8 týdnů obnovovat. Speciální postavení měly také osoby zaměstnané při

¹³⁹ *Sbírka zákonů a nařízení 1944*, vyhláška č. 165, s. 708.

¹⁴⁰ *Sbírka zákonů a nařízení 1941*, vyhláška č. 119, s. 426–428.

¹⁴¹ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 225, s. 723–728.

plavbě, protože mohly odebírat na lístky kdekoliv, pokud měly zapsáno v kmenovém listě „plavec“.¹⁴²

V lednu 1940 došlo ke změně ve vydávání lístků těžce a velmi těžce pracujícím.¹⁴³ od 19. února měli dostávat lístky na potraviny pro obyčejné spotřebitele u obecních úřadů, zatímco u vedoucího podniku získávali tzv. přídatkové lístky podle své kategorie (viz obrázky 14 až 19). Celková dávka zůstala po sečtení nezměněna. Úřady chtěly tímto rozdělením pravděpodobně získat větší kontrolu nad zvýhodněnými kategoriemi a tuto výhodu také snadněji měnit.

V prosinci 1940 mohly v Praze (a jiných velkých městech) odebírat jablka jen děti do 14 let, těhotné a kojící matky a nemocní.¹⁴⁴ Ti pro odběr získali speciální lístek. Těhotným ženám, kojícím matkám a šestinedělkám mohl být přiděl potravin zvýšen nejprve o 150 g na týden vzhledem k dávkám běžných spotřebitelů (v roce 1940)¹⁴⁵, o rok později (v březnu) mohly získat 150 g poživatin navíc denně¹⁴⁶; v dubnu 1942 se tato výhoda zkrátila a těhotné ženy či matky dostávaly denně 100 g poživatin navíc¹⁴⁷ (viz tabulka 3 a dávky běžného spotřebitele).

Další zvláštní skupina obyvatel byla stanovena v dubnu 1941.¹⁴⁸ Jednalo se o dlouho pracující a pracující do noci, kteří měli nově také nárok na přídatek: lístek je opravňoval k odběru 600 g chleba, 100 g masa a 20 g umělých tuků týdně navíc. Dlouho pracujícími se mínili ti, kdo pracovali alespoň 10 hodin denně (u žen 9 hodin), pracujícími do noci pak ti, kdo pravidelně pracovali v nočních směnách. Sem spadaly i pracovníci směn denních, pokud alespoň jednu třetinu z celku jejich směn tvořily směny noční.

V lednu 1942 řešil Pfitzner otázku přiznávání přídatkových poukázek na přiděly potravin na základě lékařského osvědčení. „Vydal předběžný pokyn pro české obvodní lékaře, aby osvědčení, umožňující ze zdravotních důvodů vyšší přiděly, udělovali Čechům jen v nejnutnějších případech.“¹⁴⁹ Jeho varování mělo účinek, neboť v říjnu 1942 již konstatuje „značný úbytek udělených oprávnění pobírat vyšší přiděly

¹⁴² *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 227, s. 734.

¹⁴³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 46, s. 106–113.

¹⁴⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 430, s. 1267–1269.

¹⁴⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 369, s. 1067–1068.

¹⁴⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 93, s. 287–288.

¹⁴⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 119, s. 712–713.

¹⁴⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 106, s. 338–340.

¹⁴⁹ Šustek 2001, dok. 12, odst. 6.

v důsledku přísného varování lékařů.¹⁵⁰ Osoby vystavené ve větší míře jedu měly od 67. přidělového období (září 1944) denně nárok na ¼ litru mléka.¹⁵¹

Poslední specifickou skupinou byli samozásobitelé, kterých bylo samozřejmě více na venkově než v Praze. Nesmíme však zapomínat na možnost chovu a pěstitelství v zahrádkářských koloniích. Proto se tento fakt týkal i Prahy. Samozásobiteli byli míněni na prvním místě ti, kteří se chovu či pěstitelství věnovali kvůli zisku. Ti si pak určitou část produkce ponechávali, tudíž některé lístky nedostávali (záleželo na tom, čím se konkrétně zabývali). O určitou část lístků jste však mohli být připraveni i pokud jste na pavlači chovali husy, tudíž jste vyprodukovali sádlo. To vše v případě, že jste je nechovali na černo. Na obrázcích 22 a 23 můžeme vidět, jak vypadaly lístky pro samozásobitele.

Protektorátní Němci získávali potravinové lístky od ORL a měli o něco vyšší přiděly, ne však o tolik, aby to zabránilo jejich stížnostem na pražském magistrátu. Pfitzner si v říjnu 1942 stěžoval na „snahu Němců obdobným způsobem [lékařské osvědčení, pozn. O. K.] dosáhnout vyšších přidělů. Poukazoval na memorandum o této otázce, které vypracoval městský fysikus.“¹⁵² Pokud dávali Němci najevo svou nadřazenost v běžném životě, mohli být také snadno znevýhodňováni v pražských českých obchodech. To mohlo mnohým z nich způsobit bezvýhodnou situaci, neboť ze všech zaměstnání, která německá menšina v Praze zastávala, na tom byli početně nejhůř právě živnostníci. A tudíž zde existovalo i málo německých obchodů s běžným zbožím denní potřeby. Němci si také často stěžovali na znevýhodnění vzhledem k Čechům, kteří měli často příbuzenstvo na venkově, a bylo tedy lépe zásobeni. Tento pěstitelský deficit se snažil magistrát vyrovnat zřizováním zahrádkářských kolonií pro německé obyvatelstvo (blíže viz kapitola 3.8.2). O tom, jak se chovali čeští obchodníci k německým zákazníkům, referuje Horst Böhme v říjnu 1941: „Dalším důsledkem nepříznivé cenové situace je bojkotování Němců ze strany rolníků a obchodníků. Častá jsou hlášení, že obchodník Němci tvrdí, že žádané zboží již vyprodal, přitom však před tím i potom totéž zboží nakupují u něho Češi i Židé. Zvláště Židé jsou u obchodníků oblíbeni – platí nejvíce, dokonce nakupují i s donáškou nákupu do bytu. Německé hospodyně si stěžují, že mnohé zboží je jim při nákupu zapřeno a uschováno pro Židy.

¹⁵⁰ Šustek 2001, dok. 16, odst. 36.

¹⁵¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 211, s. 1021.

¹⁵² Šustek 2001, dok. 12, odst. 6.

[...] je všeobecně známo, že Židé navzdory jim uloženým omezením výrazně lépe žijí, než může vzhledem k válečnému hospodářství žít zbývající obyvatelstvo'.¹⁵³

Židé byli postupně vylučováni z příjmu různých i zcela základních potravin (viz níže). Od října 1941 si nesměli kupovat ani zadarmo dostávat ovoce všeho druhu (čerstvé, sušené, konzervované), sušené plody a ořechy, marmelády, džemy, sýry, cukrovinky, ryby, výrobky z ryb všeho druhu, drůbež či zvěřinu.¹⁵⁴ Hned v listopadu se pak k těmto zakázaným potravinám přidala i veškerá vína a lihoviny.¹⁵⁵

3.2.3 Okruhy kontrolovaného zboží, jeho omezení

Na prvním místě byly kontrolovány základní potraviny, jak vyplývá z různých typů přidělových lístků. Na jedné straně byl tedy snižován přiděl těchto základních potřeb, poměrně záhy však přišly na řadu i potraviny, či spíše pochutiny, které člověk k přežití sice nepotřebuje, ale život si jimi zpříjemňuje. Jak vyplývá z kapitol o životní úrovni obyvatel, stalo se v průběhu války zásadním nedostatkovým artiklem oblečení a obuv, taktéž vydávané na lístky, tzv. šatenky.

3.2.3.1 Běžné potraviny

Postupné snižování a omezování začalo již v říjnu 1939, kdy byl zaveden jeden bezmasý den v týdnu.¹⁵⁶ Konkrétně to znamenalo, že hostince, výčepy, jídelny a kantýny nesměly v pátek podávat masité pokrmy (kromě ryb). Od prosince 1939 se setkáváme s různými omezeními, která zasahovala výživu obyvatelstva.¹⁵⁷ Ministerstvo zemědělství např. na omezenou dobu zcela zastavilo přiděl másla a vajec hostincům a podobným zařízením.

Rok 1940 přinesl další omezení. Od února již nebylo možné v pekárně na lístky získat nejkvalitnější druh mouky bohaté na lepek a byla snížena dávka cukru.¹⁵⁸ Na lístek šlo odebrat 350g cukru.¹⁵⁹ Od května mohly být řeznicko-uzenářské výrobky vydávány jen na lístky.¹⁶⁰ A v dubnu byl zaveden lístek na vejce:¹⁶¹ na každý ústřížek 1–4 mohlo být vydáno jedno vejce (viz obrázek 24). Ti spotřebitelé, kteří si chtěli kvůli

¹⁵³ Šustek 2001, s. 216–217.

¹⁵⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 362, s. 1719–1720.

¹⁵⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 406, s. 1958.

¹⁵⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 256, s. 844.

¹⁵⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 294, s. 909.

¹⁵⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 63, s. 161–162.

¹⁵⁹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 64, s. 162.

¹⁶⁰ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 179, s. 454.

¹⁶¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 139, s. 345–346.

naložení vybrat svou zásobu vajec dopředu, museli si je zvlášť objednat. Lístky na vejce byly průběžně stahovány a opět zaváděny. V prosinci 1940 mohly být škrobovitě poživatiny získány také pouze na lístky.¹⁶²

V roce 1941 mohlo být od ledna vydáváno jen tolik cukru, kolik bylo uvedeno přímo na lístcích.¹⁶³ Od května byly veškeré pekařské výrobky z obilí vydávány pouze na lístky na chléb a bílé pečivo k tomuto určené.¹⁶⁴ Ve vyhlášce se také přesně stanovilo, které výrobky mohou nadále pekaři vyrábět po živnostensku. Byly to vánočky a mazance, plněné buchty a záviny z kynutého těsta, plněné rohlíky, koláče a na podobném principu vyráběné pečivo. Pekaři naopak nemohli nadále vyrábět pečivo z listového těsta, používat máslové náplně, vyrábět koblihy a podobné smažené výrobky, třeň linecké zboží, cukrářské zboží z vaflového těsta, jakož i drážďanské a podobné štolky. Bylo také sníženo množství masa odebíraného na lístky. Počínaje XXIII. zásobovacím obdobím (od 9. června 1941) mohli odebrat: obyčejní spotřebitelé 400 g masa, těžce pracující na přídavek lístek 400 g masa, velmi těžce pracující 600 g masa, děti pod 6 let 250 g masa, přídavek pro dlouho pracující do noci byl 200 g masa.¹⁶⁵ Se snížením přídělů přišlo i stanovení druhého bezmasého dne, úterý, v hostincích, podnikových kantýnách apod. Na lístky se začalo odebírat i koňské maso.¹⁶⁶ V červnu se k lístkovým potravinám přidaly jáhly¹⁶⁷ a veškeré mléčné výrobky,¹⁶⁸ jež mohly být odebírány na lístky na mléko. V srpnu mohly být brambory spotřebitelům vydány jen tehdy, pokud byli zapsáni u dodavatele v knize zákazníků pro brambory.¹⁶⁹ To probíhalo pouze v určitých obcích, které ministerstvo zemědělství vždy včas vyhlášovalo. V září byl zaveden přímo průkaz k odběru brambor a průkaz na brambory k uskladnění. Od října mohli spotřebitelé odebírat sádlo pouze u řezníků či uzenářů.¹⁷⁰ Od listopadu se v obcích, ve kterých byly vydány průkazy na odběr brambor, mohla i cibule odebírat pouze na tyto průkazy.¹⁷¹ Z odběru cibule byli vyloučeni vlastníci zahrad, popř. jiní uživatelé, kteří pěstovali cibuli v roce 1941, dále samozásobitelé brambory, kteří tudíž průkaz k odběru brambor neměli, a konečně i

¹⁶² *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 431, s. 1269–1270.

¹⁶³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 6, s. 11–12.

¹⁶⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 167, s. 960–963.

¹⁶⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 197, s. 1087–1088.

¹⁶⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 206, s. 1112–1113.

¹⁶⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 209, s. 1118–1119.

¹⁶⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 309, s. 1501–1502.

¹⁶⁹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 293, s. 1460.

¹⁷⁰ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 345, s. 1669.

¹⁷¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 384, s. 1869–1871.

Židé. I odběr jablek se od listopadu mohl dít pouze na odběrní doklady.¹⁷² Spotřebitele, kteří k němu byli oprávněni, vyhlášovalo vždy ministerstvo zemědělství. Vyloučení byli opět samozásobitelé, držitelé zahrad a zahrádkářských kolonií. Židé byli vyloučeni z odběru jablek vůbec.

Rok 1942 přinesl další snížení dávek a omezení. V lednu mohl být v obcích, ve kterých byly vydány průkazy k odběru brambor, odebírán pouze na tyto doklady i česnek.¹⁷³ Židé byli opět z tohoto odběru vyloučeni. V březnu byla upravena spotřeba masa, s účinností od XXXIV. zásobovacího období (od 13. dubna 1942).¹⁷⁴ Spotřebitelé od 18 let dostávali týdně 300 g, děti 350 g, těžce pracující navíc 300 g a velmi těžce 550 g, dlouho pracující pak 150 g týdně navíc. Od dubna mohlo být v kantýnách a hostincích zhotovováno v pondělí a ve čtvrtek pouze jedno jednoduché masité jídlo (kromě jídla bez lístku), které bylo možné odebrat na lístek na maso na 50 g.¹⁷⁵ V prosinci byla výrazně snížena denní dávka mléka pro spotřebitele nad 14 let, a to na 1/16 litru (sníženo o polovinu),¹⁷⁶ aby byla v červnu následujícího roku zase zvýšena na 1/8 litru denně.¹⁷⁷

V dubnu 1944 referuje Pfitzner o „problémech se zásobováním bramborami, částečném nahrazování bramborových přídělů chlebem a snížení přídělů mléka. Nedostatek tuků řeší vydáváním tučného vepřového masa.“¹⁷⁸

Zda byl přidělový systém dostačující či nikoliv, v tom se pamětníci někdy rozcházejí. Záleželo pravděpodobně na příjmech rodiny apod. Pamětnice A si vzpomíná, že chleba bylo vždy dost, jenže byl tmavý (žitný) a nechutnal jí. Na chlebové lístky se daly koupit i dorty. Nejméně měli doma cukru a tuku, a proto vždy sháněli spíše prorostlé maso než libové, aby se tím jídlo omastilo. Vůbec se prý nedostávalo rýže, kterou nahrazovali kroupami. Nepřipravovali také zvlášť večeři, protože k obědu se vařilo jedno jídlo v takovém množství, aby vystačilo i na večer. Vzpomíná si také, že bylo vždy dost marmelády, která byla nastavována mrkví.

Z grafu 1 můžeme vyčíst, jak se snižovaly dávky masa, cukru a tuku v průběhu okupace (chybí nám údaje pro rok 1943 a 1944). V roce 1945 se dostal příděl chleba

¹⁷² *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 385, s. 1871–1872.

¹⁷³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 8, s. 51–53.

¹⁷⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 107, s. 672–673.

¹⁷⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 120, s. 673–674.

¹⁷⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 401, s. 1846.

¹⁷⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 165, s. 680–682.

¹⁷⁸ Šustek 2001, dok. 22, odst. 27.

z původních 2900 g na týden na 1700 g. Kalorická ztráta každé osoby v posledním roce války činila zhruba 38,50–58 % podle vykonávané práce.¹⁷⁹

3.2.3.2 *Specifické a volné potraviny*

Už v září 1939 bylo zakázáno vyrábět či dovážet šlehačku, a to z důvodu snížených dávek mléka.¹⁸⁰ V říjnu následoval zákaz vyrábět či uvádět do oběhu toto zboží: čekanku, kávové náhražky, kávové přísady (cikorka), obilnou kávu, čaj.¹⁸¹ V prosinci se zakázalo pražení zelené kávy po živnostensku, od dalšího roku i prodej zelené či pražené kávy.¹⁸² Výjimky z této vyhlášky bylo možné poskytnout pouze nemocnicím, léčebným ústavům, ozdravovnám a nemocným na lékařský předpis. Další postiženou pochutinou se v prosinci stala čokoláda.¹⁸³ Byla zakázána výroba kakaového prášku bez přísad a celočokoládového zboží (sem patřily i čokoládové figurky apod.).

V roce 1940 mohlo být od 18. března do 14. dubna na určitý ústřížek na potraviny vydáno spotřebiteli 40 g pražené kávy, kterou mohly vyrobit už jen podniky stanovené ministerstvem zemědělství.¹⁸⁴ V červnu mohlo být vydáno spotřebiteli najednou maximálně 100 g kakaových výrobků a cukrovinek či 250 g jemného pečiva.¹⁸⁵ Již zabalené trvanlivé výrobky, které přesahovaly stanovenou váhu, mohli obchodníci prodávat pouze do 31. července 1940. Byla také zakázána výroba kávových náhražek s cukrem, kávovinových směsí s cukrem a čajových směsí s cukrem. Stejně tak nesměly být vyráběny výtažky z kávových náhražek a čaje.¹⁸⁶ Již zhotovené výrobky mohly být doprodány do 30. června 1940. V červnu byl také částečně uvolněn prodej pražené kávy, která mohla být spotřebitelům v nejbližších zásobovacích obdobích vydávána místo kávových náhražek.¹⁸⁷ V nejbližším zásobovacím období byl vzájemný poměr kávy a náhražky stanoven 1 : 4. Spotřebitel proto musel ze svých potravinových lístků odevzdat pro kávu určený speciální ústřížek.

V březnu 1941 bylo zakázáno nabízet, chovat v zásobě, prodávat či dovážet z ciziny kakaové slupky v prášku (ani je mísit s jinými výrobky)¹⁸⁸ a v říjnu se zakázala

¹⁷⁹ *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 234.

¹⁸⁰ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 38, s. 487.

¹⁸¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 276, s. 880–881.

¹⁸² *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 301, s. 918.

¹⁸³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 320, s. 935–936.

¹⁸⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 77, s. 210.

¹⁸⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 185, s. 468.

¹⁸⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 193, s. 483–484.

¹⁸⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 208, s. 508–509.

¹⁸⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 189, s. 1020.

výroba, úprava a prodej mikulášského a vánočního zboží.¹⁸⁹ (To se pravděpodobně mohlo vyrábět a prodávat jen v obdobích pro to určených.) V prosinci se mohl dít veškerý odběr pomerančů a mandarinek pouze na odběrní doklady.¹⁹⁰ Ministerstvo zemědělství vždy vyhlásilo, kteří spotřebitelé mají právě na odběr nárok. Vyloučení z něj opět byli Židé. Mléčné přípravky mohly být odebírány pouze pro děti pod 2 roky, a to na list pro nemocné,¹⁹¹ v červnu 1942 se věková hranice posunula na 3 roky.¹⁹²

3.2.3.3 Ostatní životní potřeby

Jak bylo zmíněno výše, k nejhůře sehnatelnému zboží patřilo během války šatstvo a obuv (viz obrázek 25 a 26). V běžně dostupných věstnicích a pramenech se nám zatím nepodařilo nalézt přesné údaje ohledně výše přidělu v této oblasti. Pouze z Pfitznerových zpráv v říjnu 1942 se dozvídáme o vzrůstu požadavků na poukázky na obuv a nedostatku obuvi v poměru k vydaným poukázkám.¹⁹³ Máme ovšem k dispozici vzpomínky pamětnice A na možnost koupě jedněch bot ročně. Líčila také, že proto si vždy kupovala polobotky, neboť ty se daly s větším množstvím punčoch nosit i v zimě. Bez lístků se daly koupit jedině dřeváky. Od února 1941 bylo na lístky i mýdlo.¹⁹⁴

3.3 Cenová politika

S přidělovým systémem samozřejmě úzce souvisely i následující dvě kapitoly. V první z nich se budeme zabývat regulací cen, kvůli které byl v květnu 1939¹⁹⁵ zřízen Nejvyšší úřad cenový (dále jen NÚC). Sídlil v Praze II, Na Poříčí 22¹⁹⁶ a do jeho působnosti patřilo tvoření cen zboží a úkonů všeho druhu, dále dohled na jejich dodržování, ale ne stanovení mezd a platů. NÚC podléhal přímo předsedovi vlády. V jeho čele stál předseda jmenovaný a odvolávaný na návrh předsedy vlády přímo státním prezidentem. Předseda se také mohl účastnit vládních schůzí, na nichž se jednalo o věcech z oboru jeho působnosti. NÚC stanovoval nejnížší a nejvyšší možné ceny, směrné nebo pevné ceny zboží a úkonů všeho druhu a výši veškerých úplat. Vydával také směrnice pro vedení obchodních a hospodářských knih a podobných záznamů u podniků, které

¹⁸⁹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 377, s. 1851–1852.

¹⁹⁰ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 411, s. 1969–1970.

¹⁹¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 118, s. 711–712.

¹⁹² *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 232, s. 1063–1064.

¹⁹³ Šustek 2001, dok. 16, odst. 9.

¹⁹⁴ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 7, s. 201–202.

¹⁹⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 121, s. 503–509.

¹⁹⁶ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 1, s. 29.

vyráběly nebo dávaly do oběhu zboží nebo poskytovaly úkony. Byl oprávněn provádět prohlídky obchodních a provozních místností a skladů, ale i jiných míst podezřelých z možnosti přechovávání zboží, mohl nahlížet do obchodních a hospodářských knih. Pokud chtěli úředníci vstoupit do soukromých místností, přiléhajících k obchodu, museli mít zvláštní rozkaz příslušných orgánů (to vše při zachování obchodního tajemství). Každý, kdo po živnostensku nebo na trhu prodával a nabízel potraviny, musel na viditelném místě vyznačit čitelným písmem ceny jednotlivých potravin podle jakosti a množství. Zemský a okresní úřad mohl podobnou povinnost vyhlásit i u jiného druhu zboží. Zboží vyložené ve výkladech muselo mít také vyznačené ceny (již podle zákona z roku 1920).¹⁹⁷ Vyznačování cen na každém druhu zboží (jak v krámu, tak ve výkladní skříni) bylo povinné hlavně u potravin, u jiného typu zboží či služeb často stačily vyvěšené ceníky.

Podle NÚC musely být od ledna 1941 vyznačeny jakosti u zeleniny a ovoce následujícím způsobem:¹⁹⁸ třída IA bílými štítky, třída A červenými štítky, třída B žlutými štítky a třída C modrými. Pokud se zboží prodávalo na váhu, mohli si kupci přinést své vlastní váhy a obchodníci jim museli dovolit si zboží převážít. Cenového přestupku se dopouštěl ten, kdo prodával zboží za jinou než stanovenou cenu, kdo vydával zboží horší jakosti za lepší, kdo přeplácel stanovenou cenu, kdo by smlouval, a tím byl zvyšoval cenu bez národohospodářsky oprávněných důvodů. Konečně přestupku se dopustil i ten, kdo za účelem neúměrného zvyšování cen zboží skupoval a hromadil (nebo nedodal), kdo prodej či odevzdání zboží učinil závislým na současném převzetí zboží jiného, kdo prodával či kupoval zboží před otevírací dobou. Z těchto přestupků mohl být obviněn i ten, kdo k některému z řečených činů radou a činem naváděl a pomáhal či se o ně jen pokusil. Všechny přestupky mohl NÚC trestat pokutami až do 1 000 000 korun nebo vězením do jednoho roku. Pachatel mohl navíc spácháním přestupku ztratit živnostenské oprávnění (dočasně i natrvalo). Věci i zboží přestupkem získané propadaly ve prospěch státu. Výrok o uložení trestu (a pokuty nad 10 000 korun) musel být uveřejněn, zvláště v místě spáchání trestného činu, na útratu pachatele. NÚC měl k dispozici poradní sbory vlády zřízené při předsednictvu ministerské rady a měl také právo jmenovat svého zástupce do hospodářských sdružení a útvarů řízeného hospodářství.

¹⁹⁷ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 12, s. 173.

¹⁹⁸ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 4, s. 102.

Nařízení o cenách se postupně rozrůstala a částečně měnila. Nejprve byly zmrazeny ceny dosavadní, a to v červenci 1939 zákazem zvyšovat ceny zboží, statků a úkonů všeho druhu (na něž se vztahovala působnost NÚC) nad jejich stav k 20. červnu 1939.¹⁹⁹ Vládní nařízení z května 1940 blíže stanovilo kontrolu provádění cenové politiky.²⁰⁰ Na dodržování nařízených cen dohlížely dozorčí cenové služby. Maximální možná pokuta byla zvýšena na 3 000 000 korun. V tomto nařízení byla také pro usnadnění kontroly zavedena možnost blokové pokuty do 500 korun, kterou mohly ukládat orgány veřejné moci. Větší prohřešky (nad 10 000 korun) musely být na náklady potrestaného zveřejňovány v určeném lokálním tisku na náklady potrestaného.

Ve Zpravodajství NÚC se dočteme, jakým způsobem tato regulace cen konkrétně probíhala. V podstatě existovaly jen dvě možnosti: buď stanovil NÚC pevné ceny pro všechny úrovně obchodu (od velkoobchodního pro spotřebitelské), a tím i jasně předeslal výdělek, který mohli prodejci v té které sféře na zboží vydělat, nebo stanovil postupy pro vytvoření ceny. Druhý způsob vymezoval obchodníkům pouze intervaly, v nichž se mohla jejich přírážka za služby s prodejem spojené pohybovat. Tak byla vlastně zachována jakási iluze volného trhu, protože pořád ještě si například maloobchodníci mohli vybírat, kde své zboží nakoupí a kde se jim to více vyplatí. (Podle toho, kolik si ze svého výměru velkoobchodníci vzali, se pak pohybovaly ceny zboží.)

Ze zpravodajství vyplývá, že NÚC musel řešit i ty – z našeho pohledu – nejdrobnější problémy. Například tak neustále osvětloval vyhlášku o označování cen. Aby pokryl všechny situace, které mohou nastat a také nastávaly, stanovil, že cenami musely být ve výkladu označeny i atrapy zboží a jiné napodobeniny. A tak neuznal ani možnost používat pro výzdobu výkladu viněty lahví bez udání ceny. Za nedostačující výmluvu považoval konstatování prodejců, že daný alkoholický nápoj stejně není už dávno na skladě.²⁰¹

Pro účely této práce jsme prošli celé cenové zpravodajství a u běžných životních potřeb jsme vytvořili základní přehledy vývoje řízených cen (viz tabulky 4 až 26). Cílem NÚC bylo samozřejmě pohyb cen co nejvíce zastavit. V přehledu cen ve Zpravodajství NÚC jsme také ve většině případů nezaznamenali výrazný posun či zdražení. (V přehledu uvádíme jak zastavené ceny, tak ty, které se i v rámci cenové

¹⁹⁹ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 175, s. 601–602.

²⁰⁰ *Sbírka zákonů a nařízení 1940*, vyhláška č. 189, s. 472–474.

²⁰¹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 19, s. 561.

politiky pohybovaly). Specifické postavení mělo ovoce a zelenina, protože jejich cena se pohybuje v průběhu roku podle dostupnosti. NÚC tak musel vyhlášovat jejich ceny prakticky na každý měsíc (od února 1942 vycházely ceníky zeleniny zvlášť v takové formě, aby se daly v obchodě vyvěsit). Ovšem během let okupace byl vývoj těchto cen prakticky neměnný, proto uvádíme pouze ceny z jednoho roku. Pokles životní úrovně, jak o ní budeme hovořit níže, souvisel s disproporcí cen na trhu vázaném a trhu černém, který se vytvářel soustavně kvůli nedostatku zboží v běžných obchodech. Podle údajů uvedených v publikaci *Šest let okupace Prahy* se ceny na černém trhu na konci války pohybovaly v téměř nedosažitelných výšinách.²⁰²

Zboží	konec války (v korunách)	dříve (v korunách)
1 kg másla	1500,-	18,-
1 kg sádla	1800,-	16,-
1 kg vepřového masa	1200,-	18,-
1 kg mouky	150,-	4,-
1 kg chleba	100,-	3,-
1 litr mléka	60,-	2.30,-
1 vejce	60,-	0.35,-

Protože obchod s lihem byl v roce 1940 spojen s Říšskou monopolní správou (tudíž se ceny protektorátní zvedly podle cen v říši) a protože z piva, tabákových výrobků, šumivých vín a lihových výrobků byla vybírána tzv. válečná přírážka, zvedly se na přelomu let 1940–1941 ceny alkoholu přibližně o 4–6 %.²⁰³

3.4 Kontrolované hospodářství

Kapitola o kontrolovaném hospodářství úzce souvisí s cenovou politikou. Jednalo se zde především o opatření, která měla zajistit dostatek různého zboží tím, že regulovala jeho volný trh. Prvním dokumentem, který měl předejít problémům se zásobováním, bylo vládní nařízení z 18. září 1939, jímž bylo ministerstvo zemědělství zmocněno k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivem.²⁰⁴ Od vydání tohoto nařízení

²⁰² *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 245.

²⁰³ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 1, s. 14–15.

²⁰⁴ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 206, s. 653–655.

mohlo činit všechna opatření týkající se výroby, výkupu a převzetí, uskladnění, zpracování, udržování zásob, dodávání a přidělování zvláště vyjmenovaných výrobků. Mohlo je zabavit, nařídít soupis osob a zásob, stanovit spotřební množství a odběr na odběrní lístky, ale i provádět dozor nad zachováváním těchto opatření. Při ministerské radě byla zřízena tzv. vyživovací rada, jejímiž členy byli ministři zemědělství, vnitra a průmyslu, obchodu a živností a předseda NÚC. V této oblasti mohlo ministerstvo zemědělství udílet příkazy úřadům a hospodářským organizacím v rámci těchto oprávnění. Ministerstvo zemědělství mohlo také k výše zmíněnému účelu zcela či částečně podřídit hospodářské organizace státní správě, mohlo je zakládat a rušit. V rámci obvyklé správní hierarchie byla u zemských a okresních úřadů zřízena tzv. vyživovací oddělení.

Během roku 1939 byly pro účely této regulace v různých spotřebních oblastech pověřeny Českomoravský svaz pro úpravu obchodu s jatečným dobyt看em (sídlem v dnešní Opletalově 4, Praha II), Českomoravský svaz pro mléko, tuky a vejce (Havlíčkovo náměstí 15, Praha II), Výsadní obilní společnost (Havlíčkovo náměstí 31, Praha II), Společný výbor surovin a rafinérií cukru (Havlíčkovo náměstí 32, Praha II), Společný výbor pro hospodaření čekankou, kávovými náhražkami, kávou a čajem (Václavské náměstí 23, Praha II), Společný výbor pro hospodaření kakaovými boby, kakaovými výrobky, cukrovinkami a jemným pečivem (dnešní Podolské nábřeží 60, Praha II).²⁰⁵ Všechny tyto organizace měly na starosti mapovat výkup, prodej, zásobení daným zbožím apod. Z tohoto výčtu také vyplývá soupis kontrolovaných výrobků, k nimž patřilo obilí, mlýnské a moučné výrobky, rýže, luštěniny, brambory a výrobky z nich (kromě škrobu a lihu), cukrovka a cukr, káva, kávové náhražky, čaj, kakao, čokoláda, cukrovinky, čekanka, olejnaté plodiny a jiné suroviny potřebné pro výrobu olejů a umělých tuků, chmel, slad, pivo, krmiva, hovězí dobytek, vepřový a skopový brav, jateční koně, maso a masné výrobky, mléko a mléčné výrobky, přirozené a umělé jedlé tuky, vejce. Tento seznam mohl být ovšem kdykoli rozšířen. Od října 1941 byla regulace rozšířena i na prodej tabákových výrobků.²⁰⁶ Kromě zmíněných svazů apod. vznikaly tzv. registrační úřadovny pro další, zatím nepokryté zboží. V srpnu 1942 například registrační úřadovna pro hračky,²⁰⁷ které byly dle soudu NÚC předražovány a kvalita ustupovala kvantitě. Každý druh zboží byl označen evidenčním číslem, pod

²⁰⁵ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 240, s. 753–764.

²⁰⁶ *Sbírka zákonů a nařízení 1941*, vyhláška č. 342, s. 1655–1657.

²⁰⁷ *Cenové zpravidajství Nejvyššího úřadu cenového III*, 1942, č. 35, s. 700.

nímž jej úřadovna vedla. Nákup a prodej zboží bez evidenčního čísla byl trestný. NÚC zavřel v tomto roce 30 obchodů s hračkami v Praze. V březnu 1943 byla zase založena registrační úřadovna pro zboží různého druhu, která pokrývala dosud nekontrolované zboží.²⁰⁸

Kontrolní orgány mohly bez omezení všude a ve svých legitimacích měly mít případnou specializaci na určité zboží. Do soukromých místností mohly jen s povolením. Přestupky proti výše zmíněným nařízením byly trestány pokutou do 1 000 000 korun či vězením do 1 roku. Pro odběr základních potravin od výrobců se zřizovaly obvodové sběrné, kde bylo zboží odkupováno za předem dané ceny. Pro Prahu existovaly např. dvě obvodové sběrné vajec, jedna ve Vršovicích, druhá v Praze 7.²⁰⁹

S kontrolou hospodářství souvisel i zákaz domácích porážek skotu, s výjimkou porážek nutných. Vepře mohli chovatelé porážet pouze pro vlastní potřebu, museli to ovšem ohlásit obci 24 hodin před provedením. I tak mohli z těchto porážek využít samozásobitelé jen množství určené Českomoravským svazem pro úpravu obchodu s jatečným dobyt看em. Po dobu, kdy spotřebitelům stačilo maso z porážek, nesměli dostat potravinové lístky na maso. Pokud je získali před porážkou, museli je obci vrátit. Samozásobitelem se rozuměl i ten, kdo choval vepře pouze pro vlastní potřebu. Nutné porážky musely být ihned ohlášeny, pokud byly zaviněny úmyslně (sem pravděpodobně spadá porážka na černo) nebo hrubou nedbalostí, mohlo maso propadnout státu. Toto téma se samozřejmě týká i Prahy, kde se sice chovalo především drobnější domácí zvířectvo, ale z informací pamětnice A jsme se dozvěděli, že bylo zvykem držet vepře (samozřejmě tajně) třeba pro několik rodin dohromady, za celou dobu okupace si však vzpomíná na jedinou porážku.

Všichni držitelé dojnic byli povinni odvést do sběren pro mléko, tuky a vejce veškeré získané mléko po uhrazení své potřeby jako samozásobitelů a sice buď mléko spotřební nebo jako smetanu nebo jako máslo a tvaroh, přičemž 1 kg másla a 3 kg tvarohu odpovídal 25 litrům mléka.²¹⁰ Kdo porážel po živnostensku hovězí nebo vepřový dobytek v obecních či společenstevních jatkách, byl povinen odvést správně jatek veškerý získaný tuk. Sběrné se zřizovaly v důvěryhodných mlékárnách, obchodech, popř. jinde. Prodej smetany spotřebitelům byl zakázán, mohlo se jí použít

²⁰⁸ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového IV*, 1943, č. 15, s. 229.

²⁰⁹ *Věstník hlavního města Prahy XLVII*, 1940, č. 8, s. 123.

²¹⁰ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 212, s. 683–685.

jen k výrobě másla. Chovatelé nosnic ve Velké Praze museli pro rok 1942 odvádět do sběrný z každé nosnice:²¹¹ v lednu 1 vejce, v únoru 3 vejce, v březnu 10, v dubnu 12, v květnu 12, v červnu 10, v červenci 11 a v srpnu 7 vajec. Pro zvýšení výkonnosti v oblasti dodávky vajec vyplácel Českomoravský svaz pro drůbež, vejce a med²¹² odměny těm chovatelům nosnic, kteří odevzdávali více vajec než povinné množství. V roce 1941 získali za každé vejce navíc 1,50 korun.²¹³

Aby všechny zmíněné kontrolní svazy získaly přehled o současném stavu veškerého zboží, byl v říjnu 1939 nařízen soupis zásob potravin u obchodníků a velkých spotřebitelů.²¹⁴ Podle říšského nařízení o válečném hospodářství z dubna 1941, které platilo i pro protektorát, mohl být ten, kdo ničil, dával stranou nebo zadržoval suroviny a výrobky patřící k životně důležité potřebě obyvatelstva, potrestán kázníci nebo vězením. Ve zvláště těžkých případech dokonce trestem smrti.²¹⁵

K tradičním zajišťovacím zásobovacím technikám patřilo zabavování celých ročníků sklizní. Tak například v září 1941 musela být veškerá sklizeň jablek zabavena, resp. prodána za určenou cenu sběrnám.²¹⁶ Nikdo nesměl z této vyhraněné sklizně prodávat cokoli přímo spotřebitelům, úřady ale mohly stanovit určitou část jako samozásobitelskou dávku. V červnu 1942 byla zase v zájmu zajištění zásobování velkoměst zabavena celá sklizeň ovoce a lesních plodů z roku 1942.²¹⁷ Všimněme si, že nařízení vyšlo před samotnou sklizní ovoce (červen). Pěstitelé a sběrači nesměli prodávat přímo spotřebiteli. Majitelé domovních zahrad a zahrádek v koloniích byli z této povinnosti osvobozeni, pokud sklizeň spotřebovali ve své domácnosti, taktéž sběrači, kteří sbírali pro vlastní potřebu. Za domovní zahrady se počítaly pouze ty, které měly nejvýše 10 plodných, nejméně pětiletých stromů. V červnu 1943 byla sklizeň všech druhů ovoce zabavena znovu.²¹⁸ Přímý prodej i bezplatná dodávka byly zakázány. Majitelé domovních zahrad a zahrádek byli opět z povinnosti vyloučeni, pokud spotřebovali úrodu pouze ve své domácnosti. Mimoto se nařizovala povinná dodávka

²¹¹ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* III, 1942, č. 7, s. 153.

²¹² V průběhu protektorátu se pravomoci jmenovaných hospodářských organizací pozměňovaly a navzájem prolínaly. Protože princip kontroly zůstával stejný, neuvádíme jejich vývoj samostatně, většinou se jednalo o formální změny, jako je tomu i v tomto případě. Českomoravskému svazu pro mléko, tuky a vejce přibýly i ubýly kontrolované oblasti, proto si změnil název na Českomoravský svaz pro drůbež, vejce a med.

²¹³ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* III, 1942, č. 14, s. 311.

²¹⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 240, s. 753–764.

²¹⁵ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 17, s. 513–514.

²¹⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 321, s. 1575–1576.

²¹⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 204, s. 956–958.

²¹⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 171, s. 695–698.

lesních plodů a hub Sbírat je mohli pouze držitelé sběračského průkazu. Ten vydávala obec zdarma v barvě červené pro osoby, které sbíraly na prodej, a bílé sběratelům pro vlastní potřebu. Houby a lesní plody odevzdávali profesionální sběrači, trestné bylo sbírat houby pro vlastní potřebu a prodávat je pod rukou. Průkaz platil pouze v oblastech 15 km od bydliště. Členům mykologických společností apod. vydávala obec průkazy zelené, které platily po celém protektorátu.

Protože mluvíme o kontrole hospodářství, nemůžeme opomenout soustavu trestů a řízení s občany, kteří se prohřešili proti výše zmíněným opatřením. Ze statistiky trestů za přestoupení předpisů o výživě, zásobování a cenách v období od 1. ledna 1940 do 30. dubna 1941 se dovídáme, že „na území Prahy bylo úhrnem potrestáno pokutami 2644 lidí, na pokutách pachatelé zaplatili 4 654 239,5 korun, vězením bylo potrestáno 13 lidí, úhrnem 2 roky, 8 měsíců a 17 dní, kombinovaným trestem peněžitým a vězením bylo potrestáno 49 lidí, úhrnem 5 let, 1 měsíc a 23 dní, na pokutách pachatelé zaplatili 697 000 korun.“²¹⁹ Další statistika trestů, mapující období od 1. února 1942 do 29. února 1944, říká, že „na území Prahy bylo úhrnem potrestáno 225 883 trestných činů, za něž bylo pachatelům uděleno dohromady 830 let, 4 měsíce, 23 dní a 22 hodin vězení, na pokutách pachatelé zaplatili 541 491 901 korun a bylo odňato 923 živnostenských oprávnění.“²²⁰ Pouze v objemu peněz zaplacených na pokutách, pokud druhý údaj vydělíme dvěma (270 745 950,- za jeden rok), je navýšení téměř 58-násobné. Takové neuvěřitelné zvýšení pravděpodobně způsobily snižující se příděly, kvůli kterým lidé mnohem častěji porušovali hospodářská nařízení.

Dozorčí cenová služba nosila od června 1941 nejen legitimace, ale i odznaky s dvojjazyčným nápisem „Dozorčí služba cenová“ společně se zlatým protektorátním znakem na bílém poli.²²¹ Odznak měl evidenční číslo shodující se s číslem v úředníkově legitimaci. Toto číslo si mohl majitel kontrolovaného podniku zapsat. Legitimace byly v Čechách bledě modré, na Moravě bílé.

Dne 1. září 1944 vydal předseda NÚC směrnice pro cenové kontroly po dobu totálního válečného nasazení.²²² Nařizovalo se, aby osoby, dopustivší se úmyslně cenového přestupku, byly nyní vedle trestu zásadně vyloučeny z hospodářství. Zároveň mělo být postaráno o jejich použití na jiném místě v rámci pracovního nasazení. Výměra trestu se tímto výnosem zostřovala. Rozeznávala tři druhy přestupků: zapojení

²¹⁹ Šustek 2001, s. 204–219.

²²⁰ Šustek 2001, s. 204–219.

²²¹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 25, s. 711.

²²² *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového V*, 1944, č. 38, s. 561.

do obchodu bez živnostenského oprávnění (řetězový obchod); poskytování nebo požadování vyšší ceny, než je uvedeno v účtu, výrobcem a obchodníkem, který nemá živnostenské oprávnění (podloudný obchod); úmyslné zdražování potravin v obchodu. V obou prvních se předepisovalo potrestání hlavním trestem vězení v trvání nejméně jednoho měsíce, k čemuž v druhém případě přistupovalo i odnětí živnostenského oprávnění. Ve třetím případě bylo hlavním trestem bezpodmínečně vězení. Před porušováním hospodářských nařízení byli spotřebitelé varováni na každém kroku (viz obrázky 27, 28 a 29).

K další zajímavé kapitole kontrolovaného hospodářství patřila evidence tzv. nezaviněných vyšších zisků, které vznikly prokazatelně chybnou kalkulací apod. Obchodníci ji museli vést ve svých účetních knihách. O tom, jak s těmi penězi mělo být naloženo, rozhodoval NÚC.²²³

V srpnu 1944 bylo zastaveno jakékoliv obchodování s pozemky.²²⁴ V lednu 1945 byla Ústředním svazem obchodu otevřena ústředna pro výměnu zboží v Praze. Protože základem tohoto obchodu byla cena vyměňovaného zboží, stanovoval NÚC, jak správně cenu odhadovat. Odhadce musel vyjít z úředně předepsané ceny nového výrobku a pak od toho odečíst 25 % za upotřebení zboží.²²⁵

3.4.1 Otevírací doba

Kontrola hospodářského života ovlivňovala i otevírací dobu v obchodech, která byla stanovena vždy plošně (nesmělo se prodávat mimo ni). V srpnu 1941 se změnil živnostenský řád o otevírací a zavírací hodině.²²⁶ Od sedmé hodiny večerní do šesté hodiny ranní musely být obchody uzavřeny. Zemský úřad mohl příležitostně rozhodovat o otevíracích hodinách v těch kterých obcích. V obvodu hlavního města Prahy platila jednotná otevírací/zavírací doba:²²⁷ obchody s potravinami měly otevřeno od 7.30 do 19.00 hodin (v zimě od 8.00 do 19.00), obchody s mlékem od 6.30 do 18.00 hodin, cukrárny od 9.00 do 18.00 (v sobotu do 17.00); všechny ostatní obchody od 8.30 do 18.00 hodin (v sobotu do 17.00). V době nočního klidu, tj. od 19.00 do 6.00 musely být všechny prodejní místnosti bezpodmínečně uzavřeny. Zatímco interval mezi zavírací dobou a nočním klidem mohl případně obchodník ve všední den využít, v sobotu musel

²²³ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 24, s. 664.

²²⁴ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* V, 1944, č. 38, s. 574.

²²⁵ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* VI, 1945, č. 4, s. 47.

²²⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 341, s. 1652–1654.

²²⁷ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* II, 1941, č. 20, s. 516–519.

v 17.00 bezpodmínečně zavřít. Lékárny, podomní prodej, tabáky a nádražní obchody byly z tohoto nařízení vyjmuty. Polední pauza trvala pro obchody s potravinami od 13.00 do 15.00 hodin, v mlékárnách od 12.00 do 16.00 hodin, v ostatních od 12.30 do 14.30 hodin; často byla využívána pro příjem zboží. Případl-li 24. prosinec na všední den, museli mít všichni do 17.00 otevřeno. Pokud chtěl obchodník uzavřít obchod na šest a více dnů, musel o povolení požádat magistrát. Řezníci měli celé pondělí zavřeno, uzenáři otevírali jen na odpoledne.

3.4.2 Volný prodej

Regulace se nepřímo projevovala i na prodeji zboží, které zatím nebylo nikterak omezováno. Často se stávalo, že obchodníci prodávali volné zboží (nevázané na lístky) pouze svým stálým zákazníkům a vyznačovali jim tento prodej na jejich lístek na potraviny. Toto samostatné opatření vyplynulo z nedostatku daného zboží. Pouze v případě, že jim dané zboží vystačilo, poskytovali je i náhodným zákazníkům. NÚC tento postup v roce 1941 toleroval.²²⁸ Varoval však před možností, kdy by obchodník daný princip uplatňoval z důvodů vlastního obohacení (upřednostňoval by pouze solventnější zákazníky) nebo trestného hromadění a zadržování zboží. V jednotlivých případech musela rozhodovat cenová kontrola.²²⁹

Před obchody v Praze se také často tvořily fronty, což mohlo být zaviněno jednak pozdním otevíráním obchodů (na to měl magistrát přísně dohlédnout), jednak nedostatkem obsluhujícího personálu. Někteří obchodníci (jak vyplývá z dopisu zasláního na Českomoravský svaz pro drůbež, vejce a med) řešili problémy s frontou vydáváním pořadových čísel. Jiní obchodníci a trhovci naopak prodávali v obchodě zboží svým známým ještě před otevírací dobou, zatímco čekajícím zákazníkům tvrdili, že otevřeno ještě nemají.²³⁰

3.4.3 Umělé náhražky a potraviny

S válečnými léty se zvýšila produkce umělých náhražek, různých sladidel apod., která byla původně určená pro vojáky na frontě. Nakonec náhražky putovaly do zázemí a čerstvé potraviny na frontu. Do jaké míry se zde jednalo o novinku, lze poznat z dosti

²²⁸ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 14, s. 406.

²²⁹ NA, fond MZ, karton 196.

²³⁰ NA, fond MZ, karton 196.

popisných reklam ve veškerém tisku. Bylo třeba učinit těmto pochutinám patřičnou reklamu (viz obrázek 30, 31 a 32).

Pamětníci veskrze na tuto novinku vzpomínají. Chutnost je věcí značně subjektivní, proto i pamětníci rozdílně popisují chuť umělého medu apod. U margarínu se většina z nich shoduje v tom, že příliš chuti neměl. Pamětník C neblaze vzpomíná na následky této umělé stravy. Někteří lidé, včetně něj, totiž trpěli kvůli těmto náhražkám furunkulózou. Tato nemoc se projevuje boláky, které se vyskytují různě po těle a zasahují až do svaloviny.

3.5 Nové povinnosti

S okupačním režimem a především změněnými válečnými poměry přibývaly obyvatelům protektorátu nové povinnosti. K těm hlavním patřila povinnost pracovní a povinnost různých služeb, o nichž pojednáme ve zvláštních kapitolách. Mimo tyto povinnosti a mimo námahu, která společnosti vznikla s novým hospodářským systémem, existovaly i různé dílčí novinky.

Již 15. března 1939 vydal vrchní velitel německé armády von Brauchitsch opatření k udržení klidu a pořádku.²³¹ Stanovil policejní hodinu pro všechny hostince o 20. hodině. Mezi 21.00 a 6.00 museli zůstat všichni obyvatelé ve svých domech. Pokud někdo potřeboval nutně dům opustit, musel si k tomu opatřit u starosty výkaz orazítkovaný německým vojenským či správním úřadem. Zakázána byla všechna shromáždění a průvody. Dále bylo zakázáno držet veškeré střelné zbraně (včetně munice), třaskaviny, přičemž výjimku tvořily zbraně historické a zbraně poštovních zřízenců a lesních zaměstnanců.²³² Rozhlasové vysílače, jež nebyly státním majetkem, musely být odevzdány starostům na stvrzenku, ti je pak předali nejbližšímu německému vojenskému úřadu. K zajištění veřejného klidu a pořádku vydalo dále policejní ředitelství vyhlášku zakazující veškeré schůze (i nepolitické a spolkové) a jakákoli podobná shromáždění pod širým nebem i v uzavřených místnostech.²³³ Zákaz se netýkal pouze hospodářských schůzí nutných k zajištění pravidelného hospodářského života, neveřejných sportovních cvičení a nepolitických jazykových kurzů. Kromě těchto omezení se okupační správa snažila, aby život a práce pokračovaly nadále běžným způsobem.

²³¹ *Verordnungsblatt des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren* 1939, číslo 1, s. 2.

²³² *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 11, s. 165.

²³³ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 11, s. 164–165.

První nařízení, regulující život pražského židovského obyvatelstva, vydalo policejní ředitelství v Praze 14. srpna 1939.²³⁴ Jednalo se o vyhlášku o styku nežidovského a židovského obyvatelstva ve veřejném životě. Podle ní byla osobám židovského původu s okamžitou platností zakázána návštěva restaurací na Slovanském ostrově, kavárny Mánes, restaurace na Střeleckém ostrově, restaurace na Petříně a v Hanavském pavilónu, v Riegrových sadech, hlavní restaurace v Královské oboře, návštěva Obecního domu hl. m. Prahy, Národního domu na královských Vinohradech, Hlavovy kavárny na Vinohradech a Národního domu na Smíchově. Majitelé těchto restaurací museli ihned své podniky označit nápisem „Židům nepřístupno“ (Judен nicht zugänglich). Restaurace, jejichž majitel byl židovského původu či je nejčastěji navštěvují Židé, musely nést nápis „Židovský podnik“ (Jüdische Unternehmung). Majitelé ostatních veřejných podniků měli za povinnost vyhradit židovským návštěvníkům speciální místnost a patřičně ji označit. Kde to nebylo možné uskutečnit, museli majitelé označit celý podnik „Židům nepřístupno“. Všechny plovárny byly Židům také nepřístupny a lázně pouze odděleně či ve vyhrazenou dobu. Obchody ve vlastnictví Židů musely nést označení „Židovský obchod“ (Jüdisches Geschäft). Nedbání těchto nařízení se trestalo pokutou od 10 do 5000 korun či vězením o 12–14 hodinách.

Každoročně také řešil magistrát v Praze řešil problém s odklizením sněhu. V prosinci 1942 referuje Pfitzner Frankovi, „o problémech s odklizením sněhu ve městě, k němuž bylo v minulém roce využito 5000 židovských dělníků. Pracovní úřad však pro tuto práci nemůže uvolnit jediného dělníka. Vyhlásil tedy povinnost občanů vypomáhat při odklizení sněhu a uvažoval nasadit po dohodě s Kuratoriem pro výchovu mládeže také studenty.“²³⁵

Od dubna 1944 museli vlastníci, pachtýři nebo jiní uživatelé pozemků v obytných domech a budovách vůbec anebo na nádvoří a zahradách soustavně hubit vrabce domácího a vrabce polního. Osoby provádějící hubení museli být starší 18 let.²³⁶ K tomuto nařízení došlo pravděpodobně z důvodu přemnožení, k tomuto zvláštnímu nařízení nemáme bližších informací.

²³⁴ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 33, s. 423.

²³⁵ Šustek 2001, dok. 17, odst. 16.

²³⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 98, s. 510–512.

3.5.1 Pracovní povinnost

Dne 25. července 1939 vyšlo nařízení o všeobecné pracovní povinnosti, podle něhož byli k provedení zvláště důležitých úkolů (tedy k pracovní povinnosti) povoláváni všichni mužští práce schopní státní příslušníci Protektorátu Čechy a Morava ve věku 16–25 let, a to po stanovenou dobu jednoho roku.²³⁷ Pokud to ovšem důležitost úkolu vyžadovala, mohla pracovní povinnost trvat i dva roky. Do této povinnosti mohlo být započítáno 6 měsíců z činné vojenské služby, někdy mohl být její výkon odložen. Povoláním k pracovní povinnosti zanikl dosavadní pracovní poměr, mzda byla stanovena na místě hromadnými pracovními smlouvami. Pokud už povoláný jedinec živil rodinu a nestačil mu předepsaný plat, měl nárok na vyživovací příspěvek. Ten, kdo splnil pracovní povinnost, měl nárok na přednost při zprostředkování nové práce (nemohl-li navázat na přerušenu) u úřadu práce. Přestupek proti tomuto nařízení byl trestán pokutou až 20 000 korun nebo 6 týdnů vězení. Současně byly zřízeny úřady práce, obstarávající úkoly dosavadních veřejných zprostředkovatelen práce.²³⁸ Nové úřady (kam většinou přešli i zaměstnanci původních zprostředkovatelen) podléhaly ministerstvu sociální a zdravotní správy. V srpnu bylo nařízení o pracovní povinnosti doplněno.²³⁹ Pracovní povinnost mohla být vykonána vcelku, ale i v časově oddělených úsecích. Osoby podléhající nařízení mohly být podrobeny školení, ty, které měly zkušenosti se zemědělstvím, byly přednostně umisťovány do tohoto oboru. Způsobilsto k pracovní povinnosti zjišťoval okresní lékař. Z pracovní povinnosti mohla být povolána osoba uvolněna, pokud byla hlavním živitelem rodiny a vykonávání pracovní povinnosti by rodině způsobilo těžkou újmu; pokud již byla zaměstnána v podniku zvláštního hospodářského významu, kde by její nepřítomnost způsobila značné potíže; pokud to byla osoba nepostradatelná (alespoň prozatím) v zemědělském podniku. Čas splnění jejich pracovní povinnosti se lidem sděloval pomocí tzv. pracovního výměru (viz obrázek 33).

Od března 1940 mohl úřad práce z důvodů zabezpečení nutných zemědělských prací přikázat k těmto pracím osoby od 16 do 60 let.²⁴⁰ Doba přikázání mohla trvat nejvíce 3 měsíce v roce (u nezaměstnaných 6 měsíců). Přikázané osoby musely být způsobilé k zemědělské práci. Nezaměstnané musel úřad práce přikazovat k výkonu přednostně, stejně jako neplně zaměstnané osoby a poživatele důchodů. Od ledna 1941

²³⁷ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 190, s. 621.

²³⁸ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 193, s. 623–624.

²³⁹ *Sbírka zákonů a nařízení 1939*, vyhláška č. 195, s. 629–632.

²⁴⁰ *Sbírka zákonů a nařízení 1940*, vyhláška č. 173, s. 445–447.

mohli být k provedení neodkladných prací mimořádné státněpolitické nebo hospodářské důležitosti přikázáni práce schopní obyvatelé protektorátu ve věku od 18 do 50 let.²⁴¹ Mezi tyto práce patřily ty, které měly sloužit k obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů, jakož i zdolání stavů nouze a katastrof. Za tímto účelem mohlo být veřejným i soukromým podnikům přikázáno, aby uvolnily nějaké své pracovní síly (kromě pracovních sil ze zemědělských podniků). Doba přikázání mohla činit nejvíce rok u nezaměstnaných, 6 měsíců u zaměstnaných (jinde). K této práci nemohly být přikázány matky dětí pod 15 let (pokud nebyla práce nějak v souvislosti s povinnostmi k nim) a ženy od 6. měsíce těhotenství do dvou měsíců po porodu. Povolávány měly být nejprve osoby nezaměstnané, pak svobodné a nakonec ženaté a vdané. Původní zaměstnavatel musel místo svému povolánému zaměstnanci podržet. Uvolnit jej mohl pouze v případě, že zaměstnanec nenastoupil zpět do 7 dnů od ukončení pracovní povinnosti. Po dobu vykonávání přikázané práce neměl zaměstnanec nárok na cokoliv od svého původního zaměstnavatele, ovšem poživatelé odpočivných důchodů a jiných požitků pobírali tyto částky i po dobu výkonu přikázané práce. Přestupek proti tomuto zákonu byl trestán pokutou do 10 000 korun nebo vězením do jednoho měsíce nebo obojím.

V červnu 1941 byly kvůli snazší koordinaci vykonávání pracovní povinnosti zavedeny pracovní knížky (viz obrázek 34 a 35).²⁴² Pracovní knížky musely být vyhotoveny podle vyplněného osobního listu, který obdrželi zaměstnanci od svých zaměstnavatelů. Za vydání platili protektorátní občané 10 korun.²⁴³ Jejím vlastnictvím byli povinováni všichni dělníci a zaměstnanci ve smluvním poměru, dále učňové, praktikanti, volentéři, podomní dělníci, podomní živnostníci a zprostředkovatelé domácí práce, jakož i jejich rodinní příslušníci, pokud s nimi spolupracovali. V Praze bylo evidováno 339 036 osob, které byly povinny pracovní knížku vlastnit,²⁴⁴ museli ji mít všichni od 15 let. Osoby, které byly podle tohoto nařízení povinny pracovní knížku mít, ale neměly ji, nesměly být ode dne vyhlášení ministrem sociální a zdravotní správy kdekoliv zaměstnány. Vězením do 6 měsíců či pokutou do 50 000 korun mohl být potrestán ten, kdo používal knížku za někoho jiného, kdo přenechal svou knížku k vykonání práce pro někoho jiného nebo kdo si jich dal neoprávněně vydat více.

²⁴¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 46, s. 111–123.

²⁴² *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 241, s. 1265–1269.

²⁴³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 291, s. 1445–1453.

²⁴⁴ NA, fond ÚŘP, karton 954.

Specifikem pracovních povinností v Praze bylo nově zaměstnání žen jako průvodčích v tramvajové dopravě od června 1942, což si pochvaloval Pfitzner.²⁴⁵ (Viz obrázky 36, 37 a 38.) Již v říjnu byly další ženy přijímány i na místa řidiček tramvají.²⁴⁶ V dubnu 1944 byly do služby jako průvodčích v tramvajích povolávány české žákyně vyšších ročníků školy.²⁴⁷

Od února 1943 mohl ministr hospodářství a práce nebo jiní příslušní ministři vydávat příkazy o zastavení nebo sloučení podniků a o zastavení určitých činností za účelem dalekosáhlého přímého nebo nepřímého uvolnění sil z obchodu, řemesla, živnosti hostinské a výčepnické a z ostatních živností pro úkoly obrany říše.²⁴⁸ A od dubna 1944 byli práce schopní obyvatelé protektorátu povinni provádět na vyzvání úřadu domácí práce nebo zprostředkovatele domácí práce, jež byly důležité pro válečné hospodářství nebo nezbytné životní potřeby.²⁴⁹ Dne 22. srpna 1944 bylo vyhlášeno totální válečné nasazení.²⁵⁰

Nejenže mohli být občané povoláváni k různým pracovním povinnostem, omezení se projevovала i v délce pracovní doby (také viz kapitola 2.2). Od října 1940 mohla být prodloužena osmihodinová pracovní doba o 2 hodiny přesčas.²⁵¹ V září 1944 pak byl zaveden 60hodinový týden.²⁵² To znamenalo zvýšení pravidelné pracovní doby o 12 hodin přesčasu týdně. V srpnu téhož roku byly dokonce dočasně pozastaveny všechny dovolené v soukromém hospodářství.²⁵³ Pokud měly trvat ještě týden, musel je zaměstnanec přerušit a vrátit se do zaměstnání. Z toho se vyjímal pouze muži starší 65 let, ženy starší 50 let a manželky příslušníků branné moci na dovolené. Volno se poskytovalo pouze ze závažných rodinných důvodů. Pozastavení dovolených schvaloval a s povděkem komentoval i Pfitzner ve svém deníku. Doslova na to říká: „Es geht nun zum letzten Rennen in diesem Kriege. Nun wird auch dieses Prag und sein Leben endlich Kriegsaussehen bekommen. Endlich, endlich!“²⁵⁴ („[...] konečně bude i Praha se svým životem vypadat válečně. Konečně, konečně!“)

²⁴⁵ Šustek 2001, dok. 14, odst. 28.

²⁴⁶ Šustek 2001, dok. 16, odst. 65.

²⁴⁷ Šustek 2001, dok. 22, odst. 44.

²⁴⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 44, s. 115–118.

²⁴⁹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 101, s. 521–524.

²⁵⁰ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 177, s. 841–842.

²⁵¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 334, s. 947–948.

²⁵² *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 199, s. 989–990.

²⁵³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 182, s. 859–860.

²⁵⁴ Míšková – Šustek 2000, s. 166.

K účinným opatřením proti osobám štítícím se práce v zemědělství a lesnictví patřilo nařízení z října 1944. Okresní úřad mohl v daném trestním řízení prohlásit za propadlé provinilcovo drobné zvířectvo.²⁵⁵

3.5.2 Služby

Další podobou povinností občanů říše a protektorátu byly různé typy služeb. V květnu 1942 byla zavedena tzv. povinná služba mládeže,²⁵⁶ na niž dohlíželo Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Zásady pro ni byly následující:²⁵⁷ Vedení služby mládeže mohlo Kuratorium rozdělit na vybrané spolky (sportovní, kulturní apod.). Spolky, které chtěly být do tohoto výběru zařazeny, musely podat žádost do 1. září 1942. Vedoucí činovníci pověřených spolků se museli do dvou let zúčastnit výcvikového učebního běhu. Slevy a výhody mohly být poskytovány pouze spolkům pověřeným povinnou službou. Službě podléhaly děti od 10 do 18 let,²⁵⁸ osvobozeny z ní mohly být pouze na dobrozdání lékaře. Z povinné služby byly vyloučeny ty děti, které se chovaly nečestně nebo vzbuzovaly svým chováním veřejné pohoršení, stejně tak Židé a židovští míšenci. Přijetí do spolku se konalo každoročně k 15. březnu.

Další službou se v září 1943 stala ochrana veřejných zařízení, životně důležitých podniků, lesů apod. před zlomyslným poškozením, souhrnně tzv. ochranná služba.²⁵⁹ Mohl k ní být přibrán každý obyvatel protektorátu mužského pohlaví ve věku od 18 do 60 let (Židé samozřejmě ne). Osvobození od ní byli např. příslušníci vládního vojska, protektorátní policie, protiletcká policie, železniční a poštovní správy, hasiči apod.; účast v protiletcké ochraně povinnosti z účasti nezbavovala. Ochrannou službu organizovaly obce, trvala pokaždé 3 měsíce; povolání museli u starosty obce složit slib (neuposlechnutí složení slibu bylo trestné).

V dubnu 1944 již byly běžně povolávány osoby i do nouzových služeb např. v Praze jich sloužilo u protiletcké obrany 1083, u pracovního úřadu 500, u technické nouzové služby 435 a u protiletcké dělostřelecké baterie 106.²⁶⁰

²⁵⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 239, s. 1122.

²⁵⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 187, s. 905–906.

²⁵⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 188, s. 907–910.

²⁵⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 189, s. 910–913.

²⁵⁹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 246, s. 1217–1224.

²⁶⁰ Šustek 2001, dok. 22, odst. 4.

3.6 Životní úroveň obyvatelstva

Životní úroveň obyvatelstva byla určována několika faktory. Zaměříme-li se na hmotnou stránku života, jednalo se o poměr mezi příjmy a nutnými životními výdaji. Sami okupanti tuto problematiku sledovali, což vyplývá z množství dochovaných zpráv i z práce statistického úřadu, která během protektorátu nepřestávala. My se zde budeme zabývat pouze konkrétními údaji, které platily pro Velkou Prahu. Protože zmapování všech činností by vedlo k zahlcení detailními informacemi, snažili jsme se vybrat průřez různými vrstvami obyvatelstva.

3.6.1 Platové poměry v Praze

Platové poměry upravovalo obecně nařízení z prosince 1941, jímž měla být zajištěna stabilita mezd, platů a pracovní morálky.²⁶¹ Proto bylo zakázáno jakkoliv zvyšovat stávající platy (i odměnami) bez písemného souhlasu ministerstva sociální a zdravotní správy. Zakázáno bylo i jakékoli jednání vedoucí k tomu, že by byl zaměstnanec ze svého pracovního místa odlákáván nabízením vyšší mzdy či lepších podmínek. Částky, které byly tímto opatřením ušetřeny, byl zaměstnavatel povinen poskytnout protektorátní pokladně, nebo je použít na pokyn NÚC ke snížení cen. Tento vývoj odpovídal principu zmražení cen NÚC. Od prosince 1942 byli zaměstnavatelé povinni vést o každém zaměstnanci tzv. výdělkové listy, tj. mzdové záznamy.²⁶² Vedli je dvojmo a jeden exemplář odevzdávali pravidelně pojišťovně. Pokusíme se nyní nastínit příjmy různých sociálních vrstev.

3.6.1.1 Veřejní zaměstnanci

Veřejní zaměstnanci měli od února 1940 právo na tzv. drahotní přídavek, pokud jejich roční plat nedosáhl v Praze 10 200,- (svobodní) nebo 12 000,- (ostatní).²⁶³ Přídavek musel být tak vysoký, aby řečení dosáhli na minimální plat. Přepočítáme-li tento minimální plat ve veřejné správě na měsíce, jednalo se o 850 korun měsíčně. Z úpravy platového zákona veřejných zaměstnanců v lednu 1944 se dovídáme o přibližných platech různých úředníků (viz tabulka 27, 28 a 29).²⁶⁴ Všechny platy jsou roční a jsou uvedeny pro Prahu. Státní zaměstnanci a učitelé v činné službě měli nárok na různé slevy, mimo jiné mohli získat pro své rodinné příslušníky 33% slevu na 12 jízd ročně

²⁶¹ *Sbírka zákonů a nařízení 1942*, vyhláška č. 13, s. 67–74.

²⁶² *Sbírka zákonů a nařízení 1942*, vyhláška č. 417, s. 2125–2128.

²⁶³ *Sbírka zákonů a nařízení 1940*, vyhláška č. 163, s. 387.

²⁶⁴ *Sbírka zákonů a nařízení 1944*, vyhláška č. 15, s. 113–135.

(na to se vydávaly vázané poukázky) a jednu 50% slevu, kterou mohli zaměstnanci sami vybírat při dovolené.²⁶⁵

3.6.1.2 *Umělci*

Pro zajímavost uvádíme, jak vypadaly poměry v uměleckých odvětvích. Zde zatím nemáme souhrnné informace, podařilo se nám však najít povolené odměny za jedno představení konkrétním pracovním nasazeným umělcům (herci i klasičtí hudebníci, uvádíme pouze výběr známějších osob) a odměny pro hudebníky (viz tabulky 30, 31 a 32). V případě muzikantů musíme zmínit, že výdělek závisel na počtu dnů, ve kterých mohli ve zmiňovaných zařízeních hrát, přičemž ti, kteří hráli 6 dní v týdnu pravidelně, museli jistě patřit mezi ty šťastnější, neboť málokterý podnik si mohl dovolit platit živou hudbu každý den (což konec konců platí i dnes).

3.6.1.3 *Čeled' a dělnictvo*

Podle *Směrnice pro úpravu pracovních a námezdních poměrů čeledi a dělnictva zemědělského v Čechách na rok 1939*²⁶⁶ činil měsíční plat krmiče (skotáka, ovčáka) 190 korun, koňáka 180 korun, voláka a děvečky 165 korun.

V tabulce 33 pak uvádíme hodinovou mzdu v nejběžnějších průmyslových odvětvích.

3.6.1.4 *Důchody a přídavky*

V jakých podmínkách žili váleční invalidé, vyplývá z tabulky 34. Slepí invalidé měli nadto slepecký příplatek v Praze (a jiných městech nad 25 000 obyvatel) 5400 korun ročně. Invalidé, kteří potřebovali stálou pomoc jiné osoby, dostávali navíc 1800 korun ročně, ti, kteří se nemohli bez cizí pomoci pohybovat, pak až 5400 korun ročně. Na důchod měly nárok i vdovy po válečných invalidech, kromě těch, jimž bylo pod 60 let a neměly sníženou výdělečnou činnost nad 30 %. Sirotčí důchod po válečných invalidech činil 900 korun ročně, sirotci ztrativší oba rodiče měli navíc nárok na 50 % této částky.

V této době se ovšem připomínali i ti, kteří v 1. světové válce sloužili na straně rakousko-uherské. Z fondu ministerstva sociální péče v NA se nám zachoval například takovýto anonymní dopis (přepsáno v originálním znění):

²⁶⁵ Věstník ministerstva školství a národní osvěty XXII, 1940, sešit 4, s. 118–121.

²⁶⁶ Věstník hlavního města Prahy XLVI, 1939, č. 36, s. 470–471.

„Jménem postižených dovoluji si upozorniti na toto: V úřadech protektorátu Čechy a Morava slouží několik set válečných poškozenců, kteří za světové války bok po boku s Říšským vojskem bojovali a utrpěli svá zranění nebo nezhojitelnou nemoc.

Tito zaměstnanci porovnání se zdravími, a většinou neschopnými legionáři jsou pravími ubožáky. Slouží většinou co zřizenci nanejvíše vrch. kanc. oficianti pro něž se nenašlo za dvacet let republiky žádného ocenění jejich práce.

Myslíme, že nyní byla by vhodná doba odměniti tyto zaměstnance a započítati jim tak do platu tak i do pense válečná léta podle uvedeného návrhu. [...] Myslím, že toto řešení by odpovídalo alespoň částečně výhodám legionářů, postiženým by pomohlo bez značného zatížení protektorátní pokladny a odčiněna tím křivda na těch nejubožejších.

Věřím, že je v moci blahorodého pana Protektora aby tyto požadavky byli prosazeny. Na konec prosím o prominutí, že píši česky, ačkoliv němčinu ovládám v řeči dokonale, ale chtěl jsem se po dlouhé době vyvarovati pravopisných chyb.

Jeden postižený.²⁶⁷

Od července 1941 měl být vysloužilým příslušníkům bývalé rakousko-uherské branné moci vyplácen čestný žold.²⁶⁸ Pripadal ovšem pouze nositelům vojenského řádu Marie Terezie (200 korun měsíčně), rakouské zlaté medaile za statečnost nebo rakouské stříbrné medaile za statečnost I. třídy (600 korun měsíčně). Tento žold byl proplácen zpětně od 1. srpna 1939. Váleční invalidé měli nárok i na určité úlevy. Od října 1941 byli podnikatelé a pořadatelé divadel, kin, koncertů, přednášek apod. povinni poskytnout těžce poškozeným válečným invalidům alespoň 50 % slevu ze vstupného.²⁶⁹ To se týkalo jen nákupu vstupenek přímo u pokladny. Pokud s sebou invalida musel mít doprovod, měl na slevu nárok i ten. V květnu 1944 měli váleční invalidé s alespoň 70% snížením výdělečné činnosti nárok na dopravu na pouličních drahách a při místní autobusové dopravě zdarma.²⁷⁰ Ušlé jízdné se podnikům nenahrazovalo. Ti váleční invalidé, kteří měli výdělečnou činnost sníženou alespoň na 50% měli, také nárok na přednostní obslužení úřady.

²⁶⁷ NA, fond MSP, karton 217.

²⁶⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 307, s. 1497–1499.

²⁶⁹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 432, s. 2021–2022.

²⁷⁰ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 121, s. 569–572.

V červenci 1944 činila ročně protektorátní starobní podpora 1200 korun.²⁷¹ Pokud žili žadatelé ve společné domácnosti, činila 700 korun na jednoho. V Praze dostávali občané ke starobní podpoře ještě 20% drahotní příspěvek.

V Praze také existoval „Komitét pro pomoc nezaměstnaným Velké Prahy“ od září 1939 přejmenovaný na „Komitét pro pomoc strádajícím spoluobčanům v Praze“. Pro tento komitét se vybírala tzv. dvacetihaléřová dávka při prodeji lístků v biografech.²⁷²

Zvýhodněny byly také početné rodiny, které měly od listopadu 1941 nárok na zvláštní přídavek.²⁷³ Ten mohl být poskytnut jen zaměstnancům, jejichž měsíční plat nepřesahoval 2000 korun měsíčně a pokud pečovali alespoň o 2 děti mladší 16 let; činil 100 korun měsíčně na třetí a každé další dítě.

3.6.1.5 Daně

V dubnu 1943 byla přesně stanovena srážka důchodové daně ze mzdy,²⁷⁴ již podléhal každý protektorátní zaměstnanec. Nařízení rozdělovalo zaměstnance na 4 daňové skupiny: do I. skupiny patřili svobodní muži a ženy, do II. ženy starší 50 let, do III. vdovy po příslušnících branné moci, zaměstnankyně starší 65 let a pracující matky. Skupina IV. byla pro pracující otce-živitele rodiny. Kromě důchodové daně se ze mzdy odečítal také tzv. válečný příspěvek (od měsíční mzdy nad 910 korun měsíčně). Procentuální výměr nebyl pro všechny stejný. Jak rostla měsíční mzda, rostla i odváděná dávka. Takže pokud činila zaměstnancova měsíční mzda kolem 1000 korun, odevzdávala I. daňová skupina 1,5 %, II. skupina 0,5 % a III. skupina 0,3 % z příjmu (IV. skupina zatím nic), jakmile pokročila měsíční mzda na 2000 korun, odevzdávala již I. daňová skupina něco přes 10 %, II. skupina 7,8 % procenta, III. skupina 5 % a IV. skupina (1 dítě) 3,7 %. Při mzdě kolem 4000 korun měsíčně už to ale bylo u I. daňové skupiny něco přes 20 %, u II. skupiny asi 18 %, u III. skupiny 12 % a u IV. skupiny (1 dítě) asi 9,5 % (blíže viz tabulka 35). Čím větší mzda, tím větší odvod. To vše samozřejmě po odečtení daněproště částky. Židé podle tohoto nařízení patřili všichni do daňové skupiny I, pouze pokud živili nežidovské manželské potomky, mohli být přepsáni do skupiny IV. Neženatí Poláci a Romové patřili do skupiny I. a ženatí do II.

²⁷¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 164, s. 706–707.

²⁷² *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 38, s. 486.

²⁷³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 441, s. 2041–2044.

²⁷⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 105, s. 393–443.

Na židovské děti se žádná sleva neposkytovala. Tři zmíněné skupiny neměly nárok na žádné daňové výhody. (Legionáři také ne.) Nařízení platilo od 1. dubna 1943.

Kromě běžných daní byl v květnu 1944 nařízen tzv. druhý odvod ze zisku.²⁷⁵ Tzn. že všechny osoby, jejichž čistý zisk převyšoval 200 000 korun nebo dosáhl zvýšení oproti minulému roku o 140 % zisku, byly povinny odvést 25 % (fyzické osoby) nebo 30 % (podniky) tohoto zisku státu.

3.6.2 Pražské nájmy

Hlavní součástí výdajů byl samozřejmě nájem. Na základě výnosu ministerstva sociální péče a zdravotní správy zakázal magistrát v březnu 1939 pod trestem pokuty 50 000 korun nebo 6 měsíců vězení požadovat či poskytovat nepřiměřené nájemné z místností a bytů v obvodu Velké Prahy.²⁷⁶ Za takové částky byly považovány ty, které převyšovaly stav z 1. března 1939. Nejvyšší možné nájmy stanovil magistrát v roce 1940 na základě výnosu NÚC a rozdělil Prahu do několika nájemních obvodů.²⁷⁷

Obvod A	Staré město, Nové město, Josefov, Bubeneč, dolní část Vinohrad
Obvod B	Malá strana, Hradčany, Vyšehrad, Smíchov, Holešovice (mimo průmyslovou čtvrť), Dejvice, Střešovice, horní část Vinohrad
Obvod C	Holešovice-Bubny (průmyslová čtvrť), Podolí, Nusle, Pankrác, Vršovice, Karlín, Žižkov (dolní část)
Obvod D	Libeň, Vysočany, Žižkov (horní část), Strašnice, Michle, Braník, Hodkovičky, Zátíší, Podolí-Dvorce, Košíře, Břevnov
Obvod E	Vokovice, Veleslavín, Liboc Dolní a Horní, Malý Břevnov, Motol, Radlice, Jarov, Vackov, Krč Dolní a Horní
Obvod F	Bohnice, Kobylisy, Střížkov, Trója, Podhoří, Hloubětín, Prosek, Hrdlořezy, Malešice, Hostivař, Záběhllice, Spořilov, Práche-Roztyly, Jalový Dvůr, Zlíchov, Klukovice, Chuchle, Jinonice, Butovice, Hlubočepy, Sedlec-Podbaba, Lhotka, Nové Dvory.

Dále stanovil třídy nájemních objektů podle vybavení:

²⁷⁵ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* V, 1944, č. 23, s. 390–391.

²⁷⁶ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 15, s. 200.

²⁷⁷ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 3, s. 55–60.

Třída I.	Provedení lepší: Byty mají úplné, uzavřené, samostatné příslušenství, tj. předsíň, koupelnu, splachovací záchod a spíž
Třída II.	Provedení prostřední: Byty mají uzavřené, samostatné příslušenství, předsíň, splachovací záchod, event. spíž, společné koupelny pro jedno poschodí, vodovod a elektrické nebo plynové světlo.
Třída IIIa).	Provedení jednoduché: Byty se společným příslušenstvím na chodbě nebo na pavlači, splachovací záchod a vodovod zavedený v bytě, na chodbě nebo na pavlači.
Třída IIIb).	Byty postrádající znaků shora výtčených (vodovod nezaveden, záchody nesplachovací umístěné na chodbě, pavlači či dvoře).

Nájemné se určovalo nejvyššími částkami, bez obecní dávky z nájemného, bez vodného, bez poplatků za úklid a klíče a z eventuálního používání výtahu a ústředního topení. Všechny ostatní poplatky byly součástí nájemného a nesměly být vybírány zvlášť.

Pro byty s kuchyní a pokojem ve výměře větší než 35 m² obytné plochy byl nájem stanoven takto:

V obvodu A:			
tř. I.	tř. II.	tř.IIIa).	tř.IIIb).
4000,-	3400,-	3000,-	2600,-
V obvodu B:			
tř. I.	tř. II.	tř.IIIa).	tř.IIIb).
3800,-	3000,-	2600,-	2200,-
V obvodu C:			
tř. I.	tř. II.	tř.IIIa).	tř.IIIb).
3600,-	2600,-	2200,-	1800,-
V obvodu D:			
tř. I.	tř. II.	tř.IIIa).	tř.IIIb).
3200,-	2400,-	2000,-	1600,-
V obvodu E:			
tř. I.	tř. II.	tř.IIIa).	tř.IIIb).
3000,-	2000,-	1600,-	1200,-

V obvodu F:			
tř. I.	tř. II.	tř.IIIa).	Tř.IIIb).
2800,-	1600,-	1200,-	800,-

U bytů nedosahujících výměry 35 m² bylo nutné nájemné snížit propočítáním podle m² z nejvyšších cen výše uvedených. Nájemní hodnota 1 m² se počítala tak, že se uvedené nájemné dělilo 40. U bytů s jednou obytnou místností platila polovina z uvedených částek. Tyto částky platily pro 1. a 2. patro, výše či níže se odečítalo 5–15 % částky.

V dubnu 1942 stanovil NÚC obdobně ceny podnájmu v Praze. Pro tyto účely přerozdělil místní kategorie.²⁷⁸

Obvod A	Staré město, Nové město, Josefov, Bubeneč, Letná, dolní část Vinohrad
Obvod B	Malá strana, Hradčany, Vyšehrad, Smíchov, Holešovice (mimo průmyslovou čtvrť), horní část Vinohrad, dolní část Žižkova
Obvod C	Holešovice-Bubny (průmyslová čtvrť), Podolí, Nusle, Pankrác, Vršovice, Karlín, Dejvice, Střešovice, Žižkov (horní část)
Obvod D	Libeň, Vysočany, Strašnice, Michle, Braník, Hodkovičky, Košíře, Břevnov
Obvod E	Vokovice, Veleslavín, Liboc Dolní a Horní, Malý Břevnov, Motol, Radlice, Jarov, Vackov, Krč Dolní a Horní, Zátiší, Přední Hloubětín
Obvod F	Kobylisy, Střížkov, Trója, Podhoří, Hrdlořezy, Záběhlice, Spořilov, Prácheň, Roztyly, Jalový Dvůr, Jinonice, Hlubočepy, Lhotka
Obvod G	Bohnice, Hloubětín, Prosek, Malešice, Hostivař, Zlíchov, Klukovice, Chuchle, Butovice, Sedlec-Podbaba, Nové Dvory, Hostivař.

Měsíční podnájem činil (v korunách).

	A	B	C	D	E	F	G
A, velmi dobré místnosti	650	630	610	570	530	480	430
B, dobré místnosti	540	520	500	460	430	380	330
C, střední místnosti	440	420	400	350	340	280	240
D, jednoduché místnosti	370	350	320	290	260	220	180
E, nejjednodušší místnosti	320	290	270	240	220	180	150

Podnájemné se opět lišilo podle toho, zda byly pronajímány místnosti v suterénu či patře. Pokud měla místnost navíc zavedenou tekoucí vodu, platil nájemník 20 či 40

²⁷⁸ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového III, 1942, č. 21, s. 439–445.*

korun měsíčně, byla-li voda i teplá. Pokud obýval jeden podnájemník více než jednu místnost, mohl z každé další místnosti platit maximálně 60 % ceny. Naopak když jednu místnost obývaly dvě osoby, platily 50% přírážku. Princip rozdělení místností spočíval ve vybavenosti. Například velmi dobrá místnost obsahovala mimo základní nábytek i otoman, křeslo, koberec apod., zatímco v jednoduchých byla postel, skříň, dvě židle, stůl a umyvadlo.

Podle vyhlášky magistrátu hlavního města Prahy byl v roce 1941 stanoven poplatek za otvírání domu a propůjčování klíčů v Praze.²⁷⁹ Za každé otevření domu v době, kdy byl podle platných předpisů již uzavřen, měl domovník právo do půlnoci na 0,50 korun a po půlnoci na 1 korunu, a to za každou osobu, kterou do domu vpustil. Za propůjčení klíče platily osoby, které odcházely do zaměstnání před otevřením domu, 3 koruny měsíčně, ostatní 5 korun.

3.6.3 Životní náklady

Z uvedených údajů můžeme vypočítat, jak životní náklady pražského obyvatele vypadaly. Zednický dělník například vydělal měsíčně – za předpokladu osmihodinové pracovní doby – kolem 800 korun. S takovým příjmem prakticky nemohl dosáhnout ani na nejnižší nájemné v posledním obvodu Prahy! Jeho daně sice byly minimální, ale rozhodně zde u dělnických rodin nemůžeme uvažovat o možnostech nákupu na černém trhu. Samozřejmě pravděpodobně pracoval déle než 8 hodin, protože takto by mu plat nestačil. Nejsme ovšem jediní, kdo se o růst životních nákladů zajímal. Problematikou se zabývali i sami nacisté. Z dochovaných, přísně tajných (v době protektorátu), cenových zpráv centrálního statistického úřadu, které vyšly na konci roku 1940,²⁸⁰ se dozvídáme o růstu indexu životních nákladů a indexu veškerých potravin u dělnických a úřednických pražských rodin. Z námi nezjištěných důvodů vycházel statistický úřad z životní úrovně v už roce 1914. Životní úroveň z tohoto roku má index 100 ve všech pozorovaných oblastech (viz tabulka 36 a 37).

Zmíněnou disproporci mezi úředními cenami a cenami na černého trhu, o níž jsme se zmiňovali již v kapitole 3.3, dokazuje zpráva šéfa pražského gestapa Horsta Böhmeho Heydrichovi v říjnu 1941. V ní se říká, že „příjmy dělníků a zaměstnanců neodpovídají životním nákladům. Od roku 1939 do května 1941 stoupl index životních nákladů (Nahrungsmittelindex) z 806 na 1115 bodů, přičemž vývoj se stále zhoršuje,

²⁷⁹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 11, s. 328.

²⁸⁰ NA, fond ÚŘP, karton 427.

protože od března do dubna se zvýšil index v dělnických rodinách o 7 % a od března do dubna znovu o 1,5 %, zatímco v úřednických rodinách o 0,9 %. To se děje v důsledku zdražování potravin a oděvů. V zásobování je nejhorší situace u masných výrobků, protože rolníkům se vzhledem k pevně stanoveným a pro zemědělce nevýhodným nákupním cenám nevyplácí dobytek pěstovat. Kromě toho se tyto ceny běžně překračují, pokud vůbec chce nějaký řezník koupit na vesnici jatečný dobytek. Situaci spotřebitelů zhoršují i sami řezníci, protože prodej masa úmyslně zdržují, aby přesvědčili spotřebitele, že je masa nedostatek, a mohli nasadit ještě vyšší ceny. Böhme dále konstatuje, že textil a obuv se běžně prodávají za dvojnásobnou cenu, než je maximální úředně povolená cena. Tabákové výrobky jsou měněny za potraviny, nebo se v kavárnách prodávají za nadsazené ceny. Podle Böhmeho jsou čeští úředníci, kteří vystavují poukázky k nákupu oděvů, obuvi a potravin, „příliš velkorysí“, což je v protikladu k těžkopádné a zdoluhavé německé byrokracii; dokonce někteří Němci říkají, že by byli raději pod pravomocí českých úředníků. Böhme si stěžuje na nedostatečnou kontrolu protektorátních cenových úřadů a na nesolidnost velkoobchodů, které zadržují staré zásoby zakoupené za výhodnější ceny a pak je prodávají za maximální úředně dovolenou cenu. Tato cenová situace vyvolává pochopitelně nespokojenost rolníků, kteří navzdory vysokým cenám pro spotřebitele získají za 1 kg živé váhy vepřového pouhých 6 až 8 korun úředně stanovené nákupní ceny, za litr mléka dokonce 1,40 korun. Důsledky cenové situace dle Böhmeho nejhůře doléhají na dělnictvo, protože dělníci a zaměstnanci si nemohou dovolit nakupovat za neregulérní ceny, takže jsou nepřímo připravováni i o potraviny, na které mají nákupní poukázky. Obchodníci totiž často odepírají prodat potraviny příslušníkům chudších vrstev a nechávají si je pro „lepšího zákazníka nebo pro Žida“. Rolníci jsou rovněž nespokojeni s úředně stanovenými maximálními cenami masa, při povinných dodávkách se snaží nedodržovat klasifikaci kvality masa, hlavně však chtějí porážet dobytek tajně a prodávat ho na černém trhu, „aby si, jak to oni vyjadřují, zajistili alespoň přiměřený zisk“.²⁸¹ Z této zprávy vyplývají hlavní důvody, které vedly ke zhoršení životní úrovně, alespoň z hlediska německého. Böhme si těžko mohl stěžovat na to, že nebýt války a nutnosti zásobování armády, žádné podobné problémy by nenastávaly.

Jak si sami okupanti hlídali rostoucí životní náklady, vyplývá z přiloženého grafu 2, který monitoruje situaci v Praze do roku 1942. Červeně je vyznačen průměrný

²⁸¹ Šustek 2001, s. 216–217.

životní náklad, žlutě oblečení/boty/praní, černě různé, hnědě náklady na bydlení, zeleně výživa a modře topení/osvětlení. Tečkovaná černá a červená křivka, vykazující nižší náklady, eviduje sociálně slabší skupiny, kterým byly poskytovány určité úlevy. Jak z grafu vyplývá, kromě všeobecného růstu, se nejvíce zdražovaly potřeby shrnuté pod oddělení „různé“ a oblečení.

3.7 Šetříme surovinami

Se zhoršující se válečnou situací bylo potřeba šetřit vším, čeho se nedostávalo. Sem patřily postupně prakticky všechny oblasti běžných potřeb, mezi nimi hlavní místo zaujímaly palivo a topení. V říjnu 1939 se upravovalo zaopatřování úřadů, ústavů a škol hlavního města Prahy palivem.²⁸² Byla vyžadována šetrnost při zacházení s palivem při vytápění místností úředních i bytových, stejně jako při praní a vaření. V úředních budovách směl vytápět pouze topič k tomuto úkolu určený. V místnostech se nesměly ponechávat nádoby s palivem, aby jimi nemohly disponovat nepovolané osoby. V únoru 1940 bylo v rámci šetření zakázáno vytápět místnosti určené ke shromažďování, pokud měly své vlastní topné zařízení,²⁸³ patřily k nim i tělocvičny, plovárny, parní lázně, muzea a kostely. A topit se tu nesmělo ani v případě, že měly přidělené zásoby topiva. Místnostmi pro shromažďování se minily i koncertní sítě, přednáškové místnosti apod. Výjimkou byly místnosti užívané k provozu živností kavárenských, hostinských a místnosti pro představení biografická a divadelní. V září 1941 bylo kvůli ušetření paliv až do odvolání zakázáno vytápět veškeré úřadovny německé i české, stejně tak veškeré pro zábavu určené místnosti, školy, věznice, obchody apod.²⁸⁴ Ze stejných důvodů se od ledna 1942 pracovalo na úřadech až od 9.00,²⁸⁵ od března 1942 ale opět od 7.30.

V lednu 1942 píše Pfitzner o „potížích se zásobováním elektrickou energií, plynem a vodou v důsledku lednového mrazivého počasí. K potížím každodenního života města vzešlých z nedostatku energetických zdrojů a silných mrazů patřil např. výpadek tramvajové dopravy a nezbytná restrikce odběru elektřiny a plynu pro domácnosti s ohledem na potřeby průmyslových podniků. K úsporným opatřením patřilo např. vyloučení Židů z hromadné dopravy.“²⁸⁶ Příčiny vzniku kalamity

²⁸² *Věstník hlavního města Prahy* XLVII, 1940, č. 1, s. 4.

²⁸³ *Věstník hlavního města Prahy* XLVII, 1940, č. 4, s. 66.

²⁸⁴ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* II, 1941, č. 18, s. 468–469.

²⁸⁵ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* III, 1942, č. 4, s. 77.

²⁸⁶ Šustek 2001, dok. 12, odst. 3.

připisoval Pfitzner špatné organizaci elektrických závodů v Ervěnicích, na nichž Praha závisela. V březnu 1942 píše Pfitzner o potížích zásobovacích podniků v Praze a o omezeních dodávek plynu a elektrické energie.²⁸⁷ Problém podle něj spočíval ve vzrůstu průmyslových kapacit v Praze, s čímž nedržely krok pražské plynárny. Z těchto důvodů byla zkrácena provozní doba tramvajové dopravy v nočních hodinách. Pfitzner také vyjádřil spokojenost s důsledky rušení různých zvýhodněných jízdének pro tramvajovou dopravu. Vzhledem k tíživé energetické situaci se stupňoval apel na šetření uhlím a elektřinou všeobecně. Mohl mít třeba i takovou podobu, jakou demonstrují obrázky 39, 40 a 41. Pamětnice A uvádí, že zimy byly během války zvláště studené a topit mohli kvůli nedostatku paliva pouze v kuchyni, takže běžně spávala oblečená. Sněhu napadlo v Praze tolik, že často neviděli přes naházené sněhové bariéry podél cest.

K dalším ohroženým surovinám patřil také papír. Od dubna 1940 se jím muselo vědomě šetřit na všech úřadech.²⁸⁸ Úředníci nesměli používat čistý a kvalitní papír k pouhým poznámkám apod. Obaly a motouzy z došlých zásilek se musely schovávat, aby mohly být znovu použity. Kvůli ušetření obálek se spisy určené pro jednoho adresáta posílaly pokud možno najednou. Při hospodaření papírem si také podniky nesměly vytvářet zásobu větší než na 3 měsíce.²⁸⁹

Kvůli šetření sklem činila záloha na lahve od piva u litrových 2,50 a u menších 2 koruny.²⁹⁰ V listopadu 1941 byla zvýšena o 0,50 haléřů na láhev.²⁹¹

Kromě zmíněných sběrných oblastí byly v lednu 1942 podniknuty „kroky k zřízení výkrmny vepřů s využitím kuchyňských odpadů. [...] město Praha bude navenek pověřeno přípravou na zřízení výkrmny vepřů, ale podnik by pak mělo převzít NSV (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt). Počítalo se s roční produkcí pěti tisíc vepřů.“²⁹² V březnu 1942 hlásí Pfitzner „uspokojivé výsledky sbírky kuchyňských odpadů v Holešovicích a Dejvicích. Rozhodl zavést sběr kuchyňských odpadů v celém městě.“²⁹³ V červnu 1942 byla myšlenka městské výkrmny vepřů opuštěna a kuchyňské odpady měly být dodávány soukromým chovatelům vepřů v blízkosti Prahy.²⁹⁴

Kromě těchto oficiálních kroků, jež měly vést k šetření rozmanitým materiálem, jsou zde bohatým zdrojem vzpomínky pamětníků. Nejvíce se šetřilo šatstvem. V této

²⁸⁷ Šustek 2001, dok. 13, odst. 2.

²⁸⁸ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 1, s. 3–4.

²⁸⁹ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* I, 1940, č. 1, s. 21.

²⁹⁰ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 26, s. 728.

²⁹¹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 51, s. 1381.

²⁹² Šustek 2001, dok. 12, odst. 7.

²⁹³ Šustek 2001, dok. 13, odst. 5.

²⁹⁴ Šustek 2001, dok. 14, odst. 12.

věci se shodují všichni naši dotazovaní. Přešivalo se vše, pokud to látka ještě umožňovala. Z denního tisku lze vyzorovat i další trend šetření: domácí obarvování látek. Určitou gradaci lze vyzorovat z reklam v tisku, které se začínají objevovat v roce 1941 (viz obrázek 42), v zimě 1942 již inzeráty v časopisech vybízely následujícím způsobem: „Přihlášky přijímá každý drogist (titulek). Až půjdete ke svému drogistovi, vyplňte si u něho přihlášky k návštěvě bezplatného kursu o přebarvování a odbarvování látek. Kurs trvá asi 2 hodiny a vedou jej zkušené odborníci z laboratoře pražské továrny na barvy DUHA. Kurs Vás k ničemu nezavazuje. Naučíte se v něm, jak si při barvení máte počínat, abyste si byla jista dobrým výsledkem, přesvědčíte se o znamenité jakosti barev DUHA a stane se z Vás horlivá barvířka. Váš drogist Vás již očekává. V současné době, kdy naprosté využití textilií je povinností, má tento kurs veliký význam národohospodářský.“²⁹⁵ V roce 1943 začínají být reklamy na barvení poučnější (viz obrázek 43). Reklamní „osvětová“ kampaň této firmy však vrcholí založením poraden ve 100 městech protektorátu (viz obrázek 44). Časopisy pro ženy se jen hemžily různými šetřícími recepty od všestranného zpracování králíčího masa či zelí přes reklamy na šetření vajíčky z roku 1944 (obrázek 45). Dozvíme se i o různých nápadech, jak ušetřit jiné věci než jídlo. Třeba jednoduchý nápad k ušetření mýdla: kousky mýdla se naskládaly do krabičky s proseknutými otvory či drátěné síťky a promísené s trochou vody mohly ještě dále sloužit (viz obrázek 46).

3.7.1 Sběr materiálu

Veškerý protektorátní život byl prostoupen neustávajícími sběry materiálu. Už v listopadu 1939 bylo vydáno nařízení pro zacházení s kostmi a rohovinou.²⁹⁶ Nesměly být nadále spalovány, všechny podniky, kde se tento odpadní materiál vyskytoval, byly povinny jej uschovávat a odevzdávat pověřeným sběračům, kteří se vykazovali úředním průkazem. Domácnosti musely kosti a rohovinu uschovávat rovněž. To se samozřejmě netýkalo podniků, které již kosti průmyslovým způsobem zpracovávaly. Pro sběr kostí v domácnostech v lednu 1940 bylo stanoveno, že v obcích přes 5000 obyvatel budou kosti z domácností odevzdávány přes školní dítě z té domácnosti nebo dítě sousedovo, když k tomu soused svolí.²⁹⁷ Odmítl-li soused, musely být kosti uschovány pro právoplatného sběrače. Kostí nemohla odevzdávat ta domácnost, v níž se v posledních

²⁹⁵ Pestrý týden XVII, 1942, č. 2, s. 16.

²⁹⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1939, vyhláška č. 312, s. 930–932.

²⁹⁷ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty* XXII, 1940, sešit 1, s. 12–14.

šesti týdnech objevila nakažlivá choroba. Ve škole byla na kosti zřízena speciální sběrná nádoba (na vhodném místě samozřejmě) a škola musela dodržovat přísná hygienická opatření. Děti například nemohly s kostmi do přímo do školy, musely je nejprve vyhodit do nádoby, poté si umýt ruce apod. V červenci 1940 byl zřízen na magistrátu „odbor pro sběr odpadků“.²⁹⁸

Školní děti ovšem nenosily do školy jen kosti. V červnu 1940 byl zaveden povinný sběr kovů a papíru na školách.²⁹⁹ Týkal se všech druhů škol ve všech obcích. Vykonáván měl být následujícím způsobem: ve škole bylo určeno kryté a chráněné místo sběru. Z kovů bylo zakázáno pouze sbírání holicích nožů, aby nemohlo dojít ke zranění. Učitelé byli povinni provádět patřičnou propagaci a alespoň jednou týdně mělo být žactvo poučeno o významu celé akce svým třídním učitelem. Učitelé měli také vytvářet tématické a informační nástěnky. Dětem mělo být zdůrazňováno, že právě touto činností přispívají k zásobení vlastních rodin. Bylo možné žáky motivovat i odměnou. Výzvy veřejnosti ke sběru se objevovaly všude (viz obrázek 47 a 48). V září 1940 bylo blíže stanoveno, jak měl průběh sbírání ve škole vypadat.³⁰⁰ Kromě kovových předmětů a papíru měly školy také jednou měsíčně provádět sběr staré gumy. Sběr ostatních odpadků nebyl školám povinně nařízen, byl však vítán jako dobrovolný. Každá škola musela vést *Záznam o školním sběru*, kam pečlivě zapisovala veškeré množství odevzdaných odpadků (viz obrázek 49). Z druhé strany sešitu si museli vést záznamy o použití peněz, prodejem sebraných hmot získaných. Každý měsíc musela škola hlásit výsledky nadřizovanému okresnímu školnímu výboru, který si obsahy hlášení přepisoval do *Přehledu školního sběru*. Okresní školní výbor posílal dále hlášení přímo ministerstvu obchodu. Pamětnice A vzpomíná, že v domě měli na chodbě bednu na papír, plech a hadry. Děti z její třídy si rozdělily rajóny a ve sběrně dostaly potvrzení, které odevzdávaly ve škole. Rodiče pamětnice vlastnili papírnictví, z jehož odřezků a zbytků zásobila pamětnice své spolužáky ze třídy.

Sběr kovů nebyl organizován jen pomocí škol. Existovaly různé příležitosti, při kterých byl sběr kovů organizován. Ve zprávě Pfitznera z dubna 1940 se dozvídáme „o organizaci sběru zpracovatelného kovového odpadu v rámci akce sběr kovů k Hitlerovým narozeninám, která se jmenovala 'Adolf-Hitler-Metallspende'“.³⁰¹ V rámci této akce byly také, jak už bylo popsáno, likvidovány první pomníky. V červnu

²⁹⁸ Úřední zprávy hlavního města Prahy I, 1940, č. 5, s. 105.

²⁹⁹ Věstník ministerstva školství a národní osvěty XXII, 1940, sešit 6, s. 165–167.

³⁰⁰ Věstník ministerstva školství a národní osvěty XXII, 1940, sešit 9, s. 229–232.

³⁰¹ Šustek 2001, dok. 2, odst. 1.

1941 se konala sbírka barevných kovů k udržení zaměstnanosti dělnictva.³⁰² Všechny postradatelné barevné kovy (tj. téměř vše kromě železa a zinku) mělo české obyvatelstvo (německé se řídilo pokyny ORL) dobrovolně odevzdat. V listopadu 1941 museli majitelé bronzových zvonů bez rozdílu druhu a účelu (to se týkalo i zvonů nepoužitých nebo určených k prodeji) tyto zvony podle daných pokynů sejmout a odevzdat.³⁰³ Jakékoli jiné disponování s nimi bylo zakázáno. Vyhláška se nevztahovala pouze na zvony nezbytné k signálním účelům (lodě) a zvony v muzeích. Kdo se provinil proti tomuto nařízení, byl potrestán vězením do 6 měsíců nebo pokutou 100 000 korun. V témže měsíci byli držitelé budov všech druhů a určení povinni odevzdat ty vnější části budov, jež byly z mědi nebo slitin mědi.³⁰⁴ Týkalo se to střech, věží, zdí, říms, obložení, ozdob, okapů, bleskovodů, drátů apod. Za sňaté předměty mělo být později poskytnuto odškodnění. V březnu 1943 měly být odevzdány pomníky z mědi a bronzu.³⁰⁵ To se týkalo veřejných pomníků, a to i těch, které už byly sňaty a uskladněny. Náklady spojené se snětím pomníků byly hrazeny, samotné pomníky samozřejmě ne. V květnu 1943 měly být odevzdány všechny notorytecké desky z olova, mědi, cínu a jejich slitin. Vlastník měl nárok na náhradu hodnoty odevzdaného kovu.³⁰⁶ V listopadu 1943 bylo nařízeno zabavit veškeré kotle a kovová víka z mědi a slitin mědi,³⁰⁷ v září 1944 byly zabaveny a odevzdány varhanní píšťaly a vzduchovody.³⁰⁸ Píšťalové orchestrony a kolovrátky byly prozatím vyňaty z odevzdání. Historicky cenné nástroje musely zůstat zachovány.

Snaha o širokou informovanost o prospěšnosti sběru šla tak daleko, že v Praze se dokonce v létě 1943 konala výstava starých a odpadových hmot.³⁰⁹ Kromě zmíněných materiálů bylo v květnu 1941 zakázáno ničit nepoužitelné gramofonové desky nebo jejich zlomky.³¹⁰ Musely být vydávány jen obchodníkům s gramofonovým zbožím či meziobchodníkům s odpadovými hmotami.

³⁰² *Úřední zprávy hlavního města Prahy* II, 1941, č. 12, s. 307–308.

³⁰³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 414, s. 1974–1976.

³⁰⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 396, s. 1832–1834.

³⁰⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 90, s. 338–340.

³⁰⁶ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* IV, 1943, č. 21, s. 335.

³⁰⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 300, s. 1456–1459.

³⁰⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 200, s. 991–994.

³⁰⁹ *Pestrý týden* XVIII, 1943, č. 30, s. 3.

³¹⁰ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 20, s. 581.

3.7.2 Sbírký pro německé vojáky

Tím, co jsme vylíčili v předchozí kapitole, však sbírání zdaleka nekončilo. Pravidelně se konaly sbírky pro německé vojáky na frontě. Posílalo se jim především zimní oblečení. V červenci 1940 byla stanovena berní výhoda při věnování daru do těchto sbírek.³¹¹ Nejednalo se jen o ono zimní oblečení (sbírky se jmenovaly „Zimní pomoc německého národa“, nebo-li WHW), ale patřily sem i sbírky Národněsocialistické péče o lid (NSV), Základu národní pomoci a spolku Národní pomoci. Dárce mohl výdaje odečíst při vyměřování daně. Trest smrti či vězení na 20 let až doživotí hrozil tomu, kdo by se z těchto sbírek obohatil. Od ledna 1942 byli zloději věcí ze sbírek pro vojáky trestáni pouze smrtí.³¹² V rámci propagace sbírek byly stavěny honosné pomníky (viz obrázek 50). Oděvy na zimní sbírku se nosily do předem ohlášených sběren. Jak to v takové sběrně vypadalo, je patrné na obrázcích 51 a 52. Obrázek 53 zachytil hlavní sběrnou v pražských jatkách.

O sbírkách si opět okupanti vedli statistiky co do počtu odevzdaného oblečení. Ze statistiky, kterou odevzdal v lednu 1942 Anton Zankl³¹³ Frankovi, vyplývá, „že v Praze, kde žije 1 232 642 obyvatel, bylo vybráno 765 384 věcí, přičemž kvóta na 1 obyvatele byla 0,62 (naproti tomu v Říši to bylo 0,74). Zankl závěrem zprávy poukazuje na značný nepoměr v dárcovské štědrosti Čechů a protektorátních Němců, protože celoprotektorátní kvóta na 1 Čecha byla 0,74, zatímco na 1 protektorátního Němce 2,17. Poměr mezi výsledkem sbírky českého obyvatelstva protektorátu a německého obyvatelstva Říše byl 57 : 100.“³¹⁴ Tento nepoměr se negativně odrazil v situaci německých občanů, protože ti byli těmito sbírkami zatěžováni mnohem více než Češi. Pamětnice A si vzpomíná, že do sbírek pro německé vojáky nikdy neodevzdávali pěkné oblečení.

Pokud chtěly autonomní úřady vypsát místní veřejnou sbírku, potřebovaly k tomu povolení příslušného ORL, u sbírky pořádané na území větším než byl obvod ORL, byl nutný souhlas ÚŘP, žádný souhlas nebyl nutný k pořádání sbírek celoříšských. Sbírký židovských organizací potřebovaly souhlas gestapa.³¹⁵

Vojákům se na frontu neposílalo jen teplé oblečení. V únoru 1942 vyzvala vláda protektorátu občany ke sbírce gramofonových přístrojů, desek a tahacích harmonik pro

³¹¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 338, s. 957–958.

³¹² *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 1, s. 1.

³¹³ Anton Zankl, vrchní rada a úředník pro kulturní politiku ÚŘP. In: Míšková – Šustek 2000, s. 375.

³¹⁴ Šustek 2001, s. 228.

³¹⁵ Šustek 2001, s. 228.

německé vojáky.³¹⁶ Heslo sbírky znělo „České obyvatelstvo pro zábavu a rozptýlení frontových vojáků.“ Bylo potřeba také pečovat o německé vojáky umístěné v mnoha pražských lazaretech. V červnu 1942 tedy město uspořádalo veřejné sbírky knih a časopisů do dopisních schránek umístěných na Václavském náměstí. Podle Pfitznerových zpráv tak vojenské lazarety získaly tisíce knih a časopisů.³¹⁷

(Nekonaly se ovšem pouze sbírky pro vojáky. Například v roce 1942 se konala sbírka ve prospěch pracovně nasazených, v březnu 1945 zase sbírka šatstva, tkanin a obuvi pro dělníky.³¹⁸)

3.8 Chov drobného zvířectva a zahrádkářství

3.8.1 Chovatelství

O chovu drobného zvířectva na území Velké Prahy se dozvídáme prozatím více od pamětníků než z oficiálních pramenů. Z pramenů lze ovšem vyčíst počty evidovaných zvířat. Z roku 1942 tak známe počty chovaných vepřů v Praze.³¹⁹ 3928 vepřů, kteří patřili 1033 chovatelům. V tom samém roce byli do statistického sčítání hospodářských zvířat chovaných v Praze zahrnuti i králíci a drůbež³²⁰ (králíci zůstávali doposud bez evidence). Počty hospodářských zvířat chovaných v Praze za rok 1941 a 1942 byly následující.³²¹

	1941	1942
Drůbež	63 099 kusů	38 808 kusů
Husy	28 822 kusů	4542 kusů
Kachny	16 958 kusů	5861 kusů
Krocani a perličky	1538 kusů	1003 kusů
Králíci	-	256 875 kusů

Podle těchto zpráv připadal téměř na každou pražskou domácnost jeden králík. Od listopadu 1943 již začal být omezován i chov králíků,³²² zakázáno bylo zakládat nové chovy. Zákaz se netýkal zaměstnanců ve vyšších službách, deputátníků, salašníků (dojičů), ovčáků apod., kteří byli k chovu králíků oprávněni. Počet chovaných králíků

³¹⁶ NA, fond MLO–d, karton 14.

³¹⁷ Šustek 2001, dok. 14, odst. 21.

³¹⁸ *Sbírka zákonů a nařízení* 1945, vyhláška č. 18, s. 165–166.

³¹⁹ Šustek 2001, dok. 16, odst. 21.

³²⁰ Šustek 2001, dok. 17, odst. 20.

³²¹ Šustek 2001, dok. 18, odst. 12.

³²² *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 286, s. 1421–1422.

v jedné domácnosti mohl činit pouze 10 kusů. Přebytek museli chovatelé odstranit, jinak byl zabaven. Králíky nebylo možné chovat u někoho jiného v zastoupení. V únoru 1944 byly zpřísněny následky zatajení při sčítání hospodářského zvířectva.³²³ Zatajené zvíře bylo majiteli zabaveno, ale také mu mohlo být trvale nebo dočasně zakázáno drobné zvířectvo vůbec chovat.

Díky informacím od pamětnice A, jejíž rodina vlastnila zahrádku v libeňské zahrádkářské kolonii, se dozvídáme, jak chov drobného zvířectva v Praze probíhal. Vzpomíná, že na vrcholu sezóny chovala její rodina (která nebyla početná, protože pamětnice byla jedináčkem) až 80 kusů králíků, přes zimu pak pouze 20. Problém nastával při shánění krmiva i podestýlky, protože veškeré louky v Praze byly propachtovány. Proto jako podestýlku dávali králíkům spadané listí, které pravidelně shrabávali a uskladňovali, výjimečně se jim podařilo sehnat seno či čerstvou trávu, na kterou občas chodili na břeh řeky do Tróje. Maminka pamětnice pak chodila do hospody poblíž bydliště loupat brambory, z nichž si schovávala slupky. Ty potom doma sušili a králíky jimi krmili.

Poměrně drahé bylo i vlastnit psa. Vlastníci za něj museli od října 1941 odvádět v Praze tyto roční dávky: 600 korun za jednoho, 700 korun za druhého a 800 korun za každého dalšího psa.³²⁴

3.8.2 Zahrádkářství

Jak už bylo zmíněno výše, v samozásobitelství skýtalo pražským obyvatelům velkou výhodu buď příbuzenstvo na venkově, nebo vlastnictví zahrádky. Po dobu protektorátu můžeme v oblasti zakládání nových zahrádkářských kolonií sledovat zvýšenou aktivitu, zvláště se zřizovaly zahrádky pro německé obyvatelstvo (důvody viz kapitola 3.2.2). V prosinci 1940 konstatoval Pfitzner, že „Němci mají zatím k dispozici pouze jednu zahrádkářskou kolonii o 250 zahrádkách“,³²⁵ a snažil se získat pro tyto účely další pozemky. Nové zahrádky byly podle jeho zpráv zřizovány po celý rok 1942 na nezastavěných pozemcích v Praze. Např. „na Letné a na Kampě. Zahrady měl na starost úřad pro městskou zeleň, který omezil své ostatní činnosti.“³²⁶

³²³ *Sbírka zákonů a nařízení* 1944, vyhláška č. 49, s. 305–306.

³²⁴ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 421, s. 1995–2004.

³²⁵ Šustek 2001, dok. 7, odst. 16.

³²⁶ Šustek 2001, dok. 14, odst. 11.

Co všechno obyvatelé na zahrádkách pěstovali, víme opět od pamětnice A. Ta vzpomíná, že nejvíce pěstovali rajčata, mrkev a cibuli. Kolem záhonů s růžemi, jichž se nechtěla její maminka vzdát, pak sázeli ředkvičky. Překvapilo mě, že na zahrádkách pěstovali i tabák. Od května 1941 tak ovšem mohli činit jen ti, kteří k tomu obdrželi povolení od ministerstva zemědělství. Pěstování tabáku pro vlastní potřebu bylo zakázáno.³²⁷

3.9 Výhody německého obyvatelstva

Být říšským občanem v Praze skýtalo jisté výhody, o nichž pojedná následující kapitola. Obraz ovšem nebyl zcela černobílý, což vyplývá z obtíží, jež pražští Němci museli překonávat v zásobování. Také jistě záleželo na tom, jak se chovali ke svému českému okolí, zda byli otevřeně nacistického smýšlení či naopak.

Od prosince 1939 byla všechna zařízení NSDAP, její skupiny (Gliederungen) a připojené svazy i podniky zimní pomoci (Winterhilfswerks) na území protektorátu osvobozena od daně ze zábavy.³²⁸ V dubnu 1941 byly pozemky a budovy Říše, NSDAP a některých pro Říši důležitých svazů trvale osvobozeny od pozemkové a domovní daně.³²⁹ Se stranou NSDAP a jejími složkami bylo třeba při tvoření cen jednat jako s úřady (co se týče zvýhodňování cen).³³⁰

Magistrát v čele s Pfitznerem přišel s řadou subvencí aktivit německého obyvatelstva. Od ledna 1940 se počítalo s městskými subvencemi na výstavbu bytů pro Němce v obvodech, které nejvíce osidlovali – Holešovicích, Dejvicích a Bubenči. Pro tuto výstavbu mělo být uvolněno 85 miliónů korun.³³¹ V prosinci 1940 byla přenechána část městských subvencí určených pro Vinohradské divadlo a Českou filharmonii ve prospěch německého divadla a německého filharmonického orchestru.³³² V průběhu ledna a února 1941 se podařilo připravit řadu subvencí pro německé ústavy, tak „zanedbávané po dobu republiky“ (Pfitznerovými slovy).³³³ Mezi ně patřilo Německé divadlo (dotace 50 000 K), místnosti pro lidovou osvětu (Volksbildungsstätte) (s dotací

³²⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 203, s. 1105–1108.

³²⁸ Míšková – Šustek 2000, s. 453.

³²⁹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 283, s. 1431–1433.

³³⁰ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* IV, 1943, č. 44, s. 705.

³³¹ Šustek 2001, dok. 1, odst. 1.

³³² Šustek 2001, dok. 7, odst. 12.

³³³ Šustek 2001, dok. 1, odst. 2.

40 000 K) a asi 47 000 K v záloze pro různé německé spolky a instituce. Městské peníze byly také využívány k hrazení nákladů na veřejné slavnostní akce NSDAP a SS.

Že se musel Pfitzner občas potýkat i s jistou nepřizpůsobivostí německého obyvatelstva, vyplývá z dopisu Frankovi z února 1940, kde mu píše „o nemožnosti využívat Masarykovy domovy pro Němce nikoliv proto, že by se tomu Češi bránili, nýbrž proto, že Němci, kteří by pro umístění do domovů přicházeli v úvahu, tam nechtějí. Další překážkou pro umístění Němců do těchto domovů je požadavek Čechů, aby Němci, kteří by tam byli ubytováni, získali předtím domovské právo v Praze.“³³⁴ Dále píše o „založení úřadu pro zásobování německého obyvatelstva látkami a obuví. A stěžuje si na ‘nacionální nedisciplinovanost’ a nářky některých Němců nespokojených se zásobováním, Pfitzner proto přikázal ohlásit největší kverulanty gestapu.“³³⁵

Praha se také stala fyzickou i psychickou ozdravovnou německé branné moci, ale i německých dětí, které sem jezdily v rámci tzv. akce Kinderlandverschickung, tzn. zasilání dětí na venkov (KLV). Ve všech případech šlo většinou o poskytnutí prostoru. U KLV se jednalo se o prázdninové oddechové pobyty, v jejichž rámci město poskytlo v květnu 1941 k dispozici Gröbeho vilu, Střelecký ostrov a budovu YMCA.³³⁶ V těchto objektech měly být postupně ubytovávány všechny děti, které byly v rámci akce KLV na českém venkově a měly být přivezeny na třídní návštěvu Prahy. Pro německou brannou moc byly v témže měsíci uvolněny pečovatelské domovy v Krči (dříve Masarykovy domovy), kde byly vyklizeny dva pavilony pro lazaret Luftwaffe.³³⁷ Pro účely Ordnungspolizei byla v srpnu 1941 zabavena jezdecká škola ve Stromovce.³³⁸ Vojákům hradilo město³³⁹ rozmanité zábavné podniky, třeba jízdu na parníku, bezplatné vstupné do galerií, muzeí, divadel, varieté a večery pořádané organizací Kraft durch Freude (KdF). V listopadu 1941 se zvyšovaly nároky na ubytovací kapacity v Praze.³⁴⁰ Byl vyklizen i třetí pavilon v pečovatelských domovů v Krči pro rezervní lazaret Luftwaffe. Němečtí studenti byli ubytováni v Ženských domovech na Smíchově a v soukromých bytech. V březnu 1942 byla bývalá sportoviště české organizace Sokol ve Smetanových (Riegrových³⁴¹) sadech využita pro zřízení Říšské tělovýchovné školy

³³⁴ Šustek 2001, dok. 1, odst. 3.

³³⁵ Šustek 2001, dok. 1, odst. 4.

³³⁶ Šustek 2001, dok. 8, odst. 20.

³³⁷ Šustek 2001, dok. 8, odst. 22.

³³⁸ Míšková – Šustek 2000, s. 463.

³³⁹ Šustek 2001, dok. 10, odst. 13.

³⁴⁰ Šustek 2001, dok. 11, odst. 16.

³⁴¹ Na nátlak nacistů byly Riegrový sady přejmenovány po Smetanovy v roce 1940. Příslušníci SS, kteří usilovali o vznik sportovní školy měli pravděpodobně k dispozici pouze mapy Prahy vydané před rokem

(SS-Reichsschule für Leibesübungen), kde se měli připravovat trenéři pro SS a policii.³⁴² V říjnu 1942 byly vyklizeny kláštery křižovníků, voršilek a dominikánů pro generální velitelství protektorátní policie, dále arcibiskupský seminář v Dejvicích pro ministerstvo dopravy a techniky a budovy na Senovážném náměstí pro Kuratorium pro výchovu mládeže.³⁴³

Kuriózní kapitolu vytváření českého zázemí pro německé vojáky tvořila otázka uchránění vojáků před pohlavními nemocemi. Z těchto důvodů bylo v Praze „zakázáno 90 zábavních podniků a hospod, byly realizovány zdravotní prohlídky prostitutek, které přiznaly sex s uniformovaným Němcem. Vrchní velitelství německé armády v protektorátu vydalo rozkaz, aby se německé osoby, které se vrací domů z protektorátu, podrobily lékařskému vyšetření. Schupo [Schutzpolizei, pozn. O. K.] v součinnosti s Kripo [Kriminalpolizei, pozn. O. K.] přistoupily k registraci prostitutek, nutily je k zdravotním prohlídkám a vydaly jim zdravotní průkazy, které měly předkládat při policejní kontrole a uniformovanými německým zákazníkům. Výskyt pohlavních chorob u vojáků však poklesl jen krátkodobě, protože při časté obměně posádek nevěděli nově příchozí němečtí vojáci, kde mají hledat zdravé prostitutky. Proto bylo rozhodnuto o zřízení nevěstinců v protektorátu pro příslušníky ozbrojených sil. Nastaly však problémy, protože nebyl dostatek německých prostitutek, dále nechtěly jít prostitutky do nevěstinců, jelikož by byly příliš na očích veřejnosti, navíc žádný český podnikatel nebyl ochoten nevěstinec pro německé ozbrojené síly provozovat. Teprve až 31. srpna 1940 byl v jednom z hotelů blíže centra Prahy otevřen nevěstinec (hotel Orel v Americké ul. č. 28, Praha 12), jehož 25 prostitutek se muselo podrobovat dvakrát týdně zdravotní prohlídce.“³⁴⁴

S rostoucími potížemi na frontě vzrůstaly nároky na protektorát i Prahu jako zázemí. V červnu 1943 byla řada lazaretů pro raněné vojáky překládána do Prahy. „Pro rezervní vojenský lazaret byly zabrány Ženské domovy na Smíchově, dále sanatorium Veleslavin. Pro kurátora německé vědecké vysoké školy penzion Charitas na Karlově náměstí. Pro umístění vojáků Wehrmachtu na dovolené byl zabrán dominikánský klášter, hotel Skřivan na Praze VII a penzion Rybí trh na Praze I. Pro komandaturu wehrmachtu zabrali moderní galerii v Praze VII, Bílou labuť Na Poříčí, část továrny

1940 a asi nevěděli, kdo byl Rieger, proto v korespondenci používají název Riegrovy sady. Pfitzner používá název Smetanovy sady. In: Šustek 2001, s. 175.

³⁴² Míšková – Šustek 2000, s. 503.

³⁴³ Šustek 2001, dok. 16, odst. 24 a 25.

³⁴⁴ Šustek 2001, s. 44.

Rupa, klášter svaté Margarety v Praze XVIII, Jindřišskou školu v Praze II, školu na Praze XI, Pražáčku. Pro zbrojní inspekci firmu Teta v Praze II a část veletržního paláce. Pro SS-Standortkommandatur dva domy na Praze XIX v Šolínově ulici, parcely u Nové techniky v Praze XIX. Pro SS-lazaret dům v Praze XV, 2 školní pavilony v Praze XIV U zelené lišky. Pro SS-Kraftwagenpark vzali Císařskou louku na Smíchově. Pro velitele OrPo [Ordnungspolizei, pozn. O. K.] hotel Mačeka v Praze I. Pro školu protiletectvé obrany školu v Praze XI. Pro KriPo [Kriminalpolizei, pozn. O. K.] hotel Stella na Praze I. Pro skupinu pošt říšského protektora penzion Margareteum v Praze XII. Pro KLV dům v Praze XV č.p.77, pro českou Staatsjugend domov armády spásy v Reuth. Pro komando požární ochrany hlavního města Prahy dům v Praze II., Hálkova ulice 13. Pro městskou nemocnici Bulovka Johanneum v Praze II., Salmovská ulice. Pro zbrojovku Letov kavárnu Viktoria na Praze I. A pro Telefunken dům v Praze II., Soukenická 13.³⁴⁵ Sám Pfitzner se v únoru 1944 přestěhoval do primátorského bytu v Městské knihovně po Klapkovi (Říha tam nechtěl), který získal na základě vlastní, dlouze zdůvodňované žádosti.³⁴⁶ Po dokončení deportací 40 000 pražských Židů získali nacisté postupně 17 000 bytů.³⁴⁷

Během prvních let nevzrůstal počet pražských německých obyvatel tak rychle, jak by si možná bývali pražští nacisté představovali. V roce 1940 zde žilo 29 259 německých občanů, v roce 1942 se jejich počet zvýšil na 33 000.³⁴⁸ S přílivem Němců se počítalo spíše v poválečných letech, pro ně se také plánovala výstavba nových bytů. V lednu 1940 se musel Pfitzner vypořádat s otázkou přiznání domovského práva Němcům, kteří se přistěhovali do Prahy.³⁴⁹ Zde se totiž rozcházel právo české a říšské, které vůbec pojem „domovské právo“ neznalo, v Čechách z něj však občanům plynuly výhody sociální a zdravotní péče. Ovšem toto právo šlo získat až po delším pobytu, kdežto Pfitzner jej chtěl Němcům udělit už po jednoročním pobytu v Praze.

³⁴⁵ Šustek 2001, dok. 19, odst. 4.

³⁴⁶ Míšková – Šustek 2000, s. 615.

³⁴⁷ Šustek 2002, s. 180.

³⁴⁸ Šustek 2002, s. 175.

³⁴⁹ Míšková – Šustek 2000, s. 327.

4. Pražské všednodenní události

V této kapitole se zmiňujeme několik událostí, které můžeme těžko zařadit do předchozích kapitol, přesto by v této práci neměly chybět.

V březnu 1940 postihla Prahu povodeň³⁵⁰ (viz obrázek 54 a 55). Všichni postižení, kteří nebyli schopni odstranit škody vlastními prostředky, si mohli podat na magistrátu žádost o nouzovou podporu. Dnešní Štefánikův most (Janatschekbrücke po přejmenování) musel být kvůli povodni demontován a nahrazen provizorním dřevěným mostem, který byl dokončen v listopadu 1941.³⁵¹ Tento most byl slavnostně otevřen a předán pražské veřejnosti 2. prosince 1941 (viz obrázek 56). V průběhu dalších let nebyly uskutečněny plány na obnovu původního mostu a proto provizorní most fungoval déle, než se původně zamýšlelo. V roce 1941 strhly ledové kry most na Slovanský ostrov.³⁵²

K zajímavým faktům patří dozajista rostoucí porodnost českého obyvatelstva. Pfitzner to s nelibostí komentoval tak, že „Češi si chtějí vysokou porodností zajistit budoucnost svého národa.“³⁵³ Do jaké míry přispěla ke zvýšení porodnosti snaha o překonání germanizačního tlaku, výhody pro těhotné ženy (nejen v přidělech, ale i v pracovní povinnosti) či zatemnění, zatím nemůžeme zcela posoudit. Ať tak či onak, porodnost se během šesti let téměř zdvojnásobila.³⁵⁴

Rok	Počet rodiček v Praze bydlících
1939	10 604
1940	12 355
1941	17 180
1942	15 042
1943	19 504
1944	19 746

Dalším krokem k potření staré „česko-slovenské ideologie dějin“ (Pfitznerovými slovy) byla Pfitznerova kniha o Praze, „přezkoumání propagačních brožur a knih o Praze“³⁵⁵ a zastavení distribuce neúnosných tiskovin. V rámci těchto svých aktivit zabránil Pfitzner vydání Vojtíškových brožur o pražské radnici (V. Vojtíšek, Čtení o

³⁵⁰ *Věstník hlavního města Prahy* XLVII, 1940, č. 6, s. 90.

³⁵¹ Šustek 2001, s. 107.

³⁵² Šustek 2001, dok. 16, odst. 39 a 46.

³⁵³ Šustek 2001, dok. 16, odst. 23.

³⁵⁴ *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 231.

³⁵⁵ Šustek 2001, dok. 1, odst. 8.

Staroměstské radnici v Praze, Praha 1926), „dokud se nerozhodne [V. Vojtíšek, pozn. O. K.] uznat německé činy v historii města“.³⁵⁶ Dokonce nechával Pfitzner ideologicky přeškolit a přezkoušet turistické průvodce v Praze.

4.1 Viktoria

Samostatnou podkapitolu si dozajista zaslouží akce Viktoria, která pronásledovala (nejen) Pražany doslova na každém kroku. Není neznámým faktem, že se jednalo o nacistickou protiakci (V-propagandu) vůči domácímu odboji, který chtěl stejný symbol použít jako vzdor vůči nesvobodě v okupaci. Celá akce začala 17. července 1941 a z denního hlášení SD v Praze se dozvídáme o jejím úspěchu. „Agenti SD konstatovali, že ‚když si ráno 17. července 1941 šířitelé české šeptané propagandy otevřeli ranní český tisk a spatřili na prvních stranách písmeno V, sotva mohli uvěřit svým očím. Většinou se vystrašeně rozhlíželi kolem dokola a nechápali, co se děje. Měl to být nějaký klam, nebo se podařil nějaký obzvláštní propagandistický trik? Když si však potom přečetli obsah novin, cítili se být zle přelstěni a sotva mohli skrýt zjevný pocit hněvu. V případě politicky málo informovaných Čechů bylo zjevné jejich obveselení celou touto akcí. Jen ta nejmenší část českého obyvatelstva však prokázala naprostou neinformovanost. Tato akce by měla být ohodnocena jako naprostý úspěch, protože vzbudila mezi Čechy rozsáhlé debaty, které dosud neustaly‘.“³⁵⁷ Že byla akce Viktoria rozsáhlá, o tom svědčí i řada dokumentárních fotografií. Na obrázku 57 z července 1941 můžeme vidět symbol V zobrazený světelně na Památníku národního osvobození na Vítkově. Symbol V se mohl objevit v dlažbě, jak vidíme na fotce z horní části Václavského náměstí (viz obrázek 58) nebo ve výkladní skříni na Vinohradské třídě (viz obrázek 59). Akce V byla samozřejmě šířena i letákově s účastí Národního souručenství (viz obrázek 60). Symbol V či celý nápis Viktoria byl ve všech novinách, věstnicích apod. (Ve fondu ÚŘP jsme např. našli Viktorii na formuláři obkreslenou barevnou pastelkou nějakého německého úředníka.) Celá akce skončila 30. září 1941 po nařízení z magistrátu.³⁵⁸ Měly být odstraněny všechny V znaky, nápisy a obrazy tak, aby po sobě nezanechaly stopu. Mělo se tak stát hlavně proto, že velká část výzdoby již byla dlouho ve špatném stavu.

³⁵⁶ Šustek 2001, dok. 1, odst. 8.

³⁵⁷ Šustek 2001, s. 149.

³⁵⁸ *Úřední zprávy hlavního města Prahy II*, 1941, č. 19, s. 484.

5. Protiletecká obrana

K prvním opatřením protiletecké obrany patřila nařízení o zatemnění (viz samostatná podkapitola 5.1) Už v prosinci 1940 získalo město Praha od protektorátní vlády dotaci pro financování civilní protiletecké obrany (CPO) 18 000 000 korun.³⁵⁹ Jak zasahovala protiletecká obrana do běžného života vyplývá z následujících nařízení. V březnu 1941 bylo všem církvím doporučeno, aby svým věřícím oznámily, že po nočním leteckém poplachu se mohou považovat za omluveny u církevních úkonů.³⁶⁰ A to z důvodu zdravotních i pracovních. Udílení svátostí nemocným a umírajícím bylo z tohoto nařízení vyňato.

Důležitým bodem z hlediska zachování fungujícího hospodářství bylo následující nařízení z června 1942, stanovující, jak postupovat v případě přerušení práce z důvodu leteckého poplachu.³⁶¹ Zaměstnanci měli pokud možno práci nahradit v jiném čase a pokud to nešlo, získali 90 % rozdílu mezi skutečně docíleným výdělkem a výdělkem, který by získali, kdyby práce neodpadla. Pokud byla továrna poškozena, měli být její zaměstnanci přednostně zaměstnáni při její opravě. Pokud se opravy účastnili, měli nárok na mzdu v původní výši svého zaměstnání. V červnu 1943 se zvyšovalo nebezpečí náletů, proto bylo potřeba vytvořit sklepní kryty a další stavební úpravy a organizační opatření pro posílení protiletecké obrany a protipožární ochrany.³⁶² Zde se ovšem naráželo na nedostatek stavebního materiálu pro stavby krytů a nedochovanost plánů mnoha pražských domů.

V této době také vznikl záměr postavit protipožární nádrže v centru Prahy, popř. učinit kroky k možnému využívání vody z Vltavy. Otázka vodních nadrž, které skutečně po Praze vznikaly, je zajímavá, protože kromě edice Josefa Pfitznera, údaje u fotografií z ikonografické sbírky AHMP a pamětníků o této události nemáme odjinud ani zmínky. Ovšem pamětnice B uvádí, že tyto nádrže existovaly v každé pražské čtvrti, na což si dobře vzpomínala hlavně proto, že po válce se na ně v zimě chodilo bruslit, v létě dokonce koupat. To samozřejmě za války nešlo. Na obrázku 61, 62 a 63 máme zachycenou stavbu jedné z nich přímo na Staroměstském náměstí u pomníku Jana Husa.

Jak probíhalo varování před leteckým náletem, se dozvídáme od pamětnice A. Ta vzpomíná, že se varovalo třikrát. Uvádí však, že první varování před nálety většinou

³⁵⁹ Šustek 2001, dok. 7, odst. 2.

³⁶⁰ NA, fond Moravec AMV, karton 71.

³⁶¹ *Sbírka zákonů a nařízení* 1942, vyhláška č. 230, s. 1054–1059.

³⁶² Šustek 2001, dok. 19, odst. 10.

nebrali vážně a schovat se šli až při třetím, někdy ani to ne, protože nevěřili, že by je spojenci mohli bombardovat. Tento vlašný přístup se jí také jednou málem vymstil, neboť se nestihla schovat před bombou, která dopadla na meteorské hřiště v Libni (viz obrázek 64) při náletu v neděli 25. března 1945. Tlaková vlna ji odhodila do dveří, které se samozřejmě rozbily. Praha zažila jen dva větší nálety. Oba dva proběhly v roce 1945, jeden 14. února a druhý právě 25. března.³⁶³ Oba měly několik stovek obětí.

V dubnu 1944 byly deponovány zvláště cenné archiválie z Archivu města Prahy do Mníšku pod Brdy kvůli nebezpečí náletů.³⁶⁴ V červnu 1944 bylo uloženo všem majitelům domů, aby očistili a zbavili prachu krovy a půdy a provedli jejich impregnaci protipožárním nátěrem.³⁶⁵ Pokud byly náletem poškozené peníze, mohli je postižené osoby odevzdat Národní bance a ta jim je vyměnila za peníze platné, jedinou podmínkou byla čitelnost hodnoty poškozené bankovky.³⁶⁶

O tom, že byla protiletecká obrana pečlivě plánována, vypovídají v Praze vydané *Pokyny pro péči o osoby poškozené náletem v hlavním městě Praze* z prosince 1944. Úřad protiletecké obrany se nacházel v místnostech živnostenského úřadu v ulici u Radnice č. 5, Praha I. Pro poškozené osoby byla zřízena tzv. shromaždiště. Každé mělo svého vedoucího, jemuž náleželi i dva zástupci. Shromaždiště (většinou budovy s větším počtem místností) musela být neustále připravena. Pro osoby, které kvůli náletu přišly o přístřeší, byly připraveny útulky. Ty musely být patřičně vybaveny a počítaly s rozdělením ubytovaných do dvou skupin, v jedné měli být muži a chlapci starší deseti let, v druhé pak ženy a dívky starší deseti let. Zvláště měly být ubytovány ženy s kojencem a budoucí matky. V útulku bylo třeba počítat s jednou místností pro nemocné osoby a s jednou prací místností. Samozřejmě zde bylo patřičné hygienické zařízení. Každý útulek měl tzv. úřadovnu péče, již náležela veškerá práce spojená s péčí o ubytované. Zpravidla byla obsazena obecním úředníkem. Při každém leteckém poplachu musela být tato místa v pohotovosti, proto se také vždy musel vedoucí shromaždiště dostavit na své stanoviště.

V případě, že k náletu došlo, dostavili se postižení na shromaždiště. Všechny osoby přijaté na shromaždišti a následně v útulku byly evidovány a získaly tzv. příkazovací lístek. Přednosta domácnosti získal v úřadovnách péče zelený průkaz. Každému postiženému byla do tohoto průkazu zanesena také stravovna. Ty se zřizovaly

³⁶³ *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 227.

³⁶⁴ Šustek 2001, dok. 22, odst. 16 a 17.

³⁶⁵ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového V*, 1944, č. 28, s. 455.

³⁶⁶ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového V*, 1944, č. 33, s. 511.

v hostincích a restauracích, popř. obecních kuchyních pro stravování chudé školní mládeže. Přímo po skončení náletu měli postižení nárok na 150 g chleba a 50 g masa nebo 50 g marmelády/umělého medu. K tomu mohli dostat 5 g kávovin nebo 3 g čaje a 10 g cukru. Při dalším bezplatném stravování po dobu tří dnů měli nárok: na snídani čaj nebo kávovinu, 20 g cukru, 200 g chleba a 50 g marmelády/umělého medu; k obědu mohli dostat 100 g chleba, 75 g poživatin, 50 g masa, 5 g tuku, eventuálně 100 g brambor; na večeři konečně 200 g chleba a 50 g sýra/marmelády/umělého medu. Těhotné ženy mohly navíc dostat ½ litru mléka. Děti dostávaly k snídani i k večeři ¼ litru mléka, 25 g krupičky, 50 g bílého pečiva a 10 g cukru; k obědu to samé a navíc 50 g pečiva. Informační kancelář o rozmístění postižených, ale i pohřešovaných, byla v kanceláři kriminálního ředitelství na Praze I. v Bartolomějské ulici č. 10. Postižení dostávali speciální průkazy, které je opravňovaly k výdeji jídla ve stravovnách tři dny po náletu. Poté se přistoupilo k vydávání přidělových lístků.

V únoru 1945 byla ošetřena náhrada výdělků za práci, která za války mimořádně odpadla.³⁶⁷ Práce mohla odpadnout i z jiných důvodů než kvůli leteckému náletu, např. při výpadku proudu, nedostatku uhlí a plynu, při úředně nařízeném uzavření přívodu vody či nedostatku surovin. Tato vyhláška neplatila pro zemědělství a lesnictví. Nejprve se museli zaměstnanci snažit ušlou práci dopracovat dodatečnou či náhradní prací (denní pracovní doba kvůli tomu mohla být prodloužena až do nejzazších zákonných mezí). Pokud nešlo práci nahradit, započítávalo se volno do dovolených. Náhrada mzdy se vypočítávala z průměrné mzdy zaměstnance. Ten na ni ale neměl nárok, pokud v době, kdy mu práce odpadla, dělal jinou výdělečnou činnost. Zaměstnanci, kterým jejich práce odpadla, museli být v pohotovosti pro úřad práce. Zaměstnavatel to totiž úřadu práce hlásil vždy, když věděl, že práce odpadne alespoň na jeden pracovní den. U většího počtu zaměstnanců to musel hlásit i telefonicky.

5.1 Zatemnění

Nařízení o zatemnění za účelem protiletecké obrany vyšlo již 25. srpna 1939³⁶⁸. Za zatemnění byl vždy zodpovědný majitel a ten nesl i náklady s tím spojené. Začátek zatemnění nařizoval ORL. Jakmile byla vyhlášena protiletecká ochrana, muselo se zatemnění provádět denně bez oznámení. K tomuto vyhlášení došlo 1. září 1939. Vnější

³⁶⁷ *Sbírka zákonů a nařízení 1945*, vyhláška č. 15, s. 157–161.

³⁶⁸ *Verordnungsblatt des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren 1939*, číslo 11, s. 71–82.

(tzn. venkovní) osvětlení muselo být tlumeno snížením napětí či různými nátěry. Žárovky se například opatřovaly modrým lakem.³⁶⁹

Se zatemněním se ovšem spojovaly různé potíže, někdy paradoxní. Například z vyhlášky *Věstníku hlavního města Prahy* se dozvídáme, že lidé i přes vydaný zákaz neustále rozsvěcovali světla na hřbitovech.³⁷⁰ Protože tam pak světla svítla i po setmění, musela být od 9. září 1939 posunuta uzavírací hodina pražských hřbitovů na 17.00, aby zaměstnanci stihli pozhasínat svíčky ještě v pracovní době.

V srpnu 1943 byla mechanicky převzata změna říšského zákona o protiletectvé obraně (původní byl již z roku 1935).³⁷¹ Podle ní museli vlastníci domů kromě zajištění zatemnění také opatřit a trvale udržovat pro každé sdružení protiletectvé obrany nářadí svépomocné ochrany. V tomto souboru věcí byly ruční stříkačky, trhací hák, provaz, žebřík, domácí lékárnička, tlumnice (dlouhá tyč na konci s látkou), kbelík na vodu, nádržka na vodu (musela být pro každé schodiště), bedna s pískem, ruční lopatka, sáčky s hasicím pískem, lopata či rýč, sekyra, pásky na rukávy (1 kus na každého velitele družstva, necvičeného pomocníka a hlásného). V domě mohly být zřízeny dva různé druhy krytů. Buď konečné (pokud se s nimi počítalo při stavbě domu), nebo pomocné (mohly být mimo dům, chyběl-li domu sklep). Vlastníkovi domu byli povinni pomáhat při budování všichni ti, jimž měl kryt případně sloužit.

Při chůzi venku po zatemnění platila určitá pravidla, jak se dovídáme z kresby z dobového tisku, kapesní svítilny mohly být použity jen s modrým světlem a směřovat dolů na silnici (viz obrázek 65). Za povšimnutí stojí též vizuální stylizace neukázněného občana. Jak by měly vypadat správné zatemňovací rolety, to jsme se také mohly dozvědět z tisku. Na obrázku 66 můžeme vidět na levé straně dva špatné příklady (s únikem světla po stranách) a na pravé straně dva správné příklady, kde mají rolety správnou šířku a dají se ke zdi přichytit držáky.

³⁶⁹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 14, s. 395.

³⁷⁰ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 37, s. 477.

³⁷¹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* IV, 1943, č. 43, s. 690–692.

6. Doprava v Praze

V této kapitole se pokusíme zachytit změny jak v dopravě osobní, tak hromadné. Obě jsou provázány během války společnými trendy, narůstající nedostupností v případě prvním či nespolehlivostí v případě druhém.

6.1 Jízda vpravo, osobní doprava

Snad nejnámějším opatřením z doby protektorátu v oblasti dopravy byla změna strany jízdy z levého do pravého jízdního pruhu. Při procházení prováděcích příkazů ministerstva vnitra jsme ovšem narazili na zajímavý odkaz, který nás dovedl k zákonu z roku 1938. Jedná se o zákon č. 275 z 10. listopadu 1938 o plánované změně strany jízdy z levého do pravého jízdního pruhu.³⁷² Podle tohoto zákona měla být provedena všechna opatření pro jízdu vpravo, tj. přemístění značek, úprava vstupů do vozidel veřejné dopravy apod. tak, aby mohlo toto opatření vejít v platnost 1. května 1939.³⁷³ Okupanti tedy změnu jízdy vpravo nezavedli, pouze ji o měsíc uspíšili. Výzvou k obyvatelstvu hlavního města Prahy byl v neděli 26. března 1939 o 3. hodině ranní zaveden ve Velké Praze směr jízdy a chůze po pravé straně.³⁷⁴ Výzva obsahovala i doporučení ke snížení rychlosti a větší obezřetnosti na křižovatkách. Chodcům pak doporučovala přecházet silnici prostě co nejrychleji.

S okupací se však změnila i další fakta v oblasti osobní dopravy. Vozy říšského protektora a jeho úředníků měly od května 1939 speciální označení:³⁷⁵ bílé rozpoznávací tabulky s velkým R uprostřed (na okrajích bylo černým písmem „Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren“). Na základě nařízení ze září 1939 mohla být používána pouze služební motorová vozidla, popř. vozidla, která získala povolení ORL o tom, že jejich další užívání je ve veřejném zájmu.³⁷⁶ Doprava byla omezována i z důvodů šetření palivy. Že se v Praze řešila předimenzovanost provozu již v této době (koncem války však byla způsobena hlavně hromadným přílivem vojáků i uprchlíků z východní fronty), vyplývá z vyhlášky z dubna 1945, kde byly obvody hlavního města Prahy a Prahy-venkov sever a jih za účelem odlehčení dopravy rozděleny na tzv.

³⁷² *Sbírka zákonů a nařízení 1938*, vyhláška č. 275, s. 1107–1108.

³⁷³ Domníváme se, že tento zákon souvisel se změnou kurzu politiky Druhé republiky, neboť byl přijat po mnichovské dohodě a okleštění Československa.

³⁷⁴ *Věstník hlavního města Prahy XLVI*, 1939, č. 12, s. 172–173.

³⁷⁵ *Věstník ministerstva vnitra XXI*, 1939, č. 6, s. 127.

³⁷⁶ *Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren 1939*, číslo 22, s. 153–155.

dodávkové obvody.³⁷⁷ V nich mohli dodávat zboží jen velkorozdělovači s povolením od příslušného úřadu. Tzn. že už nemohli svobodně dodávat kamkoliv po městě, ale jen do jednoho obvodu. Mělo se tím ulehčit dopravě a v podstatě se jednalo i o další obchodní omezení. Zároveň to znamenalo, že menší dodavatelé se museli sdružovat do větších celků a dodávat společně. Malorozdělovači mohli od 30. dubna 1945 odebírat zboží jen od rozdělovače nejbližšího jejich podniku. Za malorozdělovače se považovaly i filiálkové obchody. Výjimku tvořily prodejny mlékáren a dodávky necivilním spotřebitelům.

6.2 Městská doprava

Městská doprava a její uživatelé během protektorátu trpěli mnohou nedokonalostí způsobenou válečnými poměry. V počátcích okupace se MHD stalo také prostředkem k vyjádření tichého odporu, kdy velká část pražského obyvatelstva bojkotovala užívání tramvají a autobusů a preferovala chůzi.

Před válkou platily v MHD také různé slevy, např. pro studenty a žáky. Ti měli nárok na tzv. dvoutraťové jízdenky v ceně 30 korun za měsíc, pokud museli tito žáci projet tramvají alespoň 1 km ke škole. Lístky neplatily na jiné trase než na té ke škole a ze školy.³⁷⁸ Dále mohli slev využívat i pražští obyvatelé, kteří jezdili tramvají do práce a měli nárok na tzv. zpáteční slevu, která jim ovšem platila pouze v trase z bytu do zaměstnání a naopak. Sleva platila pouze ve všední a sváteční dny, nikoli v neděli (o svátcích se pracovalo, v neděli nikoliv). Přesně byly stanoveny časové intervaly, ve kterých se mohli obyvatelé do zaměstnání vydávat a zase se z něj vracet (služba dopolední: nástup 4.30–7.15 a návrat 11 hod., služba odpolední: nástup 11–14.15 a návrat 20–1.30 apod.). Vracel-li se někdo po daném intervalu, musel doplatit 1 korunu.³⁷⁹

Už září 1940 píše Pfitzner o plánované „přípravě zvýšení tarifů tramvajové dopravy (z 1,20 na 1,50) za účelem získávání prostředků pro budoucí podzemní dráhu.“³⁸⁰ Tato zdražení se brzy dostavila. Zaměstnanci obce pražské, kteří měli nárok na měsíční předplatný lístek v ceně 30 korun, museli od dubna 1941 platit 40 korun. Učitelé, kteří měli nárok na měsíční předplatný lístek v ceně 60 korun, mohli též pořídit

³⁷⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1945, vyhláška č. 41, s. 284–286.

³⁷⁸ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 45–46, s. 581–582.

³⁷⁹ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 41–42, s. 540–541.

³⁸⁰ Šustek 2001, dok. 5, odst. 11.

za 75 korun.³⁸¹ V dubnu 1941 bylo jízdné u předplatných jízdenek celkově zvednuto o 20 %.³⁸² Přehled o výdajích za MHD získáme z tabulky 38. Všechny typy jízdného byly ještě jednou zdraženy v prosinci 1943 přibližně o 0.50,- až 1.50,- koruny.³⁸³ Nezdražovala jen městská hromadná doprava, v lednu 1941 bylo zvýšeno jízdné na českomoravských drahách přibližně až od 20 %.³⁸⁴ To se týkalo i slev žákovských (o 15 %) a skupinových (20 %).

³⁸¹ *Úřední zprávy hlavního města Prahy* II, 1941, č. 8, s. 189.

³⁸² *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 15, s. 439–444.

³⁸³ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* IV, 1943, č. 52, s. 813–814.

³⁸⁴ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového* II, 1941, č. 1, s. 28.

7. Stavebnictví v Praze

S výstavbou Prahy měli Němci velké plány. Částečně bylo toto téma zmiňováno v rámci jiných kapitol. Naštěstí pro dnešní Prahu nezbylo po mohutném plánování dostatek prostředků k jejich zrealizování. Od roku 1941 se objevují omezení stavebních prací. V květnu 1941 bylo zakázáno zahájit stavby, s jejichž prováděním na staveništi nebylo doposud započato.³⁸⁵ Ze zákazu provádět nové stavby byly vyňaty: 1. válečně důležité a neodkladné stavby státně-politické a hospodářsko-politické důležitosti; 2. stavby s celkovým stavebním nákladem do 50 000 korun a životně nutné udržovací a zařizovací práce rázu neveřejného, dal-li souhlas úřad práce (u veřejné správy se souhlasem ministerstva sociální a zdravotní správy). Soukromé stavby, které byly zahájeny před vydáním nařízení, ale nešlo je dokončit do 1. července 1941, mohly být dále prováděny jen se souhlasem úřadu práce. Veřejné stavby tohoto druhu zase schvalovalo ministerstvo sociální a zdravotní správy. Pokuty při přestupcích proti tomuto nařízení dosahovaly až 500 000 korun či 6 měsíců vězení. Vládním nařízením ze listopadu 1943 pozbyla všechna povolení výjimek ze zákazu staveb platnosti.³⁸⁶

7.1 Plánovací komise pro Prahu

Prvním krokem k provedení patřičných změn pražského prostoru bylo zřízení tzv. Plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí v lednu 1940.³⁸⁷ Jejím úkolem mělo být vytvoření celkového plánu pro pražský plánovací prostor. Měla také právo ovlivňovat stavebně-právní předpisy. Tato komise byla podřízena přímo předsedovi vlády (od ledna 1942 pak ministerstvu vnitra) a skládala se z předsedy, dvou místopředsedů a dalších devíti členů. Všichni byli jmenováni i odvoláváni vládou a funkční období činilo 6 let. Výdaje plánovací komise hradil protektorát (ne magistrát), úřední místnosti muselo dodat město Praha. Plánovací komise měla pečovat o sociální a organické rozšiřování a ozdravění města, stejně jako o důstojné vybudování náměstí, tříd a ostatních důležitých prostranství se zvláštním důrazem na novodobou úpravu. Měla také dbát ochrany památek. Se souhlasem vlády mohla prohlásit určitou oblast za vyhrazenou a poté pro ni vydávat zvláštní předpisy. V určených územích mohla také vydávat či zamítat stavební povolení. Vznikem této komise zanikla Státní regulační

³⁸⁵ *Sbírka zákonů a nařízení* 1941, vyhláška č. 166, s. 958–960.

³⁸⁶ *Sbírka zákonů a nařízení* 1943, vyhláška č. 284, s. 1418–1419.

³⁸⁷ *Sbírka zákonů a nařízení* 1940, vyhláška č. 48, s. 139–142.

komise pro hlavní město a okolí, vzniknuvší roku 1920. V červnu 1940 byla podrobně stanovena práce plánovací komise, která měla postupně vypracovat nejprve *prostorový plán*, poté *určovací plán* (kde roztřídila jednotlivé plochy podle jejich určení – např. obytná plocha, zelená plocha atd.) a konečně *zastavovací plán*, který stanovoval konkrétní zastavovací podmínky dané plochy.³⁸⁸

³⁸⁸ *Sbírka zákonů a nařízení 1940*, vyhláška č. 217, s. 539–542.

8. Lidová slovesnost

Dovolili jsme si zařadit tuto kapitolu s tvorbou protektorátních občanů, kteří svérázně reagovali na nové změny. Zdůrazňujeme zde prvek lidový ve smyslu nejsyrovějším, jak je patrné v některých ukázkách.

Nejčastějším ventilem frustrace se samozřejmě stávaly různé popěvky, básničky a vtipy. Vtipy reagující na novou válečnou realitu se dokonce objevily i v oficiálním denním tisku. Vycházeli jsme z časopisu *Pestrý týden* (ústředního orgánu „Radosti ze života“) s humoristickou přílohou. Existovala ovšem pouze do atentátu na Heydricha. Předpokládáme, že její osud následovaly i ostatní přílohy jiných časopisů. Ve vybraném časopise byla několikrát zlehčována otázka zatemnění. Některé vtipy byly možná přežaty z říšského tisku. Ačkoliv jsou ukázky z tisku legálního, a tudíž cenzurovaného, nemůžeme jim odepřít jistý půvab (viz obrázek 67, 68 a 69).

Tím ovšem pravděpodobně veškerá oficiální „legrace“ za okupace končila. Z materiálů fondu ÚŘP, kde můžeme nalézt protiněmecký propagační materiál kolující mezi obyvatelstvem, však vyplývá, že lidová tvorba byla bohatá a rozmanitá.³⁸⁹ Bohužel námi nalezené anonymní výtvary samozřejmě neobsahovaly žádné záznamy o svém původu. Pouze u ukázky č. 2 můžeme vzhledem k pražské tématice předpokládat i původ vzniku. Že se jedná o tvorbu lidovou, amatérskou, usuzujeme z forem básní i použité slovní zásoby.³⁹⁰ Pro všechny je ovšem společné, že vyjadřovaly přání brzkého konce protektorátu s co nejošklivějšími důsledky pro okupanty. Nyní již nechme mluvit tvůrce:³⁹¹

Ukázka č.1:

Slovenská hymna

*My Slováci jsme vrtáci, že nám není rovno,
chtěli jsme mít slobodenku, ale máme hovno.
Žije nyní duch germánský, bude žít jen chvíli
neb se Hitler s Mussolinim do hajzlu už chýlí.
Kdyby byla Hitleráků třeba plná prdel
naserem jim do rypáků do těch lživých hrdel.
Spojíme se zase s Čechy, na fašismus serem,*

³⁸⁹ NA, fond ÚŘP, karton 274 – všechny ukázky.

³⁹⁰ Nemůžeme samozřejmě vyloučit, že je složil velmi frustrovaný profesionál.

³⁹¹ Všechny texty jsme přepsali tak, jak jsme je i našli. Byly však psány na stroji, na typickém úřednickém papíru, takže si nejsme jisti, zda některé chyby nestvořil přepisovatel. Ke všem básním byl opatřen i německý překlad.

*zadrátujem vůdci prdel, namažem ji térem.
Jestli ještě nedá pokoj, bude ještě kecat,
za kulky ho pověsíme, až bude jen hekat.
Aby jeho čisté rasy byl pořádně hoden,
hodíme ho buseranta do hromady hoven.*

Ukázka č. 2:

Bez názvu

*Když Jsi nás už tehdy zhltl – patrone náš drahý,
přejeme ti bo apetit – ku zažití Prahy.
Dobré prase, jak se říká, - to prý všechno stráví,
ale tohle sousto musí – podlomit Ti zdraví.
Ať tě Praha stověžatá, - každou věží píchá,
abys ani chvíli nebyl – bez bolení břicha.
A ta naše Vltavěnka, - ať Ti v hlavě hučí,-
A Husitští dobrodruzi,- ve spánku Tě mučí...*

*A ty naše české lebky,- ať Tě hodně tlačí,
bys měl vždycky hodně slzy,- k radostnému pláči.
Ten náš klid nechť do mozku Ti – vznese hodně zmatku,
abys měl po nás Češích- něco na památku.
Kdybys měl snad z velké slávy – o kolečko více,
spolehnout se pevně můžeš-u nás na Bohnice.
Tam bychom Tě s velkou slávou,-jistě přivítali.
Bohnice Ti jako sídlo – vděčně darovali.*

Ukázka č. 3:

Na uvítanou svobodného pána

Protektora

*Zas se utrh ze řetězu
vůdce velké říše
že je národ zpitomělý,
když mu kručí v břiše.*

*Uprd si a zasakroval,
aby nahnal strachu
a hned z Prahy zavolal si
staříčkého Háchu.*

*Tohleto mi podepíšou
ihned, pane drahý,*

*anebo jim dneska v noci
rozbourám půl Prahy.*

*To přec nejde, by ste v Čechách
chlastali a žrali,
a mně kluci u armády
hladem umírali.*

*Vůbec prý tam hojnost máte,
žrádla, snad i strdí,
a u nás i generáli
po herinkách smrdí.*

*Pošlu je tam na pořádek,
své pitomé klacky,
ať si u vás taky jednou
naperou své nácky.*

*Já vám protektorát dávám,
v ochranu vás беру
a na vaše stará práva
s odpuštěním – seru.*

*Než to dořek, už armáda
ze říše se valí
a když nepřítel byl potřen,
do žraní se dali.*

*Jedli, pili, hodovali,
žrali ze všech hrdel,
pak jim na to nestačila
ani velká prdel.*

*Na co přišli rozebrali,
zabavili tiše
a v noci to posílali
do vůdcovy říše.*

*Jedou auta, jedou vlaky,
nepřehledné řady:
nakradené domů pošlem,
my budem žrát tady.*

*Však ti zatracení Češi
neznají vděk za to;
podíváme se jim ještě
na to jejich zlato.*

*Patří-li nám, či nepatří,
to je všechno rovno---
místo zlata ale naši
ve tresorech – hovno.*

*Ti nás ale napálili,
zatracení kluci;
zato jim však napaříme
notnou kontribuci.*

*A ted' začnem různě vládnout,
Hakenkrajce vzhůru.
Špioni a bezpáteřní
ať maj konjunkturu.*

*Opasky jim utáhneme,
seberem jim kačky
a případné rebelanty
dáme v koncentráčky.*

*Už nám lezou do zadnice –
ale jen ti „praví“
na to už jsme zvyklí z Říše,
tam jsou tytéž mravy.*

*Noviny jsme usměrnili,
vybílili rudé,
i když se to nedá čísti,
na hajzl to bude.*

Ukázka č. 4:

Hitleriáda

*Svolal Hitler velkou radu
ku Göringoj na zahradu
Göbels tam také jel
jenom Hácha nepřijel.*

*Meine lieben Kammeraden
nejde takhle ležet ladem
musíme zas úspěch mít
kdybych jej měl v pekle vzít.*

*Vezměte to pěkně řadou
ať nám Polsko nerozkradou
bolševici Maďaři
snad se nám to podaří.*

*Slibme Bekoj hodně míru
ucpeme mu v hubě díru
a pro tuto k míru lásku
staneme se pány v Gdansku.*

*A jak rozhlas pilně dělá
naši propagandu,
to si rádi poslechneme,
máme z toho srandu.*

*Teď to tady teprv půjde,
když budu mít dohled.
Zemský ráj to bude zase,
ale jen na pohled...*

*Mošicky hned zrudne vztekem
a přiletí s dlouhým Beckem
jako Hácha kamerád
škemrat o protektorát.*

*Ještě než sem přijedou
naše vojska vyjedou
s plechovým tím cirkusem
obsadíme celou zem.*

*Zase bude chlast a žraní
zase bude plno braní
rozšíříme arsenál
a půjdeme o zem dál.*

*Rusko zatím necháme
Litvínov nás nezklame
Stalín bude honit bandu
a my zase propagandu.*

*Pak se najde nějaká díra
do té šoupnem Daladiera
a pak sladká Francie
si to také vypije.*

*Celé jejich opevnění
nemí ani trochu ceny
leda jejich ochozy
ty jsou dobré pro kozy.*

*Anglie už ruce vzpíná
volá svého Chamberleina
by paraple rozevřel
a náš Einzug zadržel.*

*Když to dobře všechno půjde
Gdansk i Polsko naše bude
Eifelovka v Paříži
starý Londýn na Temži.*

*Kolonie na konec
budou také naše přec
a nad světem Hakenkreuz
nebude jen pouhý flanc.*

*Krásné to má Áda plány
zapomněl však na dva plány /asi míněno
pány/
na Roosevelta s Benešem
ti pomohou zemím všem.*

*Divně bude Duce koukat
až se bude Hitler houpat
Göring-Hácha atd.
budou sedět v kriminále.*

*Hitlerova z plechu tlama
do odpadu bude dána
předem ale neví se,
zda tam aspoň hodí se?*

*Musolini hodně zbledne
až tohleto všechno shlédne
a nakonec bude rád
převzme-li Beneš nad ním
protektorát.*

*Dnes Europa v sázce je
kdo to asi vyhraje
říkejte to lidem všem
vyhrajem to s Benešem.*

*Hitler ten to nevyhraje
Beneš nad ním zas vyhraje
nic se nám nemůže stát
když za Benešem budem stát.*

Ukázka č. 5:

Bez názvu

*Divné zvěsti lidé draží
se dnes světem nesou,
okupanti z třetí říše
se před Čechy třesou.*

*Na hradě pan „Nerad“ sedí
hradní stráž má turu
jak vidí pár policajtů
zvedaj ruce vzhůru.*

*Na Stalina na Beneše
jsi přec Ado krátký
nežli se rok s rokem sejde
poběžíš zas zpátky!*

Sibyla.

Ať žije SSSR.

Ukázka č. 6:

Na nápěv „Nešťastný šafářův
dvoreček“

*1, Měli jsme armádu kanony
měli jsme svůj vlastní stát
všechno nám sebrali jenom nám nechali
Háchu a Protektorát*

*2, Tatiček Masaryk vedl nás v jeden šik,
každý Čech měl ho rád,
Čert vezmi s rohama Háchu a Berana
a s nimi Protektorát.*

*3, Byli jsme zrazeni budeme spasení,
Beneš nás nenechá spát.*

*Přiveze Svobodu českému národu
a zruší Protektorát.*

*4, Že Beneš není zběh, dobře ví každý
Čech*

proto se nebudem bát.

*Hitlera požene a Němce vyžene
praskne pak Protektorát.*

*5, Hrdě vždy Čech stojí nikdy se nebojí
ať Němec jak chce číhá,
ať se jen nažere,
než Beneš vyžene zpupného čalouníka.*

6, Statečně čekejte Čechové

nemějte jen žádný strach

Beneš se nám blíží

Hitler se ohlíží,

cítí již blízký svůj krach.

Všechny ukázky jsou samozřejmě plné politických narážek. Ještě více takových zesměšnění však najdeme v kolujících protektorátních vtipech. Naštěstí byla velká část těchto vtípů shromážděna v knize *Protektorát se směje*, vydané ilegálně v roce 1944. I zde politické vtipy naprosto převažují. Protože jsme si však vytkli, že se této tematice vyhneme, a protože celá kniha je nyní dokonce přístupná v elektronické podobě na internetu

(www.praguecoldwar.cz/protektorat_se_směje.htm),³⁹² rozhodli jsme se vybrat vtipy reagující na všednodenní záležitosti, jež zpracovávají předchozí kapitoly.

Ve vtipech byla například zesměšňována německá posedlost dvojjazyčností:

Jde gestapák po ulici a pojednou vidí na baráku křídou napsáno „Hitler je vůl“. Zavolá nedaleko stojícího strážníka a ptá se ho výhružně, co tomu říká? — „No, že to má být napřed německy a pak česky“ odpovídá strážník.

Jde babička zase jednou po létech k zubnímu lékaři. Na jeho návštěvi čte: „Zähne - Zuby“. Kroutí babička hlavou a říká si: „Co dnes ti lékaři již všechno nedokážou. Tenhle dokonce zahne zuby!

Vstoupila babička do tramvaje č. 11, ale chtěla jeti do Vršovic. Průvodčí ji však upozorňuje, že měla použít tramvaje č. 1. Babička se ale ohražuje: „Dobře, já jsem ale myslela, že ta první jednička je německá a ta druhá česká.

Dalším oblíbeným tématem byl samozřejmě přidělový systém se všemi svými nedostatky, zvláště v oblasti výše přídělů:

Odpovědí na častou otázku „Kdy bude konec války?“ bylo mnoho. Např. „Až se zase bude řezník ptát, milostivá paní, mohu to nechat o 20 dkg těžší?

Jednoho Čecha omrzelo život v Protektorátu a rozhodl se, že se nechá raději od Němců popravít. Jde na četnickou stanici a přiznává se strážmistřovi, že zabil na černo prase. Četník však místo aby s ním sepsal protokol a udání, nabízí mu, aby s ním šel na polovic. Odejde tedy na gestapo a prohlásí tam, že včera poslouchal presidenta Beneše. Gestapáci se ho dychtivě vyptávají, co všechno slyšel nového, ale nijak mu jeho přestupek nezazlívají. Odchází tedy občan zklamaně domů a v domovních dveřích vrazí do německého vojáka, kterému v rozhořčení vlepi pohlavek. „Mein Gott“, zanaříká voják, „to již to asi začlo“. Vezme nohy na ramena a utíká pryč. Občan chodí bezradně po ulici, neboť vidí, že v Protektorátě ho již dnes nikdo nepopraví. Rozhodne se, že pojedou

³⁹² Všechny ukázky vtípů, které v této kapitole následují pocházejí právě z této webové stránky.

do Berlína, kde se mu to určitě podaří. V jedné berlínské restauraci vykřikne nahlas „Hitler je vůl“. Přiskočí k němu Němec a šeptá mu do ucha: „My víme, ale nekřičte to tak nahlas, neboť tady sedí jeden vlajkař z Prahy!“ Občan je zdrcený a jede zpátky do Protektorátu. V zoufalství se rozhodne, že bude jíst pouze na lístky a tak jeho přání došlo splnění - za tři neděle v tichosti zemřel.

Potravinové lístky jsou prostředek k zásobování obyvatelstva, pro případ, že by selhalo zásobování na černo.

Stranou nezůstalo ani věčné přizdobování budov nacistickými vlajkami při různých německých slavnostech:

Jde otec se synkem na procházku a dojdou na Václavské náměstí. Tam visí s některých domů německé prapory. Ptá se Jeníček otce, co znamenají prapory s těmi háky? - To je proto Jeníčku, abychom věděli, kde budou po válce volné byty, vysvětluje otec.

Větší část zmíněné knížečky tvoří vtipy politické, vtipy na jednotlivé viditelné osobnosti. Oblíbení byli zejména Hitler a jeho nejbližší spolupracovníci, ale samozřejmě i postavy protektorátní politiky. Blíže viz zmíněná kniha či webová stránka.

9. Závěr

V úvodu jsme si stanovili, že naším hlavním cílem je vytvoření rozmanitého obrazu, z něhož se dovíme více o životě v Praze za protektorátu, doufali jsme, že se dostaneme v toku času přímo do protektorátní reality. Věříme, že jsme se tomuto cíli ve větší míře přiblížili. Jeho absolutní splnění jsme koneckonců v rozsahu diplomové práce ani nepovažovali za možné.

Jaké dílky mozaiky jsme tedy složili dohromady? První kapitolu jsme úmyslně pojmenovali „Měníci se tvář města“, protože šlo ve větší míře o změny vnější a na první pohled patrné. Dozvěděli jsme se, jak probíhalo prosazování německého úředního jazyka a německého živlu vůbec v rámci magistrátní správy a v běžném životě. A jakým způsobem čeští úředníci vzdorovali těmto nařízením, ačkoliv jim nakonec podlehli. Zvláště důležité se nám zdá zmapování změn týkajících se přejmenování ulic. Pokusili jsme se v této kapitole o jakousi vlastní kategorizaci postupu, který okupanti v této věci podnikali, přičemž jsme mohli vycházet pouze ze jmen ulic před a po přejmenování. V rámci *Pražského uličníku* se totiž nedovídáme nic bližšího o konkrétních motivacích, jež k přejmenování vedly. Zcela viditelnou změnou se také stalo odstraňování pomníků, k němuž konkrétně v pražském prostoru literatura neexistuje.

Další, v této práci nejobsáhlejší, a tudíž i nejdůležitější kapitolou, se stala kapitola „Životní podmínky pražského obyvatelstva“. Jedná se kapitolu rozsáhlou, neboť jsme sem museli zahrnout dílčí změny, jež provázely život každého protektorátního občana. Patří se navzájem související kapitoly o přidělovém systému (3.2), cenové politice (3.3) a kontrolovaném hospodářství (3.4). Věříme, že se tu podařilo věcně a prakticky shrnout dosud sporé informace porůznu se objevující ve vydané literatuře. Do života běžného občana se zásadně promítaly skutečnosti, jež zahrnuje kapitola 3.5 „Nové povinnosti“ a 3.6 „Životní úroveň“. Kapitola 3.6 snad působí příliš suchopárně vzhledem ke statistickým údajům, jež obsahuje. Dodejme k tomu však, že se v podstatě jedná o výtah z nekonečného množství platových tabulek, bez nějž by obraz životní úrovně nemohl být komplexní. K negativnějším jevům, které protektorátní občany zatěžovaly, patřilo jistě nadměrné množství sbírek všeho druhu, které líčí kapitola 3.7. Naprosto nezpracovanou kapitolou historie všedního dne je pak otázka chovatelství a zahrádkářství (kapitola 3.8). Zde se snažíme o nastínění

situace i přes nedostatek informací a vycházíme spíše z orální historie. V kapitole 3.9 líčíme, možná zdánlivě černobíle, jaké výhody skýtala Praha německým občanům. Protože jsme nechtěli vytvářet jednostranný pohled, doufáme, že při našem líčení budou brány v potaz i informace z jiných podkapitol, které ke statutu říšského občana a jeho výhod či nevýhod odkazují.

Další čtyři kapitoly v podstatě tvoří druhou část práce, snažili jsme se v nich postihnout i další aspekty všedního života. Do kapitoly 4. „Pražské všednodenní události“ jsou zahrnuty určité zajímavosti týkající se této historie. Stručnost kapitoly vychází z nedostatku informací podobného druhu, který by umožnil jasnější rozřídění či kategorizaci, jak to můžeme učinit v kapitolách ostatních. V 5. kapitole o „Protiletecké obraně“ jsme se výrazně zaměřovali na aspekt konkrétního dopadu pro obyvatele, naším cílem nebylo líčit údaje leteckých útocích apod. V kapitole 6. o „Dopravě v Praze“ se kromě problémů a omezení věnujeme i otázce jízdy vpravo. Zde doufáme, že naše zjištění o skutečném průběhu změny přispěje k odstranění jednoho mýtu. Otázka stavebnictví v Praze, o němž pojednáváme v kapitole 7., především však otázka plánovací komise, by si jistě zasloužila samostatné podrobné zpracování. K této problematice existuje množství dokumentů, které mapují snahu a budoucí poválečné ideje okupantů. Širší zpracování by bylo jistě velice zajímavé, ale vlastně se našemu tématu vymyká, protože většina plánů vůbec realizována nebyla, tudíž se všedního dne dotýkala okrajově.

Poslední kapitolu jsme vytvořili na základě informací nalezených v archivu a považujeme je také za součást všedního života v protektorátu. Jejich anonymita sice znemožňuje ověřené propojení s pražským prostorem, věříme však zároveň, že předvedené ukázky jsou pouhým střípkem, který byl zaznamenán. Větší část byla jistě šířena pouze ústně a u toho také zůstalo. Tak snad závěr práce přináší čtenáři uvolnění případné frustrace z každodenních protektorátních poměrů formou, již sami protektorátní občané používali.

Na závěr musíme upozornit na to, že jsme si vědomi občasně obsahové disproporce, která vychází najevo při porovnání kapitol navzájem. Na tento fakt jsme nepřímo poukazovali i v úvodu – je totiž důsledkem obtížného vyhledávání dat z oblasti historie všedního dne. U některých témat jsme měli více štěstí, u jiných méně. Doufáme ale, že tato práce pomůže osvětlit některá dosud opomíjená témata soudobé historie.

10. Použitá literatura

Použité prameny:

Archiv hlavního města Prahy – ikonografická sbírka
Národní archiv – fond Úřadu říšského protektora (ÚŘP)
Národní archiv – fond ministerstva zemědělství (MZ)
Národní archiv – fond ministerstva lidové osvěty (MLO)
Národní archiv – fond Emanuela Moravce (Moravec)
Národní archiv – fond ministerstva sociální péče (MSP)
Sbírka zákonů a nařízení 1939–1945

Dobový tisk:

Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového 1940–1945
Hudební věstník 1939, 1940, 1943
Pestrý týden 1939–1945
Pokyny pro péči o osoby poškozené náletem v hlavním městě Praze, Praha 1944
Věstník hlavního města Prahy (Úřední zprávy hlavního města Prahy) 1939–1942
Věstník ministerstva vnitra 1939–1940
Věstník ministerstva školství a lidové osvěty 1940–1941
Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren 1939

Pamětníci:

Pamětnice A, (*1930), rozhovory pořizeny v rozmezí 3. ledna a 22. dubna 2007
Pamětnice B, (*1933), rozhovory pořizeny 20. a 21. července 2007
Pamětník C, (*1926), rozhovor pořizen 23. listopadu 2007

Edice:

Míšková, Alena – Šustek, Vojtěch: *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945 I*, Praha 2000
Šustek, Vojtěch: *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945 II*, Praha 2001
V boj. Edice ilegálního časopisu, Praha 1992

Encyklopedie:

Bedürftig, Friedeman: *Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933–1945*, Praha 2004

Lašťovka, Marek – Ledvinka, Václav: *Pražský uličník I–II*, Praha 1997–1998

Literatura:

Červinka, František: *Česká kultura a okupace*, Praha 2002

Doležal, Jiří: *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996

Hojda, Zdeněk – Pokorný, Jiří: *Pomníky a zapomněny*, Praha–Litomyšl 1996

kolektiv autorů: *Dějiny české hudební kultury*, Praha 1981

Ledvinka, Václav – Pešek, Jiří: *Dějiny Prahy*, Praha 2000

Maršálek, Pavel: *Protektorát Čechy a Morava*, Praha 2002

Pasák, Tomáš: *JUDr. Emil Hácha*, Praha 1997

Šest let okupace Prahy, Praha 1946

Tomášek, Dušan – Kvaček, Robert: *Obžalována je vláda*, Praha 1999

Uhlíř, Jan B. – Kaplan, Jan: *Praha ve stínu hákového kříže*, Praha 2005

Články:

Šustek, Vojtěch: *Josef Pfitzner a germanizace města Prahy*. In: *Documenta pragensia XXI*, Praha 2002

11. Přílohy

11.1 Tabulky a grafy

tabulka 1 – Oficiální německé názvy úřadů³⁹³

Landesbehörde	Zemský úřad
Bezirksbehörde	Okresní úřad
Politische Expositur	Politická expositura
Magistrat der Hauptstadt Prag	Magistrát hlavního města Prahy
Stadtamt	Městský úřad
Gemeindeamt	Obecní úřad
Amtsstelle der wirtschaftlichen Kontrolldienstes der Landesbehörde mit dem Sitze in ...	Úřadovna hospodářské kontroly zemského úřadu se sídlem v ...
Pfand- und Leihamt des Protektorates Böhmen und Mähren	Zástavní a půjčovní úřad Protektorátu Čechy a Morava
Polizeidirektion	Policejní ředitelství
Regierungspolizeibehörde	Vládní policejní úřad
Regierungspolizeiexpositur	Vládní policejní expositura
Polizeibezirkskommissariat	Policejní okresní komisařství
Polizeistation	Policejní stanice

³⁹³ *Věstník hlavního města Prahy* XLVI, 1939, č. 39, s. 495–496.

tabulka 2 – Německé názvy jednotlivých částí Prahy³⁹⁴

Praha I.	Altstadt
Praha II.	Neustadt
Praha III.	Kleinseite
Praha IV.	Hradschin
Praha V.	Josefstadt
Praha VI.	Wischehrad
Praha VII.	Holleschowitz-Bubna
Praha VIII.	Bohnice – Bochnitz Kobylisy – Kobilis Libeň – Lieben Střížkov – Strischkau Trója – Troja
Praha IX.	Prosek – Prossek Hloubětín – Tiefenbach Vysočany – Wissotschan
Praha X.	Karlín – Karolinenthal
Praha XI.	Hrdlořezy – Kehlen Malešice – Maleschitz Žižkov – Veitsberg
Praha XII.	Královské Vinohrady – Königliche Weinberge
Praha XIII.	Staré Strašnice – Alt-Straschnitz Hostivař – Hostiwar Záběhlice – Sabechlitz Vršovice – Werschowitz
Praha IV.	Michle – Michl Nusle – Nusl Krč – Reuth
Praha XV.	Braník – Branik Hodkovičky – Klein-Hodkowitz Podolí – Podol
Praha XVI.	Hlubočepy – Kohlfelden Malá Chuchle – Kuchelbad Radlice – Radlitz Smíchov – Smichow
Praha XVII.	Košíře – Körbern Motol – Motol Jinonice – Ninonitz
Praha XVIII.	Břevnov – Breunau Střešovice – Streschowitz Dolní Liboc – Unter-Libotz
Praha XIX.	Bubeneč – Bubensch Dejvice – Dewitz Sedlec – Selz Veleslavín – Weleslawin Vokovice – Wokowitz

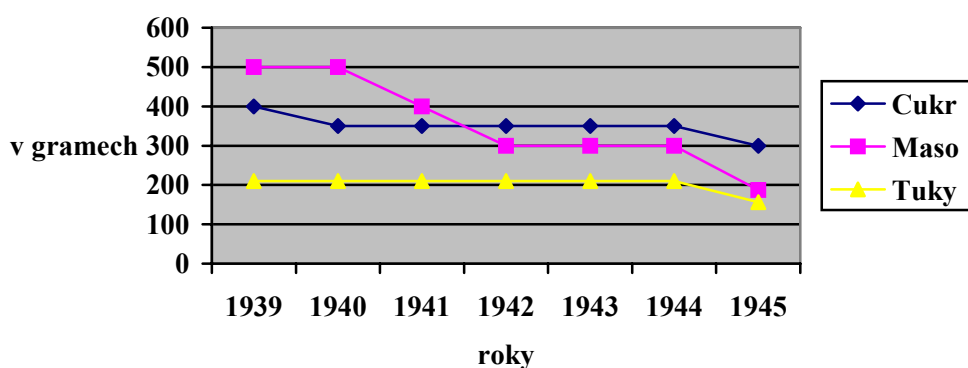
³⁹⁴ *Věstník hlavního města Prahy* XLVII, 1940, č. 5, s. 69–70.

tabulka 3 – Týdenní dávky potravin 1939

	Chléb nebo mouka	Maso či masné výrobky	Tuk	Cukr	Mléko (denní dávka)
Obyčejný spotřebitel	2900 g (z toho 1200 g chleba= 900 g mouky)	500 g	210 g	400 g	¼ l
Těžce pracující	3800 g (z toho 1900 g chleba= 1425 g mouky)	1000 g	330 g	400 g	¼ l
Velmi těžce pracující	4800 g (z toho 2400 g chleba =1800 g mouky)	1200 g	675 g	400 g	¼ l
Děti do 6 let	1300 g (z toho 800 g chleba= 600 g mouky)	250 g	80 g másla	400 g	¾ l
Děti od 6 do 10 let	2100 g (z toho 1000 g chleba= 750 g mouky)			400 g	
Děti 6 až 14 let		500 g	200 g, z toho 100 g másla	400 g	
Těhotné a kojící matky					½ l

graf 1

Týdenní dávky běžného spotřebitele

Ceny potravin:

tabulka 4

Kapři – cena za 1 kg:

	1939 ³⁹⁵	1940 ³⁹⁶ (únor)	1940 (březen)	1940 ³⁹⁷ (duben, květen, červen)
Prodej na půlky	17,-	18,70,-	19,20,-	21,50,-
Prodej na porce	23,-	25,-	26,-	29,-
Jikry, mlíčí, vnitřnosti	23,-	25,-	26,-	29,-
Ocasy	13,-	14,50,-	14,50,-	16,-
Hlavy	4,-	4,50,-	4,50,-	5,-

tabulka 5

Ceny brambor ve Velké Praze 1941

	bělomasé			Žlutomasé		
	Únor ³⁹⁸	Květen ³⁹⁹	Říjen ⁴⁰⁰	Únor	Květen	Říjen
Při prodeji 50 kg a více (cena za 100 kg)	66,-	71,-	48,-	76,-	81,-	58,-
Při prodeji po 1 kg	0,78,-	0,83,-	0,60,-	0,88,-	0,93,-	0,70,-

tabulka 6

Ceny brambor ve Velké Praze 1942

	bělomasé			žlutomasé		
	únor ⁴⁰¹	březen ⁴⁰²	červen ⁴⁰³	únor	březen	květen
Při prodeji 50 kg a více (cena za 100 kg)	70,-	73,-	78,-	80,-	83,-	88,-
Při prodeji po 1 kg	0,82,-	0,85,-	0,90,-	0,92,-	0,95,-	1,-

tabulka 7

Ceny zeleniny a ovoce v Praze 1941(v korunách):

	5.-25. 1. ⁴⁰⁴	26. 1. - 15. 2. ⁴⁰⁵	od 16. 2. ⁴⁰⁶	od 2. 3. ⁴⁰⁷	duben ⁴⁰⁸	květen ⁴⁰⁹	červen ⁴¹⁰	Září ⁴¹¹
--	--------------------------	-----------------------------------	--------------------------	----------------------------	----------------------	-----------------------	-----------------------	---------------------

³⁹⁵ Věstník hlavního města Prahy XLVI, 1939, č. 51–52, s. 642.

³⁹⁶ Věstník hlavního města Prahy XLVII, 1940, č. 3, s. 46.

³⁹⁷ Věstník hlavního města Prahy XLVII, 1940, č. 8, s. 122.

³⁹⁸ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 5, s. 136.

³⁹⁹ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 17, s. 496.

⁴⁰⁰ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 40, s. 1080.

⁴⁰¹ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového III, 1942, č. 5–6, s. 101.

⁴⁰² Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového III, 1942, č. 9, s. 172.

⁴⁰³ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového III, 1942, č. 22, s. 465.

⁴⁰⁴ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 1, s. 5–6.

⁴⁰⁵ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 4, s. 88.

⁴⁰⁶ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 7, s. 184.

⁴⁰⁷ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 10, s. 275.

⁴⁰⁸ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 15, s. 416–417.

salát pařeniřtní 1 ks	2,50,-	3,40,-	3,90,-	5,-		2,70,-	1,10,-	1,20,-
okurky hadovky 1 kg	16,50,-	24,50,-	29,40,-	35,80,-		26,10,-	15,40,-	3,50,-
ředkvičky ve svazku po 20 ks	6,50,-	8,30,-	5,- (10 ks)	5,-	5,-	2,40,-(10 ks)	0,80,- (15 ks)	
ředkev černá 1 kg	1,80,-	2,30,-	2,30,-	3,-				0,70,-
kedlubny bez natě 1 kg	2,30,-	2,80,-	3,-	3,-	3,20,-			
špenát (stonkový) 1 kg	5,20,-	5,50,-	6,80,-	7,10,-	5,90,-	4,20,-	2,70,-	4,30,-
špenát (listový) 1 kg	5,90,-	6,20,-	7,60,-	7,90,-	6,80,-	4,90,-	3,30,-	4,70,-
karotka bez natě 1 kg	1,80,-	2,30,-	2,60,-					
karotka s natí za svazek po 15 ks	4,-	4,70,-	5,-					
mrkev bez natě 1 kg	1,50,-	2,10,-				2,60,-		2,20,-
celer s natí 1 ks	1,40,-							
celer bez natě 1 kg	4,20,-	4,80,-	5,20,-	5,20,-	5,60,-	5,80,-		3,50,-
černý kořen 1 kg	5,20,-	5,30,-	5,80,-	5,90,-				
česnek 1 kg	10,-	10,-	10,-	10,-				10,90,-
pór 1 kg	4,30,-	5,20,-	5,50,-	5,90,-			4,60,-	3,50,-
pažitka za jeden květináč	6,80,-	6,80,-	6,-	4,40,-	3,10,-	2,30,-	1,50,-	
vodnice 1 kg	1,-	1,10,-	1,40,-					1,20,-
tuřín 1 kg	0,90,-	1,-	1,20,-					
petržel (kořeny) 1 kg	4,-	4,50,-	5,20,-	5,50,-				
pastinák 1 kg	1,30,-	1,40,-	1,40,-	1,40,-				1,60,-
kapusta 1 kg	1,90,-	2,70,-	2,90,-	3,10,-	3,40,-	4,-		1,90,-
kapusta růžičková 1 kg	8,50,-	8,70,-	8,80,-	8,90,-	9,10,-			
zelí bílé 1 kg	1,40,-	1,70,-	1,90,-	2,20,-	2,40,-	2,80,-		1,50,-
zelí červené 1 kg	1,90,-	2,30,-	2,50,-	2,80,-	3,-	3,40,-		2,60,-
červená řepa 1 kg	1,70,-	2,10,-	2,30,-					1,40,-
křen 1 kg	13,20,-	16,50,-	16,50,-	16,50,-	16,70,-			
jablka stolní 1 kg	9,90,-							6,90,-
hrušky stolní 1 kg	9,90,-							6,90,-
cibule 1 kg	2,40,-			3,20,-			3,-	
třešně 1 kg							10,70,-	
jahody 1 kg							17,10,-	14,50,-
meloun 1kg								3,50,-
rajčata 1 kg								4,70,-
paprika 1 kg								8,-

⁴⁰⁹ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 18, s. 521.

⁴¹⁰ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 23, s. 638.

⁴¹¹ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 35, s. 942.

tabulka 8

Cukrářské výrobky ve Velké Praze:

Cukrářské podniky byly rozděleny na tři třídy podle počtu zaměstnanců. I. třída – majitel pracoval sám s učněm, II. třída – majitel zaměstnával 1-9 pracovních sil, III. třída – majitel zaměstnával 10 a více pracovních sil.

Druh zboží (1 kus o průměrné váze 4 dkg)	1941 ⁴¹²		
	I.	II.	III.
Zboží žloutkové (např. věnečky)	1,50,-	1,80,-	2,20,-
Zboží krémové a bílkové (indiánky)	1,50,-	1,80,-	2,20,-
Oplatkové zboží s bílkovým krémem (1ks - 3dkg)	1,80,-	2,20,-	2,40,-
Běžné druhy dortů	1,50,-	1,80,-	2,20,-
Lepší druhy dortů (oříškové náplně atd.) (1ks – 5dkg)	2,-	2,50,-	3,-
Speciální druhy dortů (plněné ovocem) (1ks – 7 dkg)	2,20,-	3,-	3,50,-
Mandlové pečivo (1 ks-3,5 dkg)	2,-	2,50,-	3,-
Mandlové pečivo drobné na váhu po 1kg	60,-	65,-	70,-
Oříškové pečivo drobné na váhu 1 kg	50,-	55,-	60,-
Zboží z lineckého těsta	1,50,-	2,-	2,50,-
Zboží sněhové drobné na váhu 1 kg	60,-	65,-	70,-
Bábovky	1,50,-	2,-	2,50,-
Keksy a sušenky 1kg	30,-	32,-	35,-
Marcipán 1kg	30,-	32,-	35,-

tabulka 9

Ceny hovězího masa ve Velké Praze 1941 ⁴¹³ (za 1 kg v korunách, I. a II. jakost):										
Zadní maso s vrostlými kostmi	Přední maso s vrostlými kostmi		Svíčková bez kostí		Roštěná bez kostí		Kosti			
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.		
leden	17,80,-	15,80,-	16,60,-	14,60,-	30,40,-	26,40,-	26,40,-	22,40,-	4,40,-	2,40,-

⁴¹² Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 1, s. 13.

⁴¹³ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 2, s. 49–50.

červen ⁿ⁴¹⁴	17,40,-	15,40,-	16,20,-	14,20,-	30,-	26,-	26,-	22,-	4,40,-	2,40,-	
Ceny vepřového masa ve Velké Praze 1941 (za 1 kg v korunách):											
	Kýta s kostí	Kotle-ty	Krko-vička	Plec	Bůček	Kolena bez nožiček	Nožičky	Hlava bez laloku	Hlava s lalokem	Ocás-ky	Řízky
Leden	18,-	23,-	21,-	17,-	16,60,-	14,-	3,20,-	8,-	9,-	11,-	28,-
Červen ⁴¹⁵	17,60,-	22,60,-	20,60,-	16,60,-	16,60,-	13,60,-	2,80,-	7,60,-	8,60,-	10,60,-	27,60,-
Ceny telecího masa ve Velké Praze 1941⁴¹⁶ (za 1 kg v korunách):											
Řízky		Kýta		Plecko		Karbanátek		Kolínko			
I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.		
31,-	28,-	23,-	20,-	25,-	20,-	17,-	12,-	14,-	12,-		

tabulka 10

Nejvyšší ceny uzenin 1941⁴¹⁷ (cena za 1 kg):

<i>A, uzeniny lidové</i>	
vuřty krevní	10,-
huspeniny s masem	15,-
jelita	18,-
konsumní salám	18,-
jaternice	19,-
vuřty	20,-
tlačěnka krevní	20,-
klobásy bílé	22,-
párky	24,-
<i>B, uzeniny střední jakosti</i>	
párky debrecínské	30,-
tlačěnka bílá	30,-
paštika játrová	32,-
salám z telecích jater	34,-
salám pařížský	36,-
<i>C, uzeniny nejlepší jakosti</i>	
trvanlivý salám	40,-
jemný salám čajový	40,-

Nejvyšší ceny masných výrobků 1941 (cena za 1 kg):

⁴¹⁴ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 23, s. 641.

⁴¹⁵ Tamtéž.

⁴¹⁶ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, zvláštní otisk z 9. května, s. 8–9.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 19.

šunka	30,-
plec rolovaná	29,-
kolínka	20,-
moravský bok	28,-
moravské maso	38,-
jazyk vepřový	33,-
uzená šunka krájená	40,-

tabulka 11

**PŘEHLED SPOTŘEBITELSKÝCH CEN NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH
POTŘEB 1941⁴¹⁸:**

Ceny mlýnských výrobků:

Zboží	Množství	Cena
pšeničná krupice	1 kg	4,20,-
pšeničná hrubá mouka	1 kg	4,15,-
žitná mouka	1 kg	3,-
ječná mouka	1 kg	4,-
kroupy	1 kg	4,50,-
dětská krupička	½ kg	4,90,-
ovesné vločky	1 kg	6,-
jáhly	1 kg	4,80,-
rýže	1 kg	6,-
žitný chléb (v Praze)	1 kg	3,-
pšeničný šrotový chléb	1 kg	3,30,-
žitný šrotový chléb	1 kg	3,-
mléčné pečivo (rohlíky, housky) o váze 40 g	1 kus	0,30,-
vodové pečivo (zemle) 40 g	1 kus	0,25,-
vánočky, mazance 30 g (Praha)	1 kus	1,-
vánočky a mazance s obsahem 150 g mouky	1 kus	5,-
plněné buchty a záviny 30 g	1 kus	1,-
koláče 30 g	1 kus	1,-
perník na strouhání	1 kg	8,-
špagety	1 kg	8,70,-
nudle a noky	1 kg	8,60,-
Ceny luštěnin:		
hrách	1 kg	6,50,-
čočka	1 kg	7,20,-
fazole	1 kg	6,-

⁴¹⁸ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 37, s. 1005–1007.

Ceny pochutin:

krystalový cukr v Praze	1 kg	6,80,- (v listopadu ⁴¹⁹ 7,40,-)
ostatní druhy cukru	1 kg	7,30,- (v listopadu 8,-)
med včelí v Praze	1 kg	30,-
obilná káva ječná	½ kg	3,80,-
obilná káva sladová	½ kg	4,-
obilná káva žitná	½ kg	3,60,-
cikorka	¼ kg	2,30,-
droždí	1 kg	10,-
ocet (8 %)	1 litr	4,-
kyselé zelí	1 kg	3,10,-
sůl kamenná mletá	1 kg	2,40,-
kmín	10 g	0,25,-
paprika	10 g	0,55,-
majoránka	10 g	0,40,-
mák modrý	1 kg	11,-

tabulka 12

**Přehled spotřebitelských cen nejdůležitějších životních potřeb leden 1942
Praha⁴²⁰**

Mléko (1 litr)		Tuky (1 kg)	
pasterované	2,30,-	čajové máslo	35,20,-
odstředěné a podmáslí	1,20,-	selské máslo	32,80,-
kondenzované slazené	28,20,-		
Tvaroh (1 kg)		přepuštěné máslo	42,-
měkký pečivový	7,20,-	margarin	19,60,-
tvrdý kolečkový	8,60,-	jedlé oleje-arašídový	19,60,-
Marmelády a džemy za 1 kg		makový	34,60,-
marmeládová směs	14,-	sádlo	16,80,-
meruňkový džem	18,80,-	uzená slanina	22,-

tabulka 13

Husí sádlo v Praze 1941⁴²¹ (za 1 kg):
1, husí sádlo syrové Ia 42,- korun.
2, husí sádlo syrové Iia 35,- korun.
3, škvařené husí sádlo nestanovené.
Rané husy (kachny) 1941 červen⁴²² (za 1 kg):
1, osekaná husa (kachna) vcelku 50,- korun.
2, prsa a stehna za 53,- korun.
3, drůbky za 13,- korun.

⁴¹⁹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 46, s. 1225.*⁴²⁰ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového III, 1942, č. 1, s. 20–21.*⁴²¹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 9, s. 268.*⁴²² *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 24, s. 666.*

4, husí játra za 60,- korun.
Ceny drůbeže 1941⁴²³ srpen (za 1 kg):
Slepice a kohouti 27,- korun, kuřata 36,- korun.

tabulka 14

Umělý med od února 1941⁴²⁴:
12,- korun za 1 kg
Vejce 1941⁴²⁵ stála v průměru kolem 1,10,- až 1,35,- korun (podle váhy).
Marmeláda stála 1941 kolem 20,- (podle druhu). ⁴²⁶

tabulka 15

1 kg rýže duben 1941⁴²⁷:
Podle značky stálo 3,25,- až 4,30,- korun.
Od července 1941 už stála 6,- korun. ⁴²⁸
1 kg čočky nebo fazolí srpen 1941⁴²⁹:
Čočka velkozrnná za 7,20,- a drobnozrnná za 6,50,-. Fazole za 6,-.

tabulka 16

Sodová voda a limonáda duben 1941⁴³⁰:
A, přes ulici
Za 0,8 l sodové vody v sifonu 2,-.
Za 1 litr sodové vody v kyvetách 2,-.
Za 1/3 litru šumivé limonády 1,40,-.
Za ¼ litru šumivé limonády 1,20,-.
B, v místnosti
Za 0,8 l sodové vody v sifonu 2,20,-.
Za ½ litru sodové vody 1,20,-.
Za 1/3 litru šumivé limonády 1,80,-.
Za ¼ litru šumivé limonády 1,60,-.

tabulka 17 – nejvyšší ceny jídel v hostincích⁴³¹

Skupina jídla	Skupina hostinských podniků		
	I.	II.	III.
polévka hnědá či bílá	1,50,-	2,-	2,30,-
polévka gulášová	2,50,-	3,-	3,50,-
hovězí maso vařené či pečené	7,-	8,-	10,-
roštěná	8,-	9,-	11,-
svíčková	9,50,-	12,-	14,-
kapr	9,-	12,-	15,-

⁴²³ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 33, s. 898.

⁴²⁴ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 10, s. 289.

⁴²⁵ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 43, s. 1145.

⁴²⁶ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 48, s. 1286.

⁴²⁷ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 18, s. 520.

⁴²⁸ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 27, s. 739.

⁴²⁹ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 35, s. 946.

⁴³⁰ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 18, s. 523.

⁴³¹ Cénové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 48, s. 1272–1273.

bramborové knedlíky se zelím	6,-	8,-	9,-
nudle s mákem	6,-	8,-	10,-
špenát s vejcem a bramborem	7,-	8,-	10,-
moučníky	2,50,-	3,-	4,-
nejvyšší ceny obědů (menu)	9,50,-	12,-	15,-

Ceny ostatních potřeb:

tabulka 18

Ceny pohonných hmot (ceny jsou v korunách za litr):

	1941 ⁴³²
benzino-lihová směs	4,-
benzino-liho-benzolová směs	4,40,-
motorový benzol	5,-
ceny petroleje:	
	1941 ⁴³³
obyčejný petrolej ke svícení za litr	3,80,-
salonní petrolej ke svícení za litr	3,95,-
motorový petrolej za litr	3,95,-

⁴³² *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 1, s. 10.*

⁴³³ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 2, s. 43.*

tabulka 19

Cena palivového dříví pro Velkou Prahu 1941 (únor)⁴³⁴:

Za	prodejní jednotka	loco sklad prodávajícího	s donáškou do domu
A. měkké palivové špalíky nahrubo štípané nadrobno štípané piliny	100 kg	62,50,-	66,50,-
	100 kg	65,50,-	69,50,-
	100 kg	75,-	80,-
	100 kg	33,-	38,-
B. tvrdé palivové špalíky nahrubo štípané piliny	100 kg	59,-	63,-
	100 kg	63,-	67,-
	100 kg	36,-	41,-
C. palivová kola velká 20/50 cm malá 16/45 cm	1 kus	9,50,-	10,-
	1 kus	8,-	8,50,-
D. odřezky	100 kg	53,-	55,-

tabulka 20

Mýdlo (1941⁴³⁵, ceny za 1 kg):

jednotné mýdlo	12,80,-
pískové mýdlo	7,50,-
mýdlový prášek	10,-
prací prášek	8,-
mazlavé mýdlo	8,80,-

tabulka 21

Ceny uhlí se v Praze pohybovaly od 20,- do 50,- korun za 100 kg podle druhu uhlí. ⁴³⁶
Ceny cigaret za 1 ks se pohybovaly od 0,20,- do 1,50,- (podle značky), ale od listopadu 1941 1 ks za 0,35,- až 2,25,- kvůli válečné příirážce. ⁴³⁷
Ceny bot. Cena ⁴³⁸ běžný pánských či dámských pracovních bot se pohybovala asi mezi 70,- až 100,- korunami.

tabulka 22

Poplatky za třiminutové meziměstské hovory v protektorátu⁴³⁹:

vzdálenost	obyčejný hovor v době		pilný a státní hovor	bleskový hovor
	od 8 do 19 hodin	od 19 do 8 hodin		
do 10 km	2,-	2,-	4,-	20,-
do 15 km	2,50,-	2,-	5,-	25,-

⁴³⁴ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 4, s. 97.*⁴³⁵ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 7, s. 202.*⁴³⁶ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového IV, 1943, č. 8, s. 121.*⁴³⁷ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 47, s. 1257.*⁴³⁸ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 12, s. 339.*⁴³⁹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 3, s. 78.*

do 25 km	3,50,-	2,50,-	7,-	35,-
do 50 km	5,50,-	3,30,-	11,-	55,-
do 75 km	7,50,-	4,50,-	15,-	75,-
do 100 km	9,-	5,40,-	18,-	90,-
do 200 km	11,-	6,60,-	22,-	110,-
přes 200 km	14,-	8,40,-	28,-	140,-

tabulka 23

Hřbitovní poplatky ve Velké Praze⁴⁴⁰ (1941-1946):			
1. do první třídy patří hřbitovy na Olšanech			
2. do druhé třídy hřbitov dejvický			
3. do třetí třídy hřbitov jinonický			
Za propůjčení místa na hroby:			
<i>I. bez stavebního příslušenství</i>		<i>II. se stavebním příslušenstvím</i>	
děti do 6 let na období šestileté		u míst na deset let	
I. třída u cest	120,-	za místo pro obrubu	80,-
II. třída uvnitř odd.	50,-	za místo pro pomník	50,-
děti 6 až 10 let na období desetileté		u míst na padesát let:	
I. třída u cest	200,-	I. třída	
II. třída uvnitř odd.	80,-	za místo pro obrubu	250,-
pro hroby ostatní na 10 let		za místo pro pomník	200,-
I. třída u širších cest	500,-	II. třída	
II. třída u postranních cest	300,-	za místo pro obrubu	200,-
III. třída uvnitř odd.	280,-	za místo pro pomník	150,-
hroby a hrobky na 50 let		III. třída	
I. třída za 1 m ²	600,-	za místo pro obrubu	150,-
II. třída za 1 m ²	360,-	za místo pro pomník	100,-
III. třída za 1 m ²	280,-		
<i>Za pohřbení do hrobů a hrodek</i>			
do hrobu na 50 let		do hrobu na 10 let	
<i>1. osoby dospělé</i>		<i>1. osoby dospělé</i>	
I. třída	300,-	I. třída	200,-
II. třída	200,-	II. třída	150,-
III. třída	150,-	III. třída	80,-
<i>2. osoby dětské (do 10 let)</i>		<i>2. osoby dětské (do 10 let)</i>	
I. třída	200,-	I. třída	150,-
II. třída	160,-	II. třída	100,-

⁴⁴⁰ Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II, 1941, č. 5, s. 133–134.

III. třída	100,-	III. třída	50,-
------------	-------	------------	------

tabulka 24

Vstupné do zoo v Praze 1941⁴⁴¹:
Dospělí platili 6,- a děti 2,-.
Ceny na zimním stadionu v Praze pro sezónu 1941/1942⁴⁴²:
Vstupné bylo 6,- korun, poplatky za větší skříňku na celou sezónu 160,- korun a na menší skříňku 75,- korun.

tabulka 25

Sazby pražských autodrožek květen 1941⁴⁴³:
1. základní tarif pro všechny autodrožky byl 5,-
2. za každý ujetý km jízdy pak 2,50,-
3. za každé zavazadlo nad 10 kg 3,-
4. za každého psa 3,-
5. za každý pár lyží 3,-
6. noční příplatek pak byl 3,-
7. čekací sazba za každou ¼ hodinu 5,-

tabulka 26

Ošetřovací sazby 1941⁴⁴⁴ a 1942 v Praze⁴⁴⁵:
Původně stálo ošetření ve III. třídě 40,-, o rok později 50,-, ve II. třídě se zvedla cena z 80,- na 90,- korun a v I. třídě ze 100,- na 110,- korun.

tabulka 27⁴⁴⁶

ve služební třídě	adjutum v		ženatí	svobodní
Ia			30 720,-	28 160,-
Ib	první	polovině čekatelské doby	28 560,-	21 768,-
	druhé		30 720,-	28 160,-
Ic	první		22 680,-	19 080,-
	druhé		24 000,-	20 088,-
II.	první		21 720,-	17 640,-
	druhé		23 160,-	18 792,-
III.	první		20 400,-	17 400,-
	druhé		21 840,-	18 216,-
IV.	první	20 160,-	17 100,-	
	druhé	21 480,-	17 928,-	

⁴⁴¹ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 9, s. 258.

⁴⁴² *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 39, s. 1067.

⁴⁴³ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 20, s. 575.

⁴⁴⁴ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového II*, 1941, č. 10, s. 295.

⁴⁴⁵ *Cenové zpravodajství Nejvyššího úřadu cenového III*, 1942, č. 12, s. 257.

⁴⁴⁶ *Sbírka zákonů a nařízení 1944*, vyhláška č. 15, s. 113–135.

tabulka 28⁴⁴⁷

adjutum v		ŽENATÍ	SVOBODNÍ
		adjutum zatímních profesorů	
první	polovině	28 560,-	21 768,-
druhé	čekatelské doby	30 720,-	23 160,-
adjutum		adjutum suplujících profesorů	
		22 680,-	19 080,-
ve stupni předběžného vzdělání	v	adjutum zatímních učitelů	
I.	první	polovině čekatelské doby	22 680,-
	druhé		19 080,-
II.	první		24 000,-
	druhé		20 088,-
III.	první		21 720,-
	druhé		17 840,-
IV.	první		23 160,-
	druhé		18 792,-
I.	první	20 400,-	
	druhé	17 400,-	
II.	první	21 840,-	
	druhé	18 216,-	
III.	první	20 160,-	
	druhé	17 100,-	
IV.	první	21 480,-	
	druhé	17 928,-	

tabulka 29 – základní služné učitelů

v plat- ové stupni- ci	ve stupni před- běžného vzdělání	služné (v korunách)									
		ve stupni služného					s náslužným přídavkem				
		a	b	c	d	e	1.	2.	3.	4.	5.
1.	I.	29 040	31 800	34 560	37 320	40 080	42 960	45 840			
	II.	29 040	31 800	34 560	37 320	40 080	41 640	43 200			
	III.	25 440	28 680	31 920	35 160	28 400	40 200	42 000			
	IV.	25 320	28 080	30 840	33 600	36 000	38 340	40 680			
2.	I.	23 320	24 960	27 600	30 000	32 400	34 512	36 624	38 736	40 848	42 960
	II.	23 320	24 960	27 600	30 000	32 400	34 020	35 640	37 260	38 880	
	III.	19 440	21 600	23 760	25 920	28 080	30 120	32 160	34 200	36 240	
	IV.	19 320	21 480	23 640	25 800	27 960	29 700	31 440	33 180	34 920	
	I.	17 040	22 320	24 960	27 600	-	29 760	31 920	34 080	36 240	38 400
	II.	14 400	17 040	19 680	22 320	24 960	29 760	31 560	33 480	35 400	37 320
	III.	13 329	15 240	17 160	19 080	21 000	24 960	27 000	29 040	31 080	33 120
	IV.	13 320	15 240	17 160	19 080	21 000	24 600	26 280	27 960	29 640	31 320

tabulka 30⁴⁴⁸

Honoráře pro pracovní nasazené kulturní pracovníky z října 1944 (honorář za jedno představení)			
850,-	650,-	500,-	400,-
Vlasta Fabiánová	Rudolf Hrušínský	Ferenc Futurista	Méně známí umělci
Karel Höger	Zita Kabátová	Jindřich Plachta	
Ladislav Pešek	Dana Medřická		
Marie Podvalová	Saša Rašilov		
Adina Mandlová	Meda Valentová		
Eduard Kohout			

⁴⁴⁷ Sbírka zákonů a nařízení 1944, vyhláška č. 15, s. 113–135.

⁴⁴⁸ NA, fond Moravec–AMV, karton 66 (kompletní seznamy).

Nataša Gollová	
Jiřina Štěpničková	
Vyšší honoráře (za jedno představení)	
Váša Příhoda	10 000,-
Rafael Kubelík	4000,-
Jílek, Plocek, Páleníček, Sádlo, Heřman	3000,-
Vlasta Burian	2000,-
Ilja Hurník	1500,-

tabulka 31⁴⁴⁹ – nejnižší platy hudebníků a kapelníků zaměstnaných v hostinských a výčepních živnostech.

	A ⁴⁵⁰	B	C	D
4 hodiny denně po dobu měsíce	1400,-	1260,-	1190,-	1120,-
5 hodin denně po dobu měsíce	1600,-	1440,-	1360,-	1280,-
6 hodin denně po dobu měsíce	1800,-	1620,-	1530,-	1440,-
7 hodin denně po dobu měsíce	2000,-	1800,-	1700,-	1600,-
8 hodin denně po dobu měsíce	2200,-	1980,-	1870,-	1760,-

tabulka 32 – plat pro hudebníky zaměstnané příležitostně v hudbě s klavírem (zejména v hudbě jazzové)⁴⁵¹

	A	B	C	D
ve všední dny až do 3 hodin pracovní doby	38,-	35,-	32,-	31,-
.....za každou další hodinu	13,-	12,-	11,-	10,-
v sobotu, neděli, svátek až do 3 hodin pracovní doby	48,-	43,-	42,-	38,-
.....za každou další hodinu	13,-	12,-	11,-	10,-
ranní a polední koncerty až do 2 hodin pracovní doby	24,-	22,-	20,-	19,-

tabulka 33

Hodinové pražské platy v průmyslových odvětvích⁴⁵²			
Odvětví	Pracovní skupina	Plat březen 1939	Plat prosinec 1940⁴⁵³
kovoprůmysl	kvalifikovaný dělník	4,73,-	7,60,-
	vyučení dělník	4,18,-	6,70,-
	pomocný dělník	3,98,-	6,-
stavitelství	zedník	5,80,-	7,43,-
	pomocný dělník	4,40,-	5,82,-
knihtisk	ruční sazeč	6,93,-	8,70,-
pivovarství	sládek	5,85,-	8,10,-
	pomocný dělník	5,05,-	7,06,-
zpracování dřeva	vyučení pracovník	4,-	6,68,-

⁴⁴⁹ Viz *Hudební věstník*, XXXIII./1940, číslo 6, s. 157.

⁴⁵⁰ A je místní třída pro Prahu a Lázně Luhačovice.

⁴⁵¹ Viz *Hudební věstník*, XXXIII./1940, číslo 6, s. 158.

⁴⁵² NA, fond ÚŘP, karton 426.

⁴⁵³ Ke zvýšení mezd došlo podle zprávy, z níž informace pocházejí, kvůli vyrovnání poměrů v říši a protektorátu.

	s pětiletou praxí		
natěračské práce	vyučený dělník	7,50,-	8,51,-
pálení vápna	muži	3,10,-	5,51,-
	ženy	1,70,-	4,28,-
cihlářství	muži	3,90,-	5,65,-
	ženy	2,40,-	4,36,-
chemický průmysl	kvalifikovaný dělník	5,10,-	6,57,-
	vyučený dělník	4,25,-	5,60,-
pekařská živnost	mísič	6,67,-	7,34,-
	pomocná síla	5,42,-	6,67,-

tabulka 34 – invalidní důchod při ztrátě výdělečné činnosti⁴⁵⁴

procentuální činnosti	ztráta výdělečné	roční invalidní důchod (v korunách)
20-24 %		900,-
25-34 %		1410,-
35-44 %		1920,-
45-54 %		2520,-
55-64 %		3360,-
65-74 %		3900,-
75-84 %		5280,-
85-100 %		8640,-

tabulka 35 – srážka důchodové daně ze mzdy

měsíční mzda K	válečný příspěvek K	daň činí u zaměstnance v korunách						
		daňové skupině I	daňové skupině II	daňové skupině III	daňové skupině IV			
					při slevě na děti			
1 dítě	2 děti	3 děti	4 děti					
910-936	0,10	13	5	2				
1456-1482	3,20	88	67	46	18	5		
1742-1768	6,00	132	104	72	44	26		
2288-2314	11,50	236	179	119	85	65	26	
2730-2743	19,30	403	301	202	153	111	72	13
3146-3159	27,60	574	436	336	226	166	114	52
3523-3536	36,50	728	559	395	291	221	148	78
4238-4264	57,90	969	756	543	403	304	210	106
5330-5369	100,10	1417	1115	811	637	481	304	169
6760-6812	174,10	2041	1599	1162	969	769	462	267
8424-8476	274,00	2756	2163	1570	1372	1146	696	478
10335-10400	889,20	3559	2792	2028	1833	1609	1110	850
12870-13000	541,30	4628	3629	2636	2449	2220	1723	1450
18980-19240	907,60	7267	5707	4152	3962	3736	3234	2961
22880-23400	1141,90	8977	7059	5140	4947	4721	4217	3946
30160-30680	1578,70	12040	9461	6884	6695	6468	5964	5694

⁴⁵⁴ Sbírka zákonů a nařízení 1941, vyhláška č. 82, s. 239–256.

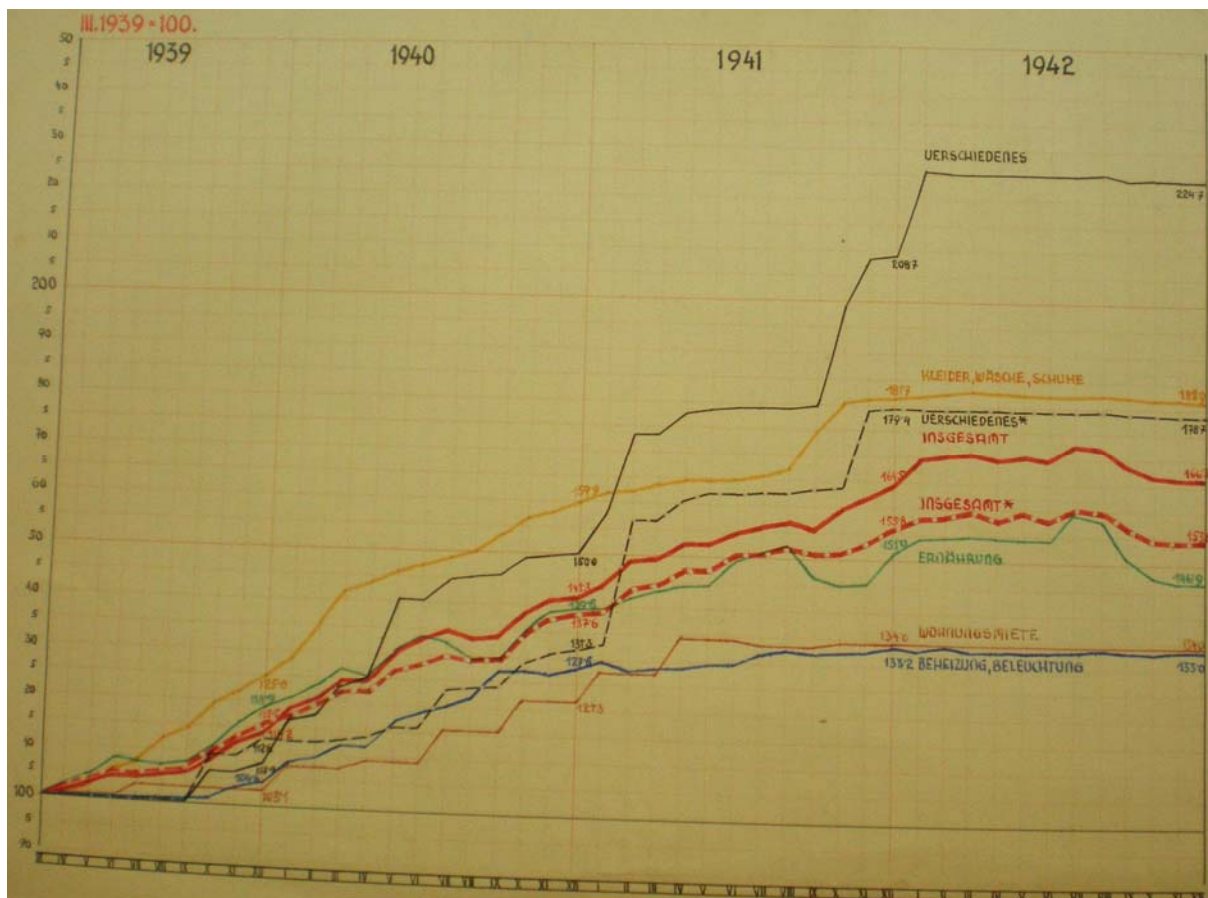
tabulka 36 – index životních nákladů (základ r. 1914=100)

rok	Dělnická rodina						ostatní potřeby	životní náklady celkem
	výživa	topení, osvětlení	nájem			oblečení, boty		
s ochranou nájemníků			bez ochrany nájemníků	průměr				
1930	747	832	361	778	480	865	766	728
1936	667	767	375	917	717	703	790	707
1937	660	776	375	917	737	829	790	721
1938 červen	688	776	375	917	753	852	852	751
1938 prosinec	717	905	375	917	753	883	857	778
1939 březen	715	905	375	917	771	883	944	795
1939 prosinec	855	916	375	917	771	1036	1014	894
1940 červen	937	1090	511	917	809	1242	1319	1030
1940 listopad	939	1207	646	917	863	1339	1400	1072

tabulka 37 - index životních nákladů (základ r. 1914=100)

rok	Úřednická rodina					
	výživa	topení, osvětlení	nájem	oblečení, boty	ostatní potřeby	životní náklady celkem
1930	775	866	449	860	674	703
1936	679	777	685	722	693	695
1937	663	768	781	839	698	724
1938 červen	688	768	781	856	765	752
1938 prosinec	730	860	781	902	768	780
1939 březen	723	874	781	902	842	796
1939 prosinec	890	895	781	1061	888	891
1940 červen	971	1025	781	1222	1095	1000
1940 listopad	977	1096	781	1332	1162	1038

graf 2

tabulka 38 - Ceny jízdného z roku 1941, 1942

	1941 ⁴⁵⁵	1942 ⁴⁵⁶
normální jízdné denní	1,50,-	
dětské jízdné denní	0,50,-	
vojenské jízdné	1,20,-	
noční jízdné	2,50,-	
dětské noční jízdné	1,-	
zlevněné jízdné zpáteční	1,50,-	
předplatní lístky:		
roční síťový	1800,-	
čtvrtletní síťový	500,-	
měsíční síťový	200,-	
měsíční dvoutrátový	120,-	
měsíční jednotrátový	90,-	
jednodenní síťový	10,-	
studentský síťový	60,-	90,-
žakovský dvoutrátový (soukromé školy)	60,-	
žakovský dvoutrátový (veřejné školy)	40,-	
invalidní síťový	40,-	

⁴⁵⁵ Úřední zprávy hlavního města Prahy II, 1941, č. 8, s. 197–200.

⁴⁵⁶ Úřední zprávy hlavního města Prahy III, 1942, č. 12, s. 273.

11.2 Soupis ulic

Následující soupis ulic přejmenovaných za protektorátu je z encyklopedie Pražský uličník I. a II. od Marka Lašťovky a Václava Ledvinky vydané v Praze 1997 a 1998. Nejedná se o přesný podrobný přepis všech informací, které můžeme v této příručce nalézt. Nás zde především zajímá, jak se ulice jmenovala před přejmenováním v letech 1940-1945 a jaký byl její nový název za protektorátu. Dnešní názvy ulic jsou stejně jako v encyklopedii srovnány abecedně, následuje údaj kartografický (podle mapy Prahy uvedené v citované práci) a pražská čtvrť, v níž se ulice nachází. Pokud poté rovnou uvádíme údaj o tom, jak byla ulice v protektorátu přejmenována, byl její předchozí název stejný jako současný. Pokud se ovšem tento předprotektorátní název lišil, je podtržen (popř. vysvětlen), a až poté následuje nové jméno (to je vždy psáno kurzívou). Přičemž zmiňuji vždy jen chronologicky nejbližší název (protože ten také nějakým způsobem okupantům nevyhovoval) a ne celou řadu jmen, jak je můžeme najít v příručce. Proto je třeba nebrat slovo „původně“ doslova, z hlediska práce na soupisu se jedná o pomůcku nejpřehlednější. Konečně je zde uvedena stránka z encyklopedie, přičemž jména do písmena N (včetně) pocházejí z prvního dílu, jména od písmena O z dílu druhého. Může se stát, že při vysvětlování historických souvislostí bylo třeba u názvu z prvního dílu sáhnout po dílu druhém a naopak, což je u stránky vyznačeno římskou II. nebo I. (jsme-li již u citací z dílu druhého).

28. října 28d Staré-Nové Město, se jmenovala v roce 1940-1945 *Ovocná* (někdy v 17. nebo 18. století se zde prodávalo patrně ovoce). Str. 39.

5. května 44d Nusle, se před válkou jmenovala 1. listopadu, název připomínal bitvu, ve které se 1. 11. 1420 střetla Zikmundova vojska se spojenými husitskými vojsky Pražanů, Hradeckých, Lounských a Žateckých, ve které zvítězila husitská koalice. 1940-1945 se jmenovala *Pražských*. Název vycházel z předchozího vývoje, tvar *Pražských* byl nesprávně utvořen podle tvarů Lounských, Hradeckých a Žateckých. Str. 40.

8. listopadu 26c Břevnov, název připomínal 8. listopad 1620, kdy došlo k bitvě na Bílé hoře, v jejíž blízkosti se ulice nachází. 1940-1945 se jmenovala *Mansfeldova*, podle Petera Ernesta Mansfelda (1580-1626), šlechtice původem z Lucemburska, jednoho z vojevůdců třicetileté války. Sloužil nejdříve v císařském, pak v českém stavovském vojsku. V roce 1626 byl poražen Albrechtem z Valdštejna. Str. 40.

Anglická 44b Nové Město, Vinohrady, se v letech 1940-1945 jmenovala *Irská*. Název zavedený zřejmě proto, že Irsko bylo tradičně nepřátelské k svému sousedu Anglii. Str. 47.

Argentinská 15c Holešovice, se v letech 1940-1945 jmenovala *Drážďanská*. Str. 51.

Baarova 45d Michle, do roku 1940 se jmenovala Kostelní a v letech 1940-1945 *Puchholtzova*. Dr. Václav Xaver Neumann z Puchholtze, český právník (1670-1743), profesor římského práva na univerzitě v Praze, nechal 1724 vybudovat na michelském univerzitním statku kostel P. Marie. Str. 55.

Badeniho 28a Holešovice, Hradčany, Badeniho vláda padla pod nátlakem německých nacionalistů, mj. pro jeho příznivý postoj vůči tehdejší české politické reprezentaci a jejím snahám. V letech 1940-1945 se jmenovala *Riethova*. Beneš Rejt (Benedikt Rieth) z Pístova (1451-1534) byl významný stavitel české pozdní gotiky a počátku renesance. Str. 56.

Bachmačské náměstí 27b Dejvice, Bachmač je město na Ukrajině severovýchodně od Kyjeva a v březnu 1918 zde bojovaly čs. legie spolu se sovětskými vojsky proti rakouské a německé armádě. V letech 1940-1945 se jmenovalo *Blücherovo náměstí*. Gebhart Leberecht Blücher (1742-1819), meklenburský šlechtic, pruský maršál. Proslavil se v napoleonských válkách a přispěl k porážce Napoleona u Lipska a u Waterloo. Str. 56-57.

Balbínova 29c Vinohrady, v letech 1940-1945 se jmenovala *Radbuzská* (řeka na Domažlicku) Str. 58.

Banskobystrická 27b Dejvice, původně se jmenovala Tatranského pluku, jednotky čs. legií v Rusku, v letech 1940-1945 přejmenována na *Theodora Körnera*. Karl Theodor Körner byl německý básník a vlastenec doby protinapoleonského boje, autor vlasteneckých válečných písní. Str. 59.

Baranova 29d Žižkov, původně se jmenovala Vratislavova, v letech 1940-1945 přejmenována na Habánskou. Habáni byli sektou novokřtěnců a v 16. století přesídlili ze Švýcarska a Německa na Moravu. Str. 59.

Bassova 31a Vysočany, původně se jmenovala Nerudova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kamberskou*. Kamberk, starý název vsi na Tábořsku u Mladé Vožice. Od roku 1930 nese ves jméno Zlaté Hory. Str. 61.

Bělohorská 25d Břevnov, se v letech 1940-1945 jmenovala *Říšská silnice*. Název komunikace, která směřuje na západ, měl zdůraznit příslušnost Čech k německé třetí říši. Str. 68.

Besední 28c Malá strana, podle Umělecké besedy, byla v letech 1940-1945 přejmenována na *Jakuba Handla*, kapelníka žijícího v letech 1550-1591 na dvoře Rudolfa II. Str. 71.

Bílá 27a Dejvice, v roce 1938 přejmenována na Čs. italské domobranu, v letech 1940-1945 zpět na *Bílou*. Barva měla být nějak odvozena od rázu ulice. Str. 73.

Bílkova 28d Staré město, Josefov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Waldhauserovu*, podle Konráda Waldhausera (+1369), reformátora a kazatele, předchůdce Mistra Jana Husa. Str. 75-76.

Boleslavova 45a Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rejččinu*, podle Elišky Rejčky (1288-1336), české a polské královny, manželky českého krále Václava II. a Rudolfa I. Habsburského. Str. 83.

Borodinská 45b Vršovice, se do roku 1940 jmenovala Žižkova, pak přejmenována v letech 1940-1945 na *Saalskou*, podle řeky Saaly, levého přítoku Labe vlévajícího se do něj před Magdeburgem. Str. 84-85.

Božkova 27a Dejvice, původně se jmenovala U francouzského gymnázia, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kindermannovu*. Ferdinand Kindermann von Schulenstein (1744-1801), rakouský pedagog, rada pražské zemské školní

komise, od roku 1791 litoměřický biskup. Orientoval základní školství na užší spojení výuky s ruční výrobou, prosazoval germanizaci. Str. 89.

Branické náměstí 58a Braník, původně se jmenovalo Husovo náměstí a v letech 1940-1945 přejmenováno na *Branické náměstí*. Str. 90-91.

Braunerova 16c Libeň, podle JUDr. Františka Augustina Braunera (1810-1880), politika staročeské strany, právníka, člena Národního výboru v roce 1848, poslance říšské rady atd. V letech 1940-1945 přejmenována na *Schusterovu*, podle Karla Felixe Schustera z Goldburgu (+1677), staroměstského erbovního měšťana a primátora. Str. 92.

Braunova 43d Smíchov, původně se jmenovala Hostivítova (poslední z bájných českých knížat) a v letech 1940-1945 přejmenována na *Odolenovu*, Odolen byl český rytíř ve vojsku krále Vladislava I. Ulice Braunova vznikla spojením Hostivítovy a Sokolské, která se v letech 1940-1945 přejmenovala na *Štolbovu*. Josef Štolba (1846-1930), český dramatik, spisovatel a cestovatel. Jako autor frašek si všiml hlavně maloměstské společnosti, čímž přispěl k rozvoji realistického dramatu. Str. 92.

Brožíkova 43a Košíře, podle Václava Brožíka (1851-1901), českého malíře generace Národního divadla, autora historických her. V letech 1940-1945 přejmenována na Bondiniho podle Pasquala Bondiniho (+1789), italského divadelního podnikatele a pěvce. V letech 1781-1788 byl ředitelem italské operní společnosti v Praze. V čase pražského působení uvedl Mozartovy opery Figarova svatba a Don Giovanni. Str. 95.

Břevnovská 26d Břevnov, složena ze dvou částí: Břevnovské a Tomkovy. Tomkova byla v letech 1940-1945 přejmenována na *Gindelyho*. Antonín Gindely (1829-1892), český historik, profesor Univerzity Karlovy, věnoval se dějinám Jednoty bratrské, českému povstání a třicetileté válce. Str. 97-99.

Březinova 29d Karlín, původně se jmenovala Rokycanova (podle Jana Rokycany) a v letech 1940-1945 byla přejmenována na *Litomyšlskou*. Str. 99.

Březovského 27b Bubeneč, podle Lumíra Březovského (1897-1914), nejmladšího padlého legionáře v 1. světové válce (člen roty Nazdar). V letech 1940-1945 přejmenována na *Novou řadu*, odvozeno podle povahy ulice v době pojmenování. Str. 100.

Bubnova 41a Břevnov, Jan mladší Varlich z Bubna (+po 1623) byl český šlechtic, nejvyšší polní generál stavovského vojska na Bílé hoře. Uprchl z Čech s králem Fridrichem Falckým, jeho majetek byl zkonfiskován a jeho jméno přibito na šibenici. V letech 1940-1945 byla ulice přejmenována na *Hofkirchovu*. Vavřinec Hofkirch, důstojník saské armády, která obsadila roku 1631 Prahu. Později přešel na habsburskou stranu a stal se císařským generálem. Str. 102.

Budečská 45a Vinohrady, podle starobylého přemyslovského hradiště, v letech 1940-1945 přejmenována na *Humboldtovu*. Vilém Humboldt (1767-1835) byl německý státník a jazykovědec. Str. 102.

Buzulecká 27b Dejvice, Buzuluk je město v Rusku, kde se v letech 1942 a 1943 formoval 1. čs. samostatný polní prapor. Původně se ulice jmenovala Hanáckého pluku podle hanáckého pluku čs. legií, později čs. armády. V letech 1940-1945 přejmenována na *Clausewitzovu*, Carl Philipp Gottfried von Clausewitz (1780-1831), pruský vojenský teoretik a generál, stoupenec reformních snah po porážce Prusku Napoleonem, autor německé vojenské doktríny (válka je pokračováním politiky jinými prostředky). Str. 105.

Bylanská 46d Strašnice, Bylany jsou východně od Prahy poblíž Českého Brodu. Původně se jmenovala Masarykova kolonie, v letech 1940-1945 přejmenována na *Novou kolonii* – účelová změna názvu za okupace. Str. 106.

Cukrovarnická 26b Střešovice, neboť v ulici stojí budova bývalého Výzkumného ústavu cukrovarnického. V letech 1940-1945 přejmenována na *Albrechta Dürera* (1471-1528), německého malíře a grafika. Str. 112.

Čapkova 45d Michle, Jan Čapek byl příslušníkem čs. legií v Itálii, zakladatel Čs. dobrovolnického sboru, padl v bojích o San Dona di Piave, michelský rodák. V letech 1940-1945 přejmenována na *Čapka-Choda*, Karel Matěj Čapek-Chod (1860-1927), český prozaik a novinář, jeho tvorba vycházela z dobového realismu, nejznámějším dílem román Turbína. Str. 114-115.

Čechův most 28c Staré Město, Holešovice-Bubny, jmenoval se původně most Svatopluka Čecha a v letech 1940-1945 přejmenován na *Mendelův most*, Johann Gregor Mendel byl rakouský přírodovědec a biolog žijící v Brně, zakladatel nauky o dědičnosti. Str. 115-116 a 450.

Černínova 30c Žižkov, Diviš Černín z Chudenic (+1621) byl český šlechtic, jeden z předních činitelů českého stavovského povstání 1618-1621, místodržící a nejvyšší hofmistr krále Fridricha Falckého, popravený 21. 6. 1621 na Staroměstském náměstí. V letech 1940-1945 ulice přejmenována na *Žalanského*, Havel Žalanský (1567-1621), český utrakvistický kněz, teologický spisovatel a reformační historik. Str. 118.

Černomořská 45d Vršovice, původně se jmenovala Kollárova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Otavskou* (podle řeky Otavy). Str. 120.

Čerpadlová 31a Vysočany, původně se jmenovala Štítného (Tomáš ze Štítného) a v letech 1940-1945 přejmenována na *Potštejnskou*, podle hradu Potštejn ve východních Čechách. Str. 121.

Červená báň 16c Kobylisy, původně se jmenovala Máchova a v letech 1940-1945 *Machtova*, Matyáš Maxmilián Macht z Löwenmachtu (+1680), staroměstský erbovní měšťan, kancléř a v letech 1678 až 1680 primátor Starého Města pražského. Str. 122.

České družiny 27a Dejvice, podle první československé vojenské dobrovolnické jednotky vytvořené v Petrohradě, Moskvě, Kyjevě a Varšavě v roce 1914. V letech 1940-1945 přejmenována na *Mülichova* podle Hanse Mülicha či Muelicha (1516-1573), německého malíře miniatur, kreslíře a rytce působícího v Řezně, Římě a Mnichově. Str. 124.

Českomalínská 27b Bubeneč, původně se jmenovala Na Magistrále, v letech 1940-1945 přejmenována na *prince Evžena* podle prince Evžena Savojského (1663-1736), rakouského vojevůdce. Str. 125.

Československé armády 27b Bubeneč, původně tvořena dvěma ulicemi Dr. Albína Bráfa (podle staročeského politika, tento název za protektorátu zachován) a Na růžku, která se v letech 1940-1945 přejmenovala na *třidu Armády*, název oslavoval německou armádu. Str. 125-126.

Čiklova 44b Nusle, původně se jmenovala Sáмова, v letech 1940-1945 přejmenována na *Heminu* podle Hemmy či Emmy, manželky českého knížete Boleslava II. Str. 126-127.

Čínská 27b Bubeneč, původně se jmenovala Arraská podle Arrasu, města v severní Francii na řece Scarpe, které se stalo několikrát bojištěm 1. světové války a bojovala zde i čs. rota Nazdar. V letech 1940-1945 se přejmenovala na *Argonskou*, Argony jsou hornatinou ve Francii na východě Pařížské pánve tvořené z pískovců. Bojiště čs. legií za 1. světové války. V říjnu 1918 pronikla 1.

čs. brigáda přes řeku Aismu na západní návrší argonské pahorkatiny. Str. 127-128.

Daliborova 48c Hostivař, se původně jmenovala Tyršova, podle Miroslava Tyrše, zakladatele tělocvičné metodiky a názvosloví i časopisu Sokol, v letech 1940-1945 přejmenována na *Vlastinu*. Str. 130-131.

Dělostřelecká 27a Střešovice, podle kasárna v západní části ulice, kde dříve bývali dělostřelci. V letech 1940-1945 přejmenována na *Schillovu*, Ferdinand von Schill (1776-1809), pruský důstojník, major husarů. V roce 1809 se pokusil vyvolat protinapoleonské povstání, táhl se svým oddílem do Anhaltska, byl vytlačen do Pomořan a padl ve Stralsundu. Str. 135.

Dlabačov 27c Břevnov, podle Jana Bohumíra Dlabače (1758-1820), knihovníka a teoretika umění. V letech 1940-1945 přejmenována na *Vojenskou*, podle kasáren čp.121 postavených v novorenesančním stylu roku 1898 podle návrhu architekta Jindřicha Fialky. Str. 138.

Donská 45a Vršovice, původně se jmenovala Havlíčková a v letech 1940-1945 přejmenována na *Oderskou*. Str. 148.

Doudova 44d Podolí, Václav Douda (1889-1918) byl poručíkem čs. legií a padl v 1. světové válce. V letech 1940-1945 přejmenována na *Zikmundovu*, podle Zikmunda (1361-1437), německého císaře, českého a uherského krále z rodu Lucemburků, bratra Václava IV., který stál v čele protihusitského tábora. Str. 149.

Drtinova 43b Smíchov, původně se jmenovala Husova a v letech 1940-1945 přejmenována na *Bendovu*. Jiří Antonín Benda (1722-1795) byl českým skladatelem a virtuosem. Str. 153 (Hlavně ale působil v Prusku, konkrétně byl kapelníkem durynského vévody Friedricha III. v Gotě. Viz Smolka, Jaroslav: Dějiny hudby, Praha 2001. Str. 388.

Erbenova 43a Smíchov, podle Karla Jaromíra Erbena, byla v letech 1940-1945 přejmenována na *Kuchařovu*, podle Jana Křtitele Kuchaře (1751-1829), českého varhaníka a hudebního skladatel. Udržoval přátelské styky s W. A. Mozartem a J. Haydnem. Str. 167.

Fibichova 29d Žižkov, podle Zdeňka Fibicha (1850-1900), významného českého skladatele, sbormistra a dramaturga 2. pol. 19.století, v letech 1940-1945 přejmenována na *Ševčíkovu*. Otakar Ševčík (1852-1934), český houslista a pedagog světového významu, skladatel, tvůrce vlastní učební metody. Str. 171 a 235 (II.).

Flemingova náměstí 27b Dejvice, původně zde byla pouze ulice (rozšířeno na náměstí až 1964) Na cvičišti, v letech 1940-1945 přejmenována na *Gluckovy sady*. Christoph Wilibald Gluck (1714-1787), německý skladatel, reformátor opery, od roku 1774 dvorní skladatel ve Vídni, napsal přes 100 oper. Skutečnost, že již v této době se dostalo komunikaci názvu „sady“, svědčí o tom, že již tehdy byla značně široká. Str. 172.

Francouzská 45a Vinohrady, Vršovice, původně se různě jmenovala ve vinohradské a vršovické části. Palackého ve vršovické a Francouzská ve vinohradské, obě v letech 1940-1945 přejmenovány na *Bismarckovu*. Otto von Bismarck (1815-1898), německý politik, pro ruské krále znovu sjednotil Německo a stal se prvním říšským kancléřem druhého německého císařství (1870-1918). Str. 173-174.

Fráni Šrámka 43a Smíchov, původně se jmenovala Na Černém vrchu, jméno kopce Černý vrch je snad překladem jména knížete Schwarzenberga do českého jazyka. Kopec patřil k jeho jinonickému dvoru. V letech 1940-1945

přejmenována na *Haydnovu*. Joseph Haydn, rakouský hudební skladatel, spolu s W. A. Mozartem byl dovršitelem hudebního klasicismu. Str. 174

Freyova 31a Vysočany, původně se jmenovala Palackého, ale v letech 1940-1945 přejmenována na *Karlštejnskou*. Str. 176.

Generála Píky 27b Dejvice, původně se jmenovala Klecandova. Jiří Klecanda (1890-1918), český politik, od roku 1909 studoval a pracoval v Petrohradě. Po vypuknutí 1. světové války jeden z prvních organizátorů čs. odboje v Rusku, v dubnu roku 1918 odjel k legiím na Sibiř, cestou náhle zemřel. V letech 1940-1945 přejmenována na *Skladištní*, neboť po celé délce ulice se rozkládá rozlehlý vojenský objekt, kde dříve bývaly proviantní sklady. Str. 180-181.

Goetheho 27b Bubeneč, původně se jmenovala Kotkova, podle Josefa Kotka, českého dělníka, novináře, který od roku 1913 redigoval časopis Pokrok. Pro svou protirakouskou a protiválečnou řeč ve Smržicích byl v prosinci roku 1914 zatčen, obviněn z velezrady a popraven. V letech 1940-1945 přejmenována na *Zitkovu*. Josef Zítek (1832-1909), český architekt, profesor německé techniky v Praze. Autor projektu Národního divadla, muzea ve Výmaru, Mlýnské kolonády v Karlových Varech, Rudolfiny v Praze. Po válce zpět na *Kotkovu*. Str. 182 a 466 (II.).

Gotthardská 28a Bubeneč, původně se jmenovala Táboritská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Berglerovu*. Josef Bergler (1753-1829), německý malíř, první ředitel AVU v Praze. Autor náboženských a historických obrazů, kreseb a grafik. Str. 184.

Grafická 43b Smíchov, původně se jmenovala Resslova. Josef Ludvík František Ressel (1793-1857), český vynálezce, povoláním lesník, v roce 1827 mu byl patentován objev lodního šroubu. V letech 1940-1945 přejmenována na *Černohorského*. Bohuslav Matěj Černohorský (1684-1742), český hudební skladatel a varhaník. Patřil k předním představitelům české barokní hudby, i když se z jeho díla dochovalo málo. Str. 184 a 145(II.).

Hanusova 45c Michle, původně se jmenovala Přemyslova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Heritesovu*. František Herites (1851-1929), redaktor almanachu Máj a spisovatel. Poté zpět. Str. 190.

Haškova 28b Holešovice, původně V zátiší, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rösslerovu*, Emil František Rössler (1815-1864), rakouský právník a politik. Zabýval se mimo jiné i pražskými, resp. českými právními dějinami. Str. 191 a 350(II.).

Havanská 28a Holešovice, původně Třebízského. Václav Beneš Třebízský (1849-1884), v letech 1940-1945 přejmenována na *Raabeovu*, Wilhelm Raabe (1831-1910) byl německý spisovatel. Str. 192.

Havličkova 28d Nové Město, v letech 1940-1945 přejmenována na *Jezdeckou* (jeden ze starších názvů ulice). Str. 194.

Havličkovo náměstí 29d Žižkov, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Husovo náměstí*. Str. 195.

Havličkovy sady 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenovány na *Grébovku* podle Augusta Mořice Gröheho (1828-1891), podnikatele, který skoupil zdejší pozemky a okolo své vily ve stylu italské renesance zřídil rozsáhlou zahradu v podobě přírodně krajinářského romantického parku. Str. 195.

Heineho 27b Bubeneč, původně se jmenovala Hřebíkova podle Antonína Hřebíka, čs. legionáře v Rusku, který padl v 1. světové válce. V letech 1940-1945 přejmenována na *Laudonovu* podle Gideona Ernsta von Laudona (1717-1790),

rakouského vojevůdce skotského původu. Roku 1789 dobyl na Turcích Bělehrad. Str. 196.

Hejtmánkova 16c Libeň, původně se jmenovala Dalimilova, v letech 1940-1945 přejmenována na Schleiferovu podle Matouše Leopolda Schleifera (1771-1842), německy píšícího básníka zvaného „rakouský slavík“. Str. 197.

Heleny Malířové 27c Břevnov, původně se jmenovala Husova, v letech 1940-1945 přejmenována na Hohenlohovu podle Karla Hohenlohe (1827-1892), prince a pruského generála. Str. 197-198.

Holubova 43d Smíchov, původně se jmenovala Žižkova, v letech 1940-1945 přejmenována na Zdíkovu. Jindřich Zdík, olomoucký biskup v letech 1126-1150. Str. 209.

Horovo náměstí 16c, 30a Libeň, původně se jmenovalo Tyršovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na Kapersteinovo náměstí. Pavel Kapr z Kapersteinu, staroměstský primátor v letech 1565-1571. Str. 213 a 315.

Hostivařská 48c Hostivař, původně se jmenovala Husova, v letech 1940-1945 přejmenována na Pod akáty, protože v ulici bývala akátová alej. Str. 215-216.

Hostivařské náměstí 47d, 48c Hostivař, původně se jmenovalo Husovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na Švehlovo náměstí. Str. 216.

Husitská 29c Žižkov, původně se jmenovala Husova, v letech 1940-1945 přejmenována na Huttenovu podle Ulricha von Huttena (1488-1523), německého humanistického básníka a publicisty, představitele rytířského hnutí a reformátora. Str. 226.

Hvězdova 45c (Nusle), v letech 1940-1945 přejmenována na Zlatokorunskou, podle Zlaté Koruny, cisterciáckého kláštera v jižních Čechách. Ten byl založen králem Přemyslem Otakarem II. roku 1263. Str. 227-228.

Chalupnická 47d, 48c Hostivař, původně se jmenovala Třebízského, podle Václava Beneše Třebízského, v letech 1940-1945 přejmenována na Kořenského, podle Josefa Kořenského. Což byl přírodovědec, spisovatel a cestovatel. V letech 1893-1894 podnikl cestu kolem světa. Str. 231 a 359.

Charkovská 45d Vršovice, původně se jmenovala Nerudova, v letech 1940-1945 přejmenována na Úhlavskou (Úhlava, přítok Radbuzy v Plzni). Str. 231.

Charlese de Gaulla 27b Bubeneč, původně se jmenovala Na Piavě (řeka v severní Itálii, kde na konci 1. světové války Italové s pomocí Spojenců zastavili rakousko-uherskou ofenzívu), v letech 1940-1945 přejmenována na Hötzendorfovou, podle Franze Conrada von Hötzendorfa, rakousko-uherského polního maršála. Str. 231.

Chittussiho 27b Bubeneč, původně se jmenovala Targettská podle francouzské vsi Targette, kde za 1. světové války probíhaly těžké boje. V letech 1940-1945 přejmenována na Richthofenovu podle Manfreda Richthofena (1892-1918), německého vojenského letce. Str. 232-233.

Chodská 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na Grimmovu podle Jakoba Grimma (1783-1863), jednoho ze zakladatelů moderní německé jazykovědy, spisovatele, který spolu se svým bratrem shromáždil rozsáhlou sbírku především německých pohádek. Str. 235.

Jablonského 29a Holešovice, podle Boleslava Jablonského (vlastním jménem Eugen Tupý /1813-1881/), českého romantického básníka. V letech 1940-1945 přejmenována na Hammerschmiedovu podle Jana Floriána Hammerschmieda (1652-1735), katolického kněze, kanovníka na Vyšehradě a Staré Boleslavi, autor česko-latinských děl historických a satirických. Str. 244.

Jáchymova 28d Staré Město, pravděpodobně podle některého z židovských majitelů domu. V letech 1940-1945 přejmenována na *Regnartova* podle Jakoba Regnarta (1540-1599), holandského hudebníka patřícího k družině císaře Rudolfa II. Str. 245.

Jana Masaryka 45a Vinohrady, původně se jmenovala Polská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Poznaňskou* podle Poznaně, centra stejnojmenné historické oblasti v Polsku. Str. 248 a 112 (II.).

Janovského 29a Holešovice, původně se jmenovala U kapličky, v letech 1940-1945 přejmenována na *Eschenbachovu*, podle Wolframa von Eschenbacha (* asi 1230), středoněmeckého lyrika a epika. Str. 250.

Jánská 27d Malá Strana, podle kostela sv. Jana Křtitele. V letech 1940-1945 přejmenována na *Jana Nepomuckého*. Str. 250-251.

Jaselská 27b Dejvice, Bubeneč, původně se jmenovala Švecova podle Josefa Jiřího Švece (1883-1918), českého důstojníka, člena České družiny za 1.světové války, účastník bitvy u Zborova. V letech 1940-1945 přejmenována na *Brömsovu* podle Augusta Brömse (1873-1925), německého malíře, grafika a profesora na AVU v Praze. Str. 253.

Jemnická 45d Michle, původně se jmenovala Karlova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Hähnelovu* podle Ernesta Julia Hähnela (1811-1891), sochaře, tvůrce pomníku Karla IV. na Křižovnickém náměstí. Str. 256.

Jeruzalémská 28d Nové město, v letech 1940-1945 přejmenována na *Sedmíhradskou* (buď podle Sedmíhrad v Rumunsku, nebo domu U sedmi hradů, který prý patřil kuchaři krále Jiřího z Poděbrad). Str. 257.

Ježkova 29c Žižkov, původně se jmenovala Nerudova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Voříškovu*. Jan Václav Hugo Voříšek (1791-1825) byl český skladatel, autor chrámové a jiné hudby. Str. 259.

Jilemnického 27b Bubeneč, původně se jmenovala Kazaňská. 7.srpna 1918 dobyly čs. jednotky ve spolupráci s kozáky Kazaň a zmocnily se ruského zlatého pokladu, který byl předán samarské vládě. V letech 1940-1945 přejmenována ulice na *Generála Krausse* (*1862), rakousko-uherský generál, před 1.světovou válkou velitel Válečné školy ve Vídni, po válce předsedou rakouského Všeněmeckého svazu. Str. 261-262.

Jindřicha Plachty 44a Smíchov, původně se jmenovala Žižkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rainerovu* podle Václava Vavřince Reinera (1689-1743), českého malíře oltářních obrazů i monumentálních nástěnných maleb. Str. 263 a 144 (II.).

Jinonická 43a, c Košíře, původně se jmenovala Myslíkova podle Adama Myslíka z Hyršova, který koupil v roce 1553 Košíře. V letech 1940-1945 přejmenována na *Slavičkovu* podle Antonína Slavička (1870-1910), představitele Českého impresionismu, tvůrce moderního obrazu krajiny a města. Str. 264 a 188 (II.).

Jiráskovo náměstí 44a, Nové Město, původně Riegrovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Máchovo náměstí* podle Karla Hynka Máchy. Str. 265.

Jiráskův most 44a, Nové město, Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenován na *Dienzenhoferův most* podle Kiliána Ignáce Dienzenhofera (1689-1751), architekta pražského baroka. Str. 136 a 265.

Juárezova 27b, 28a Bubeneč, původně se jmenovala Kahlerova podle Eugena Kahlera (1882-1911), německého malíře žijícího v Praze, který tvořil pod vlivem poimpresionismu. V letech 1940-1945 přejmenována na *Seibtovu* podle Karla

Heinricha Seibta (1735-1806), německého osvícenského filozofa, historika a pedagoga, univerzitního profesora v Praze a jezuita. Str. 272.

Jugoslávská 45a, Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Priennovu* podle Günthera Prienna (1908-1941), velitele německé ponorky, která způsobila velké ztráty anglickému loďstvu. Str. 272-273.

Jugoslávských partyzánů 27b Dejvice, původně se jmenovala krále Alexandra podle Alexandra I. Karadjordjeviče, jugoslávského krále od roku 1921 (později nastolil vojensko-monarchistickou diktaturu). V letech 1940-1945 přejmenována na *Leteckou*. Název měl připomínat letectvo třetí říše. Str. 274-275.

K podjezdu 45d Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Bechyňskou*, podle Bechyně. Str. 294.

kapitána Nálepky 27a Dejvice, původně se jmenovala Vašátkova podle Karla Vašátka (1882-1919), plukovníka čs. legií v Rusku. V letech 1940-1945 přejmenována na *Vrázovu*, podle Enrique Stanko Vráze (1860-1932), českého cestovatele po Africe, Asii, atd., jehož sbírky jsou v Náprstkově muzeu. Str. 314 a 421 (II.).

Karlínské náměstí 29c, Karlín, původně se jmenovalo Jungmannovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Březinovo náměstí*. Str. 318.

Kavkazská 46a Vršovice, původně se jmenovala Riegrova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Na Lechu* podle německé řeky Lech (pravý přítok Dunaje). Str. 326.

Ke sklárně, 44c Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Inwaldgasse*. Josef Inwald tu založil v polovině 70. let 19. století starou cestu ke sklárně. Str. 334.

Keramičká 28b Bubeneč, původně se jmenovala Malá Schnellova, podle Bedřicha Schnella (1808-1897), původem českého Němce. Byl pražským policejním komisařem, národnostně nestranným podporovatelem českých práv – veškeré své úspory (195 922 zlatých) věnoval Ústřední matici školské. V letech 1940-1945 přejmenována na *Postlovu* podle Karla Postla (1796-1818), českého malíře, grafika a zakladatele krajinářské školy na pražské Akademii výtvarných umění. Str. 339 a 240 (II.).

Kischova 44d Nusle, původně se jmenovala Třebízského, v letech 1940-1945 přejmenována na Želinského podle Kryštofa Želinského ze Sebusína (+1606), představitele rytířského stavu na dvoře Rudolfa II., nejvyšší mincmistr. Str. 339-340.

Klečákova 31a Vysočany, původně se jmenovala Rokycanova, podle Jana Rokycany, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pirkštejskou*. Pirkštejn byl zaniklý hrad v Ratajích nad Sázavou. Str. 343-344.

Klidná 27a Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kupeckého*. Jan Kupecký (1667-1740) byl český malíř období baroka, působil převážně v cizině, usadil se v Norimberku. Str. 345.

Klihařská 30b Libeň, původně se jmenovala Sudoměřická od Sudoměře (Jan Žižka zde svedl 1420 vítěznou bitvu s vojskem Oldřicha z Rožmberka), v letech 1940-1945 přejmenována na *Břežanovu*. Václav Břežan (1568-1618?) byl úředníkem a pak archivářem, historikem a knihovníkem Petra Voka z Rožmberka. Str. 345.

Kmochova 43 b Smíchov, původně se jmenovala Sokolská (naproti stála bývalá smíchovská sokolovna), v letech 1940-1945 přejmenována na *Segertovu*. Josef Ferdinand Norbert Segert (1716-1782) byl českým skladatelem a varhaníkem. Str. 347.

Kolbenova 31a, b, 32a, b Vysočany, Hloubětín. Původně se jmenovala Třebízského, v letech 1940-1945 přejmenována na Valdeckou. Valdek, zřícenina středověkého hradu z 2. poloviny 13. století u Hořovic na Berounsku. Str. 351.

Kolčavka 30b Libeň, původně se jmenovala Chlumova. Jan Kepka z Chlumu, zemřel 1425, byl český vladyka, Husův přítel a jeho průvodce do Kostnice, v letech 1940-1945 přejmenována na Dubraviovu. Jan Dubravius (kolem 1486-1553), autor latinské kroniky Dějiny království českého. Str. 351 a 234.

Kolejní 27a, b Dejvice. V ulici bývaly studentské koleje (v listopadu 1939), odtud byli čeští studenti odvezeni do koncentračních táborů a na popravy do Ruzyně. V letech 1940-1945 přejmenována na Lisztovu podle France Liszta. Str. 351-352.

Kollárova 29d Karlín, v letech 1940-1945 přejmenována na Přerovskou podle Přerova. Str. 352.

Komunardů 29b Holešovice, původně se jmenovala Habrmanova, Gustav Habrman (1865-1932) byl český sociálně demokratický politik a novinář, ministr školství a ministr sociální péče. V letech 1940-1945 přejmenována na Braunerovu podle JUDr. Františka Augustina Braunera (1810-1880), politika staročeské strany, právník, člen Národního výboru v roce 1848, poslanec říšské rady atd. Str. 355 a 555 a 92.

Konecchlumského 26d Břevnov, podle Viléma Konecchlumského z Konecchlumí popraveného 1621. V letech 1940-1945 přejmenována na Pappenheimskou. Pappenheimové, starý německý šlechtický rod. Vynikl především Gottfried Heinrich z Pappenheimu, který se podílel na porážce stavovského vojska na Bílé hoře. Str. 355-356.

Koněvova 29d, 30c, d, 31 c Žižkov, původně se jmenovala Poděbradova (Jiří z Poděbrad), v letech 1940-1945 přejmenována na Brněnskou. Str. 356.

Konšelská 16c Libeň, původně se jmenovala Klicperova (Václav Kliment Klicpera), v letech 1940-1945 přejmenována na Sturmfeldovu. Ze Sturmfeldu, druhý predikát udělený spolu s vladyckým stavem aj. odměnami Ferdinandem III. Mikuláši Františku Turkovi z Rosenthalu, primátoru Starého Města pražského (1643-1672) odměnou za zásluhy při úspěšné obraně města za švédského obležení v roce 1648. Str. 357.

Korunovační 28a, b Bubeneč, jméno mělo připomínat korunovace českých králů od r. 1900, v letech 1940-1945 přejmenována na Goethovou. Podle Johanna Wolfganga Goethe. Str. 359.

Košická 45d, Vršovice, původně se jmenovala Horymírova, v letech 1940-1945 přejmenována na Nežáreckou podle řeky Nežárky. Str. 362.

Kotevní 44a, Smíchov, původně se jmenovala Vyšehradská, v letech 1940-1945 přejmenována na Tartiniho. Giuseppe Tartini (1692-1770) byl italský houslista a skladatel, v letech 1723-1725 byl v Praze jako komorní virtuos knížete Kinského. Str. 363.

Kováků 43b Smíchov, původně se jmenovala Poděbradova (Jiří z Poděbrad), v letech 1940-1945 přejmenována na Bennewitzovu. Antonín Bennewitz (1833-1926), český houslista a ředitel pražské konzervatoře. Str. 365.

Kovářská 30b Libeň, původně Balbínova (Bohuslav Balbín), v letech 1940-1945 přejmenována na Semechovu. Jan Chochol ze Semechova, primátor Starého Města pražského v letech 1554-1555. Str. 365.

Kozácká 45a, Vršovice, původně se jmenovala Jungmannova, v letech 1940-1945 přejmenována na Niskou, podle Nisy (levostranný přítok Odry). Str. 365-366.

Koželužská 30a Libeň, původně se jmenovala Riegrova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Bridelovu* podle Bedřicha Bridela, autora katolické duchovní lyriky. Str. 368.

Krátkého 17c, 31a Vysočany, původně se jmenovala Mánesova (Josef Mánes), v letech 1940-1945 přejmenována na *Žebráckou*. Žebrák je český hrad u Hořovic. Str. 371.

Kroftova 43b Smíchov, původně se jmenovala Jeronýmova podle Jeronýma Pražského, v letech 1940-1945 přejmenována na *Valdenských*. Valdenští, přívrženci náboženské sekty, která vznikla v 12. století ve Francii. Ve 13. století se rozšířili i u nás a vzápětí splynuli s husitským hnutím. Str. 375.

Krokova 44b Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Jarlochovu*, Jarloch byl pokračovatel Kosmovy Kroniky české. Str. 375.

Krymská 45d Vršovice, původně se jmenovala Husova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Opavskou*. Str. 377.

Křesomyslova 44b, 45a Nusle, původně se jmenovala Soběslavova (Soběslav I.), v letech 1940-1945 přejmenována na *Jitčinu* podle Jitky (Judity), manželky Vladislava I., po níž byl pojmenován první pražský kamenný most. Str. 379.

Křížikova 29c, Karlín, původně se jmenovala Palackého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Sudetskou*. Str. 380.

Kubišova 15d Libeň, původně se jmenovala Na Vydrovce, Vydrovka byla lidovým pojmenováním bývalé tamní Vydrovky továrny na poživatiny. V letech 1940-1945 přejmenována na *Šimáčkovu*. Matěj Anastasia Šimáček (1860-1913), spisovatel, publicista, dramatik, čelný představitel tzv. české realistické družiny shromážděné kolem časopisu Světozor. Str. 384.

Kubova 29d, Karlín, původně se jmenovala Čelakovského, v letech 1940-1945 přejmenována na *Třeboňskou*. Str. 384.

Kudrnova 41b, 42a Motol, Josef Kudrna (1881-1915) byl vojínem 102.rakouského pluku, byl popraven 7. 5. 1915 v Motole, protože odmítl bojovat. V letech 1940-1945 přejmenována na *Melanovu*. Josef Melan (*1853) byl českým inženýrem a profesorem pražské techniky. Str. 385.

Kurta Kondráda 30b Libeň, původně se jmenovala Grégrova (podle Julia Grégra, vedoucí postavy mladočeského boje proti tzv. punktacím), v letech 1940-1945 přejmenována na *Bartoškovu*. Bartošek z Drahonic (po 1380-asi 1444), český rytíř, kronikář a analista. Z pozice krále Zikmunda zaznamenal události husitské revoluce v letech 1419-1443. str. 387.

Kyjevská 27b Bubeneč, Dejvice, podle Kyjeva, kde byl podepsána 1916 dohoda mezi představiteli skupin zahraničního odboje, vytvořené M. R. Štefánikem. V letech 1940-1945 přejmenována na *Arndtovu*. Ernst Moritz Arndt (1769-1860), německý spisovatel a publicista. Působil jako učitel a v letech 1806 až 1813 vystupoval pro sjednocení Německa. Str. 390.

Legerova 28d, 44b Nové Město, Louis Léger (1843-1923) byl francouzský slavista a profesor na pařížské Sorbonně, který podporoval myšlenku samostatného českého státu. V letech 1940-1945 přejmenována na *Havlíčkovu* (podle K. Havlíčka Borovského). Str. 396-397.

Letenská 28c Malá Strana, ulice směřuje k Letné. V letech 1940-1945 přejmenována na *Magdeburskou*, Magdeburg je město v Německu. Str. 399.

Letenské náměstí 28b Bubeneč, Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Ziethenovo*. Hans Joachim von Ziethen (1699-1786) byl generálem jízdy v pruské armádě. Str. 400.

Letohradská 28b Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rilkovu* podle Reinera Marie Rilkeho (1875-1926), významného německého básníka narozeného v Praze. Str. 401.

Libeňský most 29b, 30a Holešovice, Libeň, původně se jmenoval Baxův most, podle Karla Baxy (1863-1938), primátora hlavního města Prahy, v letech 1940-1945 přejmenován na *Libeňský most*. Str. 402.

Lidická 44a Smíchov, původně se jmenovala Palackého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Bavorskou*. Str. 406.

Lomená 27a, c Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Brandlovu*. Petr Jan Brandl (1668-1735), český malíř období vrcholného baroka. Jeho otec byl pravděpodobně německého původu. Str. 413.

Londýnská 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Mnichovskou*. Str. 415.

Lovčenská 42b, Košíře, původně se jmenovala Bělehradská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Mostarskou*, Mostar je město v Bosně a Hercegovině. Str. 417-418.

Lukášova 29d Žižkov, původně se jmenovala Thurnova (podle Jindřicha Matyáše z Thurnu), v letech 1940-1945 přejmenována na *Liberdovu*. Jan Liberda (1701-1742), český piarista a náboženský pracovník, který postavil roku 1732 v Berlíně Betlémskou kapli. Str. 420.

Lužická 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rankovu*. Leopold von Ranke (1795-1886) byl významným německým dějepisem pozitivistického období historiografie. Str. 422.

Lyčkovo náměstí 29d Karlín, původně se jmenovalo Riegrovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Erbenovo náměstí* (Karel Jaromír Erben). Str. 422-423.

M. J. Lermontova 27b Bubeneč, původně se jmenovala Châlonská, podle Châlons sur Marne, města v severovýchodní Francii na řece Marně, bojiště za 1. světové války. V letech 1940-1945 přejmenována na *Vogeskou*. Vogézy (německy Vogesen), pohoří na severovýchodě Francie v Alsasku, bojiště za 1. světové války. Str. 424.

Mad'arská 27 b Bubeneč, původně se jmenovala Darneyská. Darney je francouzské město v Alsasku, kde bylo na podzim roku 1918 sídlo Čs. brigády. Také se zde konala slavnostní přehlídka čs. jednotek před Poincarém. V letech 1940-1945 přejmenována na *Immelmannovu*. Max Immelmann (1890-1916) byl německý vojenský letec, důstojník. Za 1. světové války se vyznamenal 15 vítězstvími ve vzduchu, než byl 1916 sestřelen. Str. 424.

Magistrů 45d Michle, původně dvě různé ulice. Jedna se původně jmenovala Krokova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Raisovu* (Karel Václav Rais). Druhá se původně jmenovala Nerudova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Šolcovu*, podle Václava Šolce (1838-1871), básníka a kočovného herce. Str. 425.

Mahenova 43a Košíře, původně se jmenovala Čechova (podle Svatopluka Čecha), v letech 1940-1945 přejmenována na *Němečkovu*, podle Emila Němečka (1846-1902), českého dřevorytce a ilustrátora. Str. 425.

Maiselova 28c, d Staré Město, Josefov, podle Marka Mardocheie Maisela (1528-1601), bohatého občana židovského ghetta, který finančně podporoval Rudolfa II. i české stavy. V letech 1940-1945 přejmenována na *Filipa de Monte*, (1521-1603) vlámského skladatele, autora mnoha madrigalů, motet, chansonů a mší. Od roku 1568 vedl habsburskou dvorní kapelu, s níž působil v Praze za císaře Rudolfa II. str. 427-428.

Malá 27a Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Payerovu*. Julius Payer (1842-1915) byl rakouský polárník, účastnil se expedic do Grónska a Severního ledového oceánu. Str. 428.

Malá Plynární 29a Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Schottkyho*. Julius Max Schottky (1794-1849) byl německý historik a topograf, žil střídavě ve Vídni, Pešti a Praze. O Praze vydal roku 1830 dvě místopisně-historické publikace (jde o nepřiliš spolehlivé kompilace). Str. 429.

Malého 29c Karlín, původně se jmenovala Sokolská (byla zde sokolovna), v letech 1940-1945 přejmenována na *Jilemnickou*. 431.

Mánesova, 29c, 45a, b Vinohrady, původně se jmenovala Barthouova, podle Jean Louise Barthou (1862-1934), francouzského ministerského předsedy, který byl zavražděn spolu s jugoslávským králem Alexandrem II. v Marseille. V letech 1940-1945 přejmenována na *Mánesovu*. Str. 437.

Marie Cibulkové 44d Nusle, původně se jmenovala Libušina, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rožmberskou* (podle Rožmberků). Str. 441.

Mařákova 27b Dejvice, původně se jmenovala Polská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Gdánskou*. Podle Gdaňsku, který byl v těchto letech okupován Německem. Str. 443.

Masarykovo nábřeží 28c, 44a Nové Město, původně se jmenovalo Riegrovo, v letech 1940-1942 přejmenováno na *Vltavské*, v letech 1942-1945 přejmenováno na *Reinhard-Heydrich-Ufer*. (Platilo pouze pro část nábřeží.) Str. 443-445.

Mečislavova 45a Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Doubravčinu*. Str. 449.

Mendíků 45d Michle, původně se jmenovala Smetanova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Lišovskou* – Lišov je město v jižních Čechách. Str. 450.

Mezi potoky 48c, Hostivař, původně se jmenovala Veverkova (podle Františka Veverky-bratři Veverkovi), v letech 1940-1945 přejmenována na *Švehlovu*. Str. 452.

Mezivrší 58a, b Braník, původně se jmenovala Kateřinská (pomístní starý název), v letech 1940-1945 přejmenována na *Lollardskou*. Lollardi byli stoupenci protikatolického a protifeudálního náboženského hnutí ve středověké Anglii, jehož původ je možné nalézt na počátku 14. století v Nizozemí. Str. 455.

Mickiewiczova 28a Hradčany, původně se jmenovala Charlotty Masarykové, v letech 1940-1945 přejmenována na *Gollovu* (Jaroslav Goll). Str. 455.

Mikuláše z Husi 44d Nusle, původně se jmenovala Husova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Švamborskou*. Švamberkové, čeští šlechtici. Str. 457.

Milady Horákové 27b, d, 28a, b Bubeneč, Hradčany, Holešovice, původně se jmenovala Belcrediho, podle Richarda Belcredi (1823-1902), rakouském hraběti a politikovi, který usiloval o decentralizaci a federalizaci Rakouska. Čestným občanem pražských měst za zásluhy o Čechy. V letech 1940-1945 přejmenována na *Letenskou*, což bylo odvozeno od polohy na Letné. Str. 458.

Mongolská 27b Bubeneč, původně se jmenovala Bayonnská, podle jihofrancouzského města Bayonne, kde byla v srpnu 1914 formována první čs. dobrovolnická jednotka Rota Nazdar. V letech 1940-1945 přejmenována na *Bölkeovu*. Osvald Bölke (1891-1916) byl pruský letec a zakladatel německého stíhacího letectva. Str. 466.

Moskevská 45b, 46a Vršovice, původně se jmenovala Palackého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Bismarckovu*. Otto von Bismarck (1815-1898), pruský ministerský předseda a první říšský kancléř nově sjednoceného německého císařství. Str. 468.

most Legií 28c Staré Město, Malá Strana, v letech 1940-1945 přejmenován na *Smetanův most*. Str. 469.

Motolská 42a Motol, původně se jmenovala Na skalce (podle polohy), v letech 1940-1945 přejmenována na *Na motolské skalce*. Str. 471.

Mršítkova 46b, 47a Strašnice, původně se jmenovala Tyršova (Miroslav Tyrš), v letech 1940-1945 přejmenována na *Kosmákovu*. Václav Kosmák (1843-1898) byl kněz a spisovatel. Str. 472.

Musílkova 42b Košíře, původně ze dvou částí. První se původně jmenovala Václavská a v letech 1940-1945 přejmenována na *Ticháčkova*. Josef Alois Ticháček (1807-1886) byl operním zpěvákem v Drážďanech. Druhá část se původně jmenovala Na košířské Václavce, v letech 1940-1945 přejmenována na *Gurovu*, Eugen Gura (1842-1906) byl německý operní pěvec. Str. 473.

N. A. Někrasova 27b Bubeneč, původně se jmenovala setniny Nazdar (první čs.dobrovolnická jednotka), v letech 1940-1945 přejmenována na *Lützowských*. Lützowští, příslušníci nejznámější dobrovolnické jednotky osvobozené války v letech 1813-1814. Str. 477.

Na Bělidle 44a Smíchov, původně se jmenovala Komenského, v letech 1940-1945 přejmenována na *Brokoffovu*. Otec Jan (1652-1718) a synové Ferdinand Maximilián (1688-1731) a Michal Jan Josef (1686-1721) Brokoffové byli spolu s Matyášem Braunem nejvýznamnější barokní sochaři Prahy. Str. 479.

Na Čechelčce 43b Smíchov, původně se jmenovala Purkyňova, podle Jana Evangelisty Purkyně. V letech 1940-1945 přejmenována na *Brixiho*. František Xaver Vojtěch Emanuel Brix (1732-1771), pražský varhaník a skladatel. Str. 482.

Na Černém vrchu 43a Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Haydnovu*. Josef František Haydn (1732-1809), německý hudební skladatel. Str. 483.

Na Dědince 16c Libeň, původně se jmenovala Husitská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Voříkovských*. Václav a Jan Voříkovští z Kunratic, příslušníci pražského měšťanského rodu, od 17. století erbovního a pak rytířského rodu, staroměstští primátoři. Str. 483.

Na dělostřelnách 26d Břevnov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kvestenberkovu*, Kašpar z Questenbergu (1571-1640), strahovský opat, kancléř arcibiskupa Lohelia, vizitátor premonstrátského řádu v Čechách, Polsku a Rakousku. Str. 484.

Na dračcích 26d Střešovice, Veleslavín, v letech 1940-1945 přejmenována na *Maxovu*. Josef Max (1804-1855), český sochař, po rodičích Němec. Pracoval převážně s kamenem, jeho dílem jsou i dvě sochy na Karlově mostě. Str. 486.

Na Fidlovačce 45a Nusle, původně se jmenovala Sadová, v letech 1940-1945 přejmenována na *Adletinu*. Adleta Míšeňská, manželka českého krále Přemysla Otakara I. Str. 487.

Na hutích 27 b, Dejvice, Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Fichteovu*. Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), německý filozof, profesor na univerzitě v Jeně a v Berlíně, představitel německé klasické filozofie. Jeho jednotlivé myšlenky byly fašismem zneužívány. Str. 493.

Na kolejním statku 45d Michle, původně se jmenovala Hálkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Hruškova*. Martin Hruška (1815-1871), historik a archivář města Plzně. Str. 498.

Na Kozačce 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Hynaisovu*. Vojtěch Hynais (1854-1925), český malíř, příslušník generace ND a profesor AVU, autor opony v Národním divadle. Str. 229

Na Marně 27b Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Memelskou*. Memel (Klajpeda) je město v Litvě, přístav u Baltského moře, leží na území bývalého východního Pruska. Před válkou zde tvořili Němci téměř polovinu obyvatelstva. Str. 504.

Na Míčánkách 46a Vršovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pancéřovou*. Název má souvislost s kasárnami, které se zde nacházely. Str. 504.

Na Neklance 43d Smíchov, původně se jmenovala Neklanova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Stroupežnického*, podle Ladislava Stroupežnického (1850-1892), českého dramatika a prozaika, prvního dramaturga ND. Str. 507 a 220 (II.).

Na odbočce 43a Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Berneckerovu*. Erich Bernecker (1874-1937), německý jazykovědec slavista. Str. 507.

Na Pankráci 44d, 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Lineckou*, podle rakouského města Linz. Str. 511-512.

Na Skalce 43b Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Mendelovu*, Johann Gregor Mendel (1822-1884), rakouský přírodovědec a biolog žijící v Brně, zakladatel nauky o dědičnosti – genetiky. Str. 523 a 450.

Na střelnici 29d Karlín, v letech 1940-1945 přejmenována na *Prostějovskou*. Str. 529.

Na sypkém 16c Libeň, původně se jmenovala Na pískách, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dirixovu*, Jan Severin Dirix z Brucku a Rottenberku (1684), z původně malostranské rodiny erbovních měšťanů, lékař, mecenáš a sběratel umění, v letech 1680-1684 primátorem Starého Města pražského. Str. 529.

Na Šafrance 45b Vinohrady, podle dvorce, kde se pěstoval šafrán, v letech 1940-1945 přejmenována na *Saarskou*. Saarsko, spolková země Německa. Str. 530.

Na Šumavě 43a Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Schöninger*. Schönninger bylo německé jméno pro horu Klet' u Českého Krumlova. Str. 532.

Na Valentince 44a Smíchov, původně se jmenovala Libušina, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pixisovu*. Fridrich Wilhelm Pixis (1786-1842), německý houslista, hudební pedagog v Praze. Str. 533.

Na zástřelu 26d Střešovice, Břevnov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Hirnhaimovu*. Heroným Hirnhaim (1637-1679), opat premonstrátského strahovského kláštera, profesor filozofie a teologie, odpůrce jezuitů. (Jednalo se pouze o část dnešní ulice Na zástřelu). Str. 540.

Na Zátorce 28a Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Yorckovu*, Hans David Ludwig Yorck (1759-1830), pruský důstojník, hrabě, podílel se na reformách pruské armády, účastnil se osvobozené války 1813. Str. 541.

Nad Bořislavkou 26b, d Dejvice, Vokovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Metznerovu*. Franz Metzner (1870-1919), německý sochař, žil ve Vídni a v Berlíně, jeho hlavním přínosem jsou sochy menších rozměrů. Dosáhl ohlasu zejména v prostředí českých Němců. Str. 548.

Nad Husovými sady 43b Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Nad Mozartovými sady*. Str. 550.

Nad Kolčavkou 30b Libeň, původně se jmenovala Rokycanova (Jan Rokycana), v letech 1940-1945 přejmenována na *Rezkovu*. Antonín Rezek (1853-1909),

český historik, profesor UK. Zabýval se hlavně českými politickými dějinami 16. až 17. století a dějinami českého náboženského hnutí. Str. 552.

Nad Koulkou 43d Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Tessariniho*. Carlo Tessarini (*1690), houslista ve službách kardinála Wolfganga Hanibala v Brně. Str. 553.

Nad Octárnou 27c Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pacherovu*. Michael Pacher (1435-1498), německý malíř a řezbář, ve svém díle spojil gotiku s novými formami italského renesančního malířství. Str. 556.

Nad Santoškou 43d Smíchov, původně se jmenovala Dělnická (značnou část smíchovského obyvatelstva, průmyslové čtvrti, tvořili dělníci), v letech 1940-1945 přejmenována na *U cvičiště*, neboť v ulici se nacházelo cvičiště Dělnické tělovýchovné jednoty. Str. 559.

Nad sokolovnou 44d Podolí, původně se jmenovala Strossmayerova, podle Josipa Juraje Strossmayera (1818-1905), záhřebského arcibiskupa. Byl to podporovatel chorvatských národních snah a stoupenec slovanské vzájemnosti, čestný občan Prahy. V letech 1940-1945 přejmenována na *Veitmilovu*, podle Beneše Krabice z Veitmile (+1375), jednoho z kronikářů doby Karla IV. Str. 560 a 219 (II.).

Nad vodovodem 30d, 31c Strašnice, v letech 1940-1945 byla rozdělena na dvě části a přejmenována na *Levého*, podle Václava Levého (1820-1870), českého sochaře, po neúspěchu v Praze působil v Římě. A na *Novou cestu* (pojmenování podle nedávného vzniku) Str. 564.

Nádražní 44a, c Smíchov. Ulice vznikla spojením čtyř komunikací (každá svůj název, jedna se jmenovala i Pasovská) a 1931 pojmenována souhrnně Nádražní. V letech 1940-1945 přejmenována na *Pasovskou*. Podle města v Bavorsku. Str. 567.

Náměstí 14. října 44a Smíchov, náměstí je pojmenováno podle dne 14. 10. 1918, kdy český národ povstal proti Rakousku-Uhersku a proklamoval Československou republiku. V letech 1940-1945 přejmenováno na *Stamicovo náměstí*, podle Jana Václava Antonína Stamice (1717-1757), českého skladatele, houslisty a průkopníka klasicismu. Působil v Mannheimu, ke se stal hlavou tzv. mannheimské školy. Str. 567 a 207 (II.).

náměstí bratří Synků, 45a Nusle, původně se jmenovalo Riegrovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Metodějovo náměstí*. Str. 568.

náměstí I. P. Pavlova 44b Nové Město, původně se jmenovalo náměstí Petra Osvoboditele, podle Petra Osvoboditele (1844-1921), prvního panovníka království Srbů, Chorvatů a Slovinců. V letech 1942-1945 přejmenováno na *náměstí u Slepé brány*, podle části již odstraněného městského opevnění. Str. 571.

náměstí Interbrigády 27b Bubeneč, původně se jmenovalo náměstí generála M. Janina. Pierre Thiébault Charles Maurice Janin (1863-1937), francouzský generál, vrchní velitel čs. vojska v Rusku za 1. světové války, od roku 1918 hlavní velitel všech spojeneckých vojsk v Rusku. V letech 1940-1945 přejmenováno na *Ziehtenovo náměstí*. Nepodařilo se zjistit původ jména. Str. 571.

náměstí Jana Palacha 28c Staré Město, původně se jmenovalo Smetanovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Mozartplatz*. Str. 572.

náměstí Jiřího z Lobkovic 46a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Lobkovické náměstí*. Str. 573.

náměstí Kinských 27d, 28c Smíchov, původně se jmenovalo Štefánikovo náměstí, podle Milana Rastislava Štefánika, v letech 1940-1945 přejmenováno na Albrechtovo náměstí. Albrecht, rakouský arcivévoda (1817-1895), po němž se původně jmenovala kasárna, která stojí na tomto náměstí. Str. 573.

náměstí Míru 45a Vinohrady, původně se jmenovalo Vinohradské náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na Říšské náměstí. Str. 574.

náměstí Pařížské komuny 45a, c Nusle, původně se jmenovalo Palackého náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na Cyrilovo náměstí. Str. 576.

náměstí Republiky 28d Staré Město, Nové Město, v letech 1940-1945 přejmenováno na Hybernské náměstí, podle irských františkánů, kteří roku 1630 do Prahy. Hibernia znamená latinsky Irsko. Str. 578.

náměstí Svobody 27b Bubeneč, původně se jmenovalo Dürichovo náměstí, podle Josefa Düricha (1847-1927), českého politika, poslance za staročeskou a od roku 1907 agrární stranu. Za 1. světové války pracoval v zahraničním odboji v Paříži, později v Rusku. V letech 1940-1945 přejmenováno na Scharnhorstovo náměstí. Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755-1813), pruský generál, stoupenec spojenectví s Ruskem. Po porážce Pruska Napoleonem reorganizoval v roce 1808 armádu. Str. 579.

náměstí U svatého Jiří 27d Hradčany, v letech 1940-1945 přejmenováno na Petra Parléře. Str. 579.

Náprstkova 28c Staré město, v letech 1940-1945 přejmenována na Fingerhutgasse, což byl pouze překlad jména. Str. 580.

Národní 28c, d Staré Město, Nové Město, v letech 1941-1945 přejmenována na třidu Viktoria. Viktoria bylo svého času nacistické heslo, v němž se projevovalo úsilí o vítězství. Str. 584.

Národní obrany 17b Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na Kleistovu, Ewald von Kleist (1715-1759), německý básník, důstojník, roku 1741 se účastnil pruského obléhání Prahy, padl v bitvě u Kunnersdorfu. Str. 584.

Nová 45d Michle, v letech 1940-1945 přejmenována na Jäckelovu, podle Matyáše Václava Jäckela (1655-1738), českého barokního sochaře. Str. 595.

Novákových 30a, b Libeň, původně se jmenovala Poděbradova (podle Jiřího z Poděbrad), v letech 1940-1945 přejmenována na Stránského, podle Pavla Stránského ze Zápské Stránky (1583-1657), z českého rytířského rodu, příslušník pobělohorské protikatolické emigraci, v exilu vydal své největší historické a státoprávní dílo *Respublica Bohemiae*. Str. 596.

Novgorodská 45b Vršovice, původně se jmenovala Čelakovského, v letech 1940-1945 přejmenována na Joštovu. Jošt (1351-1411) z dynastie Lucemburků, synovec Karla IV., markrabě moravský a braniborský, zvolený král římský. Str. 597.

Novovysočanská 30a, b, 31a Libeň, původně se jmenovala Trocnovská podle rodiště Jana Žižky. V roce 1940 přejmenována na dnešní jméno. Str. 601.

II. díl

Obvodová 17c, d Vysočany, v letech 1940-1945 přejmenována na Helfenburskou, podle Helfenburku, zříceniny hradu založeného ve 14. století, leží nedaleko Bavorova v jižních Čechách. Str. 22.

Ocelářská 30b, 31a Vysočany, Libeň, původně se jmenovala Škrétova, podle Karla Škréty Šotnovského ze Závovic (1610-1674), významného českého malíře barokního období, v letech 1940-1945 přejmenována na Losleovu. Kašpar Loselius z Velechova, staroměstský primátor v letech 1622-1631. Str. 22 a 238.

Opletalova 28d, 29c Nové město, původně se jmenovala Lützowova. PhDr. h. c. František hrabě Lützow (1849-1916), po matce Angličan, ctitel Čecha, rakousko-uherský diplomat. Psal o českých dějinách, o Komenském, o Praze. V letech 1940-1945 přejmenována na *Beethovenovu*. Str. 30-31.

Orelská 45b Vršovice, původně se jmenovala Příční (ulice vede příčně několika jinými ulicemi), v letech 1940-1945 přejmenována na Vážskou, podle řeky Váh, slovenské řeky a levostranného přítoku Dunaje. Str. 31.

Ortenovo náměstí 29b Holešovice, původně se jmenovalo Holešovické náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Myslbekevo náměstí*, podle Josefa Václava Myslbeka. Str. 31-32.

Ostromečská 29d Žižkov, původně se jmenovala Šlikova, podle Jáchyma Ondřeje hrabě Šlika, hraběte z Pasounu a Holejče (1560-1621), jednoho z vůdců protihabsburské stavovské opozice. V letech 1940-1945 přejmenována na *Melanchtonovu*. Filip Melanchton (1497-1560) byl německý humanista a teolog, spolupracovník Martina Luthera v reformaci. Str. 33-34 a 239.

Ostrovského 43b, 44a Smíchov, původně se jmenovala Vínohradská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Jana Štursy*. Jan Štursa (1880-1925) byl český sochař, profesor AVU, zakladatelská osobnost českého moderního sochařství. Str. 34 a 249.

Otakarova 45a Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dagmarinu*. Dagmar (1286-1313), manželka dánského krále Valdemara, dcera Přemysla Otakara I. a Adléty Míšeňské. Str. 35.

Ovenecká 28b Bubeneč, Holešovice, Ovenec, v letech 1940-1945 přejmenována na *Schillerovu*. Friedrich Schiller (1759-1805), německý básník a spisovatel. Str. 37.

Palackého 28d Nové Město, v letech 1942-1945 přejmenována na *Pasířskou*, jeden ze starších názvů ulice podle pasířského řemesla. Str. 41-42.

Palackého most 44 a Nové Město, Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenován na *Mozartův most*. Str. 42.

Palackého náměstí 44a Nové Město, v letech 1942-1945 přejmenováno na *Rudolfovo náměstí*, podle Rudolfa II. Habsburského (1552-1612), císaře římského, krále českého a uherského. Str. 42.

Parléřova 27c Hradčany, Střešovice, původně se jmenovala Potockého, podle Alfreda Potocki (1817-1889), polského a rakouského politika, od roku 1871 předseda tzv. koaliční úřednické vlády. V letech 1940-1945 přejmenována na *Schönererova*, podle Georga Schönerera (1842-1921), německého politika, spoluzakladatele a vůdce německého nacionálního hnutí v Rakousku. Jeho rasismus a antisemitismus měl vliv na formování nacistické ideologie. Str. 46 a 51.

Partyzánská 29a Holešovice, původně se jmenovala Palackého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Strobachovu*. JUDr. Antonín Strobach (1814-1856), pražský purkmistr v revolučním roce 1848. Str. 46-47.

Paříkova 17c, 31a Vysočany, podle MUDr. Václava Paříka (1839-1901), lékaře a starosty v Třebenicích u Lovosic. V letech 1940-1945 přejmenována na *Hlubockou*, podle Hluboké nad Vltavou. Str. 47.

Pařížská 28c, d Staré Město, Josefov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Norimberskou*. Norimberk, město v Bavorsku. Str. 49-50.

Patočkova 26d, 27c Břevnov, Hradčany, Střešovice, vznikla z několika částí. První se původně jmenovala Za octárnou, v letech 1940-1945 přejmenována na *Donnhäuserovu* podle Petra Donnhäusera (1900-1932), učitele,

sudetoněmeckého politika. Druhá část se původně jmenovala Potockého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Schönererovu*. Str. 51.

Peckova 29c, d Karlín, původně se jmenovala Komenského, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kroměřížskou*. Str. 52.

Pecháčkova 44a Smíchov, původně se jmenovala Dvořákova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Reichovu*. Antonín Reich (1770-1836), český hudební skladatel a hudební teoretik. Str. 52.

Pechlátova 43d Radlice, Smíchov, původně se jmenovala Husova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Danielovu*. Daniel (+1167), pražský biskup v letech 1148-1167. Str. 53.

Pelléova 28a Bubeneč, Dejvice, Maurice César Joseph Pellé (1863-1924) byl francouzský generál, který organizoval vznik čs. armády. V letech 1940-1945 přejmenována na *generála Roettiga*. Wilhelm Roettig (+1939), generál policie, důstojník nacistické armády. Str. 54.

Pernerova 29d Karlín, původně se jmenovala Žižkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Olomouckou*. Str. 55.

Pešlova 17c Vysočany, původně se jmenovala Hálkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Švihovskou*. Švihov, vodní hrad v západních Čechách. Str. 57.

Petřínská 28c Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Löhnerovu*. Ludvík Löhrner (1812-1852) byl německý básník a politik. Str. 61.

Pivovarnická 30a Libeň, původně se jmenovala Chelčického, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pešinovu*. Podle Jana Tomáše Pešiny z Čechorodu. Str. 65.

Pod Barvířkou 44c Smíchov, původně se jmenovala Barvířská (usedlost Barvířka), v letech 1940-1945 přejmenována na *Šamberkovu*. Str. 73.

Pod Brentovou 43b Smíchov, původně se jmenovala Prokopova (Prokop Holý), v letech 1940-1945 přejmenována na *Turinského*. František Turinský (1797-1852), český spisovatel a dramatik. Str. 74.

Pod kostelem 27d Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Mockerovu*. Josef Mocker (1835-1899), český architekt a restaurátor, představitel puristické památkářské koncepce v pseudogotickém duchu, mj. restauroval Karlštejn, podílel se i na stavbě chrámu sv. Víta. Str. 81.

Pod plynojemem 30a Karlín, Libeň, v letech 1940-1945 přejmenována na *Bílejovského*. Bohuslav Bílejovský (1480-1555) byl pražský farář a spisovatel. Str. 86.

Pod radnicí 43a Košíře, původně se jmenovala Školská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Merhautovu*. Josef Merhaut (1863-1907) byl český spisovatel a novinář. Str. 87.

Pod sokolovnou 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Matěje z Janova*. Matěj z Janova (1353-1393) byl český teolog, univerzitní mistr, jeden z představitelů náboženského reformačního hnutí, předchůdce Jana Husa, navázal na učení Jana Milíče z Kroměříže. Str. 89.

Pod strašnickou vinicí 30d, 31c Strašnice, původně se jmenovala pouze Pod vinicí, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pod strašnickou vinicí*. Str. 90.

Pod stupni 45b Vršovice, původně se jmenovala Purkyňova (Jan Evangelista Purkyně), v letech 1940-1945 přejmenována na *Mohanskou* podle Mohanu (Main), řeky ve středním Německu-pravého přítoku Rýna. Str. 90.

Pod vilami 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Myslivečkovu*, podle Josefa Myslivečka. Str. 94.

Pod výtopnou 29c Karlín, původně se jmenovala Zahradní, stávaly zde zahrady, v letech 1940-1945 přejmenována na Slepu uličku. Neboť ulice byla v této době uzavřena objektem tehdejších státních drah. Str. 96.

Podlipného 16c Libeň, podle JUDr. Jana Podlipného (1848-1914), českého politika, představitele mladočeské strany, starosty Prahy v letech 1897-1900, starosta České obce sokolské. V letech 1940-1945 přejmenována na Heideliovu, Heidelberg z Rasensteina, erboní měšťan a v letech 1595-1608 primas Starého Města Pražského. Str. 101.

Podolská 44c, d, 58a Podolí, původně se jmenovala Přemyslova, v letech 1940-1945 přejmenována na Petra z Aspeltu. Petr z Aspeltu (Petr Mohučský 1250-1320), arcibiskup mohučský, od roku 1296 kancléř krále Václava II., iniciátor vlády Lucemburků v Čechách. Str. 102.

Podolské nábřeží 44a, c, d Podolí, Vyšehrad, původně se jmenovalo Rašínovo nábřeží, v letech 1941-1945 přejmenováno na Lažnovského nábřeží. Karel Lažnovský (1906-1941), český novinář a šéfredaktor Českého slova, přední kolaborant, zemřel patrně na následky otravy. Str. 103.

Podvinný mlýn 16d, 30b Libeň, původně se jmenovala ulice Půtova. Není známo podle jakého Půty byla pojmenována. V letech 1940-1945 přejmenována na Ottersdorfovu. Sixt z Ottersdorfu (kolem 1500-1583), český právník vzdělaný měšťan, od roku 1546 kancléř Starého Města pražského, účastník protihabsburského odboje v letech 1546-1547, byl potrestán ztrátou úřadu a vězením. O těchto událostech sepsal kroniku. Str. 104.

Polská 29c, d Vinohrady, původně se jmenovala Nerudova, v letech 1940-1945 přejmenována na Stifterovu. Adalbert Stifter (1805-1868) byl významný rakouský spisovatel a básník romantického období, rodák z Horní Plané na Šumavě, jejíž přírodu často opěvoval ve svých dílech. Str. 108.

Preslova 44a Smíchov, podle Jana Svatopluka Presla (1791-1849), českého přírodopisce. V letech 1940-1945 přejmenována na Jahnovu. Podle Jana Quirina Jahna (1739-1802), českého malíře, profesora vídeňské akademie. Str. 115.

Prokopka 31a Vysočany, původně se jmenovala Prokopova, podle Prokopa Holého, v letech 1940-1945 přejmenována na Vamberskou. Vamberk, město ve východních Čechách. Str. 116.

Průchodní 28c, d Staré Město, původně se jmenovala Bendlova, Karel Bendl (1838-1897) byl český hudební skladatel, v letech 1865-1877 sbormistr pražského Hlaholu. V letech 1940-1945 přejmenována na Prokschovu. Josef Proksch (1794-1864), slepý hudební skladatel německé národnosti, jenž v roce 1830 založil v Praze hudební ústav s vlastní klavírní školou. Str. 121.

Prvního pluku 29c Karlín, původně se jmenovala Vinohradská (vedla k obci Vinohrady), v letech 1940-1945 přejmenována na Příbramskou. Str. 122-123.

Před cibulkami 42b Košíře, v letech 1940-1945 přejmenována na Hollého. Josef Hollý (1862-1912), evangelický kněz a dramatik. Str. 124.

Přibíkova 47d Hostivař, původně se jmenovala Přemyslova, v letech 1940-1945 přejmenována na Chadtovu. Jan Evangelista Chadt-Ševětínský (1860-1925), lesník. Zabýval se dějinami lesnictví, o němž publikoval řadu prací. Str. 128.

Pštrossova 28c, 44a Nové Město, František Pštross (1823-1863), český průmyslník, purkmistr města Prahy v letech 1861-1863, prezident pražské živnostenské komory. Zasloužil se o zavádění češtiny do úřadů a škol. V letech 1940-1945 přejmenována na Vaňkovu. JUDr. Václav Vaňka z Rodlova (1798-1872), pražský purkmistr v letech 1848-1861. Vaňka byl zvolen třikrát za sebou,

za jeho starostování v roce 1848 byly vydávány první papírové peníze. Str. 130-131.

Puškinovo náměstí 27b Bubeneč, původně se jmenovalo Uralské náměstí, podle Uralu. V letech 1940-1945 přejmenováno na *náměstí Marie Terezie*. Str. 132.

Radlická 42c, d, 43b, c, d Jinonice, Radlice, Smíchov. Složena ze dvou částí. Ta druhé se původně jmenovala Havlíčkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Šaldovu*. František Xaver Šalda (1867-1937), literární kritik a vědec, spisovatel, vůdčí osobnost generace českých literárních tvůrců od 90.let 19.století. Zakladatel moderní české esejistiky. Str. 137 a 232.

Raisova 27b, 28a Bubeneč, původně se jmenovala Bendlova (Karel Bendl), v letech 1940-1945 přejmenována a po dobu okupace byly užívány 2 názvy, přičemž nelze zjistit, zda platily současně nebo postupně. 1, *Rautenstrauchova*-František Štěpán Rautenstrauch (1734-1785), opat břevnovského kláštera a teologický spisovatel, byla mu svěřena péče o zvelebení studia teologie v Rakousku, což také ve Vídni a Praze provedl. 2, *Tegetthoffova* – Wilhelm Tegetthoff (1827-1871), rakouský admirál, účastník řady námořních expedic, od roku 1866 vrchní velitel rakouského válečného loďstva. Str. 138-139.

Rašínovo nábřeží 44a Nové Město, Vyšehrad, bylo na jedné straně součástí původně Palackého nábřeží, v letech 1940-1942 přejmenováno na *Vltavské* a v letech 1942-1945 přejmenováno na *Reinhard Heydrich Ufer*. Na druhé straně pak se jmenovalo právě Rašínovo, v letech 1941-1945 přejmenováno na *nábřeží Karla Lažnovského*. Str. 141-142.

Revoluční 28d Staré Město, Nové Město, připomíná 28. říjen 1918 a vznik samostatného Československa, v letech 1940-1945 přejmenována na *Berlínskou*. Str. 146.

Riegrovy sady 29c Vinohrady, JUDr. František Ladislav Rieger (1818-1903), český politik, právník, novinář a vydavatel, vůdčí představitel staročeské strany. V letech 1940-1945 přejmenovány na *Smetanovy sady*. Str. 146.

Roháčova 29d, 30c Žižkov, původně se jmenovala Harantova, podle Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kalvínovu*. Jan Kalvín (1509-1564), francouzský náboženský reformátor, teolog a právník, zakladatel kalvinismu. Po obhajobě Lutherových prací pronásledován, odešel do Basileje, profesor teologie v Ženevě. Str. 146-147.

Romana Rollanda 28a Bubeneč, původně se jmenovala V bubenečských vilách, v letech 1940-1945 přejmenována na *Werthovu*. Johann von Werth (1600-1652), generál v třicetileté válce na straně katolické ligy, přispěl značně k císařskému vítězství v bitvě u Nördlingenu v roce 1634. Na konci války byl povýšen na hraběte a obdržel od císaře benátecké panství v Čechách. Str. 150.

Rooseveltova 27b, 28a Bubeneč, původně se jmenovala Bučkova, podle Josefa Ignáce Bučka z Heraltic (1741-1812). Byl to právník, univerzitní profesor, roku 1810 povýšen na rytíře. Majitel statků v Ovenci, zakladatel sadů u Podbabské silnice. V letech 1940-1945 přejmenována na *Radeckého*. Jan Josef Václav Radecký z Radče (1766-1858), český hrabě, rakouský polní maršál, účastník napoleonských válek, podílel sena vojenských reformách. V letech 1848-1849 porazil sardinského krále Karla Alberta a potlačil revoluci v Miláně a v Benátkách. Str. 150.

Rostislavova 45a, c Nusle, podle velkomoravského knížete, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dagonovu*. Dago (Dagobert I.), francký král z dynastie Merovejců, syn Chlothara II., roku 632 sjednotil říši Franků, bojoval s Avary,

vtřhl do Čech a byl zde roku 632 poražen v bitvě u Vogastisburku vojsky vedenými Sámem. Str. 151.

Rostovská 45b Vršovice, původně se jmenovala Přemyslovská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Malšskou*. Malše, řeka – pravý přítok Vltavy. Str. 151.

Rozkošného 44c Smíchov, původně se jmenovala Slavojova, podle Slavoje z RKZ. V letech 1940-1945 přejmenována na *Caldarovu*, Antonio Caldara (1670-1736) byl italský hudební skladatel. Str. 152.

Rubešova 44b Nové Město, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rollerovu*. Julius Roller, rakouský právník a politik, v roce 1918 rakouský ministr spravedlnosti. Str. 155.

Rybalkova 45a Vinohrady, Vršovice, původně se jmenovala Jablonského (Boleslav Jablonský), v letech 1940-1945 přejmenována na *Labskou*. Str. 158.

Řehořova 29c Žižkov, původně se jmenovala Havlíčková, v letech 1940-1945 přejmenována na *Ochranovskou*. Ochranov (Herrnhut), město v Lužických horách (Německo), založené roku 1722 hrabětem Zinzendorfem pro evangelické exulanty z českých zemí. Centrum obnovené Jednoty bratrské. Str. 162.

Řičanova 26c, d Břevnov, Pavel Kavka z Řičan (zemřel po 1627), český šlechtic, člen stavovského direktoria v době povstání. Byl odsouzen k smrti a omilostněn. V letech 1940-1945 přejmenována na *Roupovského*. Václav Vilém z Roupova (1580-1634), český šlechtic a politik, jeden z vůdců protihabsburské opozice, po bitvě na Bílé hoře utekl a žil v Berlíně. Str. 166-167.

Sarajevská 45a Vinohrady, původně se jmenovala Vyšehradská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pribinovu*, podle vládce knížectví s centrem v Nitře. Str. 172.

Saratovská 47a Malešice, původně se jmenovala Na Primasce (starý pomístní název), v letech 1940-1945 přejmenována na *Röderovu*. Karel David August Röder (1806-1879), německý filozof a politik. Str. 173.

Sdružení 45c Nusle, název připomíná sdružená družstva, která se podílela na výstavbě. V letech 1940-1945 přejmenována na *Böhmovu*. Josef Kamil Böhm (1828-1862), český sochař. Str. 175.

Seifertova 29c, d Žižkov, původně se jmenovala Karlova, podle Karla IV., v letech 1940-1945 přejmenována na *Lutherovu*. Martin Luther (1483-1546), německý teolog a reformátor. Str. 177.

Selská 47d, 48c Hostivař, původně se jmenovala Palackého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Ve staré Hostivaři*. Str. 177.

Senovážné náměstí, 28d Nové Město, původně se jmenovalo Havlíčkovo, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Senovážné*. Str. 179-180.

Sevastopolská 45b Vršovice, původně se jmenovala Sladkovského, podle Karla Sladkovského (1823-1880), český politik a novinář, radikální demokrat, jeden ze zakladatelů mladočeské strany. V letech 1940-1945 přejmenována na *Radbuzskou*, podle Radbuzy (řeka na jihozápadu Čech). Str. 180 a 187.

Sibiřské náměstí 28a Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Ošperské náměstí*. Aspry (Ošpra), ves v Dolním Rakousku na levém břehu Dunaje blízko Vídně. 21. a 22. května 1809 zde došlo k bitvě mezi Francouzi a Rakušany, kteří pod vedením arciknížete Karla zvítězili. Str. 183.

Skalecká 28b Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Eichendorffovu*. Josef svobodný pán von Eichendorff (1788-1857), německý básník. Str. 184-185.

Slavičkova 28a Bubeneč, původně se jmenovala Mánesova (Josef Mánes, zakladatel české národní malby), v letech 1940-1945 přejmenována na

Mařákovu. Julius Mařák (1832-1899), český malíř, grafik, kreslíř, představitel romantické krajinomalby. Jako jediný krajinář se účastnil výzdoby ND, pro které namaloval obrazy památných míst českých dějin. Str. 188 a 443 (I.).

Slavojova 44b Vyšehrad, legendární postava z tzv. Královedvorského rukopisu. V letech 1940-1945 přejmenována na *Albíkovu*. Mistr Albík z Uničova (1358-1427), univerzitní profesor, osobní lékař krále Václava IV., posléze pražský arcibiskup. Str. 189.

Slunná 27a, c Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Haenkovu*. Tadeáš Haenke (1761-1817), český lékař, botanik a cestovatel, procestoval hlavně jihoamerický kontinent. Str. 192.

Smetanovo nábřeží 28c Staré Město, v letech 1940-1942 přejmenováno na *Vltavské a* v letech 1942-1945 na *Reinhard-Heydrich-Ufer*. Str. 193.

Smolenská 45b Vršovice, původně se jmenovala Šafaříkova. Pavel Josef Šafařík (1795-1861), vědec slovenského původu, působil v oboru slavistiky, ve svých dílech dokazoval kulturní starobylost a jednotu Slovanů. V letech 1940-1945 přejmenována na *Cidlinskou*, podle Cidliny. Str. 194 a 231.

Sněmovní 27d, 28c Malá Strana, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pětikostelní*-jeden ze starších názvů. Str. 196-197.

Soborská 26b Dejvice, název je zkomoleninou původního názvu Srbovská podle vinice, která byla takto pojmenována po svém majiteli Michalovi Srbovi. V letech 1940-1945 přejmenována na *Laubovu*. Gustav Karl Laube (1839-1923), německý geolog, profesor geologie a paleontologie, působil v Praze. V letech 1869-1870 se účastnil německé polární výpravy na lodi Hansa. Str. 198.

Sovova 29d Karlín, původně se jmenovala Tomkova, podle Václava Vladivoje Tomka, v letech 1940-1945 přejmenována na *Milevskou*-Milevsko. Str. 202.

Spojená 27a Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Arsenálskou*. Arzenál, sklad pro úschovu zbraní a munice, zbrojnice. Zde mělo být zřejmě poukázáno na velký arzenál Německé říše. Str. 203.

Společná 16c Libeň, v letech 1940-1945 přejmenována na *Žipanského*. Pavel Žipanský z Dražice, primátor Starého Města pražského v letech 1557-1560. Str. 204.

Srbova 16c Libeň, původně se jmenovala Boleslavova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dobřenského*. Jakub Jan Dobřenský z Černého Mostu (1623-1697), lékař a vydavatel kalendářů s hvězdářskou tematikou a pranostikami. Str. 206.

Srbská 28a Dejvice, v letech 1941-1945 přejmenována na *Banátskou*. Banát, historické území na rozhraní Maďarska, Rumunska a Jugoslávie. Str. 206.

Staropramenná 44a Smíchov, původně se jmenovala Přemyslova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kalivodovu*. Jan Václav Kalivoda (1801-1866), český hudební skladatel a virtuos na housle. Str. 213.

Starostrašnická 46b, 47a Strašnice, původně se jmenovala Vinohradská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Katteho*. Hans Hermann von Katte (1704-1730), přítel Fridricha Velikého. Str. 213.

Strmá 27c Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Holubovu*. Emil Holub (1847-1902), český lékař a cestovatel po jižní Africe, odkud přivezl bohaté sbírky etnografik a přírodnin. Str. 218.

Strojnická 28b, 29a Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Naeglova*. ThDr. August Naegle (1869-1938), profesor pražské německé univerzity. Str. 219.

Studentská 27a, b Dejvice, ulice se nachází u bývalých studentských kolejí. V letech 1940-1945 přejmenována na *Brahmsovu*, Johannes Brahms (1833-1897) byl německý skladatel, klavírista a dirigent. Žil převážně ve Vídni. Str. 223.

Stupkova 29a Holešovice, původně se jmenovala Malá jateční, v letech 1940-1945 přejmenována na *Borboniovu*. Matyáš Borbonius z Borbenheimu (vlastním jménem Štěpán Burda 1566-1629), osobní lékař polského krále Vladislava II. Str. 224.

Sukova 27b Bubeneč, původně se jmenovala Sommská, podle severofrancouzské řeky Somme, kde se odehrála největší a nejkrvavější bitva 1. světové války. V letech 1940-1945 přejmenována na *Hoferovu*, podle Andrease Hofera (1767-1810), tyrolského lidového vůdce, který vedl s podporou arcivévody Jana Habsburského roku 1809 povstání v Tyrolsku proti bavorské vládě dosazené Napoleonem. Str. 225.

Svatoplukova 44b Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Gebhardovu*. Gebhard, česky nazývaný Jaromír, pražský biskup v letech 1068-1089. Str. 227.

Svornosti 44a Smíchov, název připomíná svornost našeho lidu v boji za svobodu vlasti. V letech 1940-1945 přejmenována na *Hollarovu*, podle Václava Hollara (1607-1677), českého rytce a kreslíře, předního evropského grafika 17. století, autor mnoha soudobých pohledů na Prahu. Str. 230 a 208 (I.).

Šafaříkova 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Höflerovu*, podle Karla Adolfa Konstantina von Höflera (1811-1897), německého historik a profesora pražské univerzity. Str. 231.

Šafářova 48c Hostivař, původně se jmenovala Fügnerova, podle Jindřicha Fügnera (1822-1865), českého obchodníka a ekonoma, mecenáše a starosty vlastenecky orientované organizace Sokola. V letech 1940-1945 přejmenována na *Schurchovu*, podle Ondřeje Schurcha (19. století), správce panství Malešic, který roku 1824 dal postavit pomník padlým v bitvě u Štěrbohol. Str. 231 a 178 (I.).

Šafránecká 41b, 42a Břevnov, Motol, původně se jmenovala Na Šafrance, letech 1940-1945 přejmenována na *Na motolské Šafrance*. Str. 231.

Šaldova 29b, d Karlín, původně se jmenovala Poděbradova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Jihlavskou*. Str. 232.

Šimáčkova 29a Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Herderova*. Podle Gottfrieda Herdera (1774-1803), německého filozofa a panteisty, spisovatele a literárního vědce. Obhajoval práva každého národa na vlastní vývoj. Str. 235.

Školní 58a Braník, v letech 1940-1945 přejmenována na *U branické školy*. Str. 237.

Škroupovo náměstí 29d Žižkov, původně se jmenovalo Smetanovo náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Sukovo*. Podle Josefa Suka. Str. 238.

Šmeralova 28b Bubeneč, původně se jmenovala Schnellova, v letech 1940-1945 přejmenována na *třídu Jana ze Žatce*. Jan ze Žatce (1360-1414), rektor škol v Žatci a český humanistický básník. Str. 240.

Špitálská 31a Vysočany, v letech 1940-1945 přejmenována na *Starou Špitálskou*. Str. 241.

Štefánikova 43b, 44a Smíchov, Milan Rastislav Štefánik (1880-1919), slovenský politik, astronom, generál francouzské armády, představitel čs. zahraničního odboje. V letech 1940-1945 přejmenována na *Kinského*. Rudolf hrabě Kinský (1802-1836) založil v roce 1825 na místě zpustlých vinic zahradu a vystavěl tam

v roce 1830 empírovou vilu, dnešní Národopisné oddělení Národního muzea. Str. 243-244.

Štefánikův most 28b, d Staré a Nové město, Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenován na *Leoše Janáčka*. Str. 244-245.

Štětkova 44d Nusle, původně se jmenovala Horymírova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Gutenštejnskou*. Gutenštejn (Gutštejn), zřícenina hradu v západních Čechách u Konstantinových lázní. Str. 247.

Štursova 27b, 28a Bubeneč, původně se jmenovala Sibiřská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Ošperskou*. Str. 249.

Táborská 45a, c Nusle, původně se jmenovala Palackého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Vídeňskou*. Str. 253.

Technická 27b Dejvice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Schlieffenovu*. Alfred Schlieffen (1833-1913), německý polní maršál, šéf generálního štábu v letech 1891-1906. Vypracoval válečný plán, který měl zaručovat vítězství Německa ve válce na dvou frontách tzv. bleskovou válku. Str. 255.

Terronská 27b Bubeneč, Terron, ves ve Francii v oblasti Argonne, místa bojů čs. legií. V letech 1940-1945 přejmenována na *Bedřicha Velikého*. Bedřich Veliký (1712-1786), pruský král v letech 1740-1786), výbojný junkerský panovník, za cenu mnoha válek získal Prusku většinu Slezska. Str. 257.

Thákurova 27a, b Dejvice, původně se jmenovala Sadová, v letech 1940-1945 přejmenována na *Schubertovy sady*. Franz Schubert (1797-1828), rakouský skladatel, představitel raného romantismu. Str. 259.

Tháмова 29d Karlín, původně se jmenovala Karlova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Nymburskou*. Str. 259.

Thurnova 41a Břevnov, původně se jmenovala Viléma Výmarského, Vilém Výmarský, saský kníže vládl v letech 1626-1662 a v době povstání podporoval českého krále Fridricha Falckého. Str. 261-262.

Trhanovské náměstí 47d, 48c Hostivař, původně se jmenovalo Komenského náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Winterfeldtovo náměstí*. Hans Karl von Winterfeldt (1709-1757), pruský generál, který se mimo jiné účastnil bojů u Prahy 1757. Str. 267.

Třebízského 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Krušnohorskou*. Str. 273.

Tusarova 29a, b Holešovice, Vlastimil Tusar (1880-1924), český politik, sociální demokrat, v letech 1919-1920 předseda čs. vlády, v letech 1940-1945 přejmenována na *Jedličkovu* podle MUDr. Rudolfa Jedličky(1869-1926), lékaře, chirurga, prof. České univerzity v Praze, zakladatele rentgenologie a radiologie, v letech 1912-1926 ředitel Ústavu pro léčbu a výchovu mrzáků. Str. 276 a 293.

Tylovo náměstí 44b Vinohrady, původně se jmenovalo Scheinerovo náměstí, podle JUDr. Josefa Scheinera (1851-1932), českého politika a právníka, starosta české a později čs. obce sokolské a představitel I. (tj. protirakouského) odboje. V letech 1940-1945 přejmenováno na *Tylovo náměstí*. Str. 278.

Týmlova 45d Michle, původně se jmenovala Dvořáková, v letech 1940-1945 přejmenována na *Mahenovu*. Jiří Mahen (1882-1939) český básník, prozaik a dramatik. Str. 278 a 425 (I.).

U Balabanky 30b Libeň, původně se jmenovala Sladkovského, v letech 1940-1945 přejmenována na *Macháčkovu*. Šimon Karel Macháček (1799-1846), český spisovatel a překladatel z němčiny. Str. 283.

U čtvrté baterie 26d Břevnov, Střešovice, podle dělostřeleckých baterií, který v roce 1757 obléhaly Prahu a bombardovaly ji (do bitvy u Kolína), v letech

1940-1945 přejmenována na *Legipontovu*. Oliverius Legipont (1698-1759), benediktin a německý učenec. Str. 286.

U dráhy 26b Střešovice, Dejvice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Jansovu*. Václav Jansa (1859-1913), český malíř, krajinář a ilustrátor, žil v Praze. Str. 288.

U druhé baterie 26d Břevnov, Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Tannerovu*. Bernard Leopold František Tanner (2. polovina 17. století), jezuita, narodil se v Praze. Cestu do Moskvy a ruské zvyky popisuje ve svém díle. Str. 288.

U družstev 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kosárkovu*. Adolf Kosárek (1830-1859), český malíř-krajinář, žák M. Haushofera. Str. 288.

U družstva Ideál 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Chittussiho*. Antonín Chittussi (1847-1891), český malíř, krajinář, blížil se k impresionismu. Str. 288 a 232 (I.).

U družstva Tempo 59c, d Krč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Uhrovu*. František Uher (*1854), český zemědělský spisovatel. Str. 289.

U družstva Život 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Wiehlovu*. Antonín Wiehl (1846-1910), český architekt, ve svém díle navazoval na domácí tradice renesance 16. století, navrhoval pomníky a zabýval se restaurátorskými pracemi. Str. 289.

U dvora 26d Břevnov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Stichovu*. Jan Václav Stich (1748-1803), zvaný Giovanni Punto, český virtuos na lesní roh, působil převážně v zahraničí. Str. 289.

U garáží 29a Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Thomayerovu*. Josef Thomayer (1853-1914), lékař, profesor UK, spisovatel. Str. 290 a 259.

U Havlíčkových sadů 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *U Grébovky*. Podle Augusta Mořice Gröbeho (1828-1891), podnikatele a společníka firmy Lanna a Šebek, dal si zde postavit vilu. Str. 291 a 195 (I.).

U invalidovny 29b, d Karlín, původně se jmenovala Šafaříkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Invalidskou*. Podle polohy ulice u Invalidovny. Str. 293.

U kostela 43c Radlice, v letech 1940-1945 přejmenována na *U radlického kostela*. Str. 297.

U Královské louky 44a Smíchov, původně se jmenovala Lumírova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Draghiho*. Antonio Draghi (1635-1700), italský hudební skladatel. Str. 298.

U Kublova 44d Podolí, původně se jmenovala Riegrova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pulkavovu*. Podle Přibíka Pulkavy z Radenína (14.století), českého kronikáře doby Karla IV. Str. 298.

U laboratoře 27a, c Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Molischovu*. Hans Molisch (1856-1937), německý botanik. Str. 299.

U michelského mlýna 45a Michle, původně se jmenovala Libušina, v letech 1940-1945 přejmenována na *Hilbertovu*. Kamil Hilbert (1869-1933), významný český architekt a stavitel, mj. autor dostavby Svatovítské katedrály. Str. 304.

U nádražní lávky 29c Karlín, původně se jmenovala Nádražní, v letech 1940-1945 přejmenována na *Březinovu*. Str. 306.

U nemocenské pojišťovny 28a Nové Město, v letech 1940-1945 přejmenována na *Wettenglova*, název podle pražské patricijské rodiny, která zde žila v 16. a 17. století. Str. 307.

U památníku 29c Žižkov, památník osvobození byl vybudován v letech 1927-1929 na památku českých legionářů. Původně se jmenovala U památníku osvobození, v letech 1940-1945 přejmenována na *Na Vítkově*. Str. 309-310.

U páté baterie 26d Břevnov, Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Ziegelbauerovu*. Magnoald Ziegelbauer (1689-1750), benediktinský mnich v klášteře v Reichenau u Bodamského jezera, později byl povolán do broumovského kláštera, od roku 1747 působil v Olomouci. Psal historická díla. Str. 310.

U Pergamenky 29a, b, Holešovice, původně se jmenovala U Uranie, v letech 1940-1945 přejmenována na *Berghauerovu*. JUDr. et ThDr. Jan Tomáš Vojtěch rytíř z Berghaeuru (1684-1760), katolický duchovní, kanovník a pak děkan vyšehradské kapituly. Str. 311.

U podchodu 26b, d Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dörflovu*. Gustav Dörfl (1855-1902), německý básník, spisovatel, původně chemik. Překládal české básníky do němčiny. Str. 313.

U první baterie 26d Břevnov, Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Pitterovu*. Josef Pitter (1881-1925), český malíř. Str. 317.

U Roháčových kasáren 46a Vršovice, podle Jana Roháče z Dubé. V letech 1940-1944 přejmenována na *Kasárenskou*, v letech 1944-1945 přejmenována na *gen. Blaskowitze*. Jan Blaskowitz, velitel německých jednotek, které 15.3. 1939 okupovaly Prahu. Str. 320.

U Rokytky 30a Libeň, spojena ze dvou částí. Ta druhá za okupace samostatná, původně Horymírova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Beckovského*. Jan František Beckovský (1658-1725), český barokní spisovatel, dramatik a historik. Str. 320.

U Slovanské pojišťovny 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Barvitiovu*. Viktor Barvitijs (1834-1802), český malíř, bratr architekta Antonína B., v raném období převažoval v jeho tvorbě akademický historismus, poté imprese. Str. 323.

U smaltovny 29a Holešovice, původně se jmenovala U smaltovny, v letech 1940-1945 přejmenována na *Langermackou*. Langermack, místo v Belgii, na kterém byl v roce 1914 zničen anglickými oddíly pluk německých vojenských dobrovolníků. Str. 324.

U staré sokolovny 45b Vršovice, původně se jmenovala Sokolská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Třeboveckou*. Třebovka, říčka protékající Českou Třebovou. Str. 326.

U staré školy 28d Staré Město, Josefov, v těchto místech stávala židovská synagoga (Templ), která byla současně školou-říkalo se jí Stará škola. V letech 1940-1945 přejmenována na *Kelleyovu*. Edvard Kelley (1555-1597), anglický alchymista na dvoře císaře Rudolfa II. Str. 328.

U starého hřbitova 28c Josefov, miněň starý židovský hřbitov. V letech 1940-1945 přejmenována na *Luythonovu*. Charles Luython (asi 1558-1620), vlámský varhaník císařů Rudolfa II. a Maxmiliána II., od roku 1603 dvorní skladatel, autor madrigalů, atd. Str. 328.

U studánky 28b Bubeneč, Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Senefelderovu*. František Alois Senefelder (1771-1834), pražský rodák ze Starého Města pražského, německý malíř a vynálezce litografie. Str. 331.

U Svěpomoci 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kochovu*. Robert Koch (1843-1910), německý lékař, jeden ze zakladatelů mikrobiologie, v letech 1872-1876 objevil původce antraxu, roku 1882 tuberkulózy a v roce 1883 cholery, roku 1905 získal Nobelovu cenu za objevy týkající se tuberkulózy. Str. 332.

U synagogy 30a Libeň, původně se jmenovala Žižkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Slavatovu*. Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572-1652), český katolický pán, později říšský hrabě, jeden z českých místodržících defenestrovaných 23. 5. 1618 povstálými evangelickými stavy, po potlačení povstání pak královským dvorským kancléřem. Str. 332.

U šesté baterie 26d Břevnov, Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Spannmüllerova*. Jakub Pontanus, vlastním jménem Spannmüller (1542-1626), učený jezuita, znalec řečtiny a latiny, překladatel, spisovatel, básník. Str. 333.

U Trojice 43b Smíchov, původně se jmenovala Bendlova, podle Karla Bendla, v letech 1940-1945 přejmenována na *Vitáskovu*. Jan August Vitásek (1770-1839), český hudební skladatel. Str. 334.

U třetí baterie 26d Břevnov, Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Marciovu*. Jan Marcus Marci z Kronlandu (1595-1667), pražský lékař, filozof, matematik, přírodovědec, od roku 1658 osobní lékař císaře Ferdinanda III. Ke konci života vstoupil do jezuitského řádu. Str. 335.

U Tyrše 43a Košíře, původně se jmenovala Tyršova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Jirákovu*. Josef Jiránek (1855-1940), český klavírní virtuos, skladatel a pedagog. Str. 335.

U vinných sklepů 17c Vysočany, původně se jmenovala Havlíčková, v letech 1940-1945 přejmenována na *Brandýskou*. Str. 337.

U vodárny 45b Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Gebauerovu*. Jan Gebauer (1838-1907), český filolog a literární historik, profesor UK. Str. 338.

U vojenské nemocnice 26d Břevnov, původně se jmenovala Střelná (tento název zapadal do systému názvů v okolí, jako Baterie), v letech 1940-1945 přejmenována na *Středovského*. Jan Jiří Středovský (1679-1713), český dějepisec, kněz a farář, sběratel listin a rukopisů. Str. 339.

U Vorlíků 28a Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Wohlmuthovu*. Bonifác Wohlmuth (+1579), kameník a královský stavitel. Původně působil ve Vídni, roku 1554 vstoupil do služeb krále Ferdinanda I. pro stavby prováděné v Praze. Účastnil se mimo jiné stavby letohrádku Hvězda. Str. 339.

U vršovického nádraží 45b Vršovice, původně se jmenovala Nádražní, v letech 1940-1945 přejmenována na *Viselskou*. Visla, řeka v Polsku. Str. 340.

U zeměpisného ústavu 27b Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Haugwitzovu*. Christian August Haugwitz (1752-1831), pruský diplomat a státník, hrabě, zastánce neutrality Pruska. Nepodařilo se mu zabránit válce s Napoleonem, po porážce u Jeny v roce 1806 odstoupil. Str. 343.

U Zvonařky 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *Cinpergova*. Predikát majitele vinice v místech dnešní ulice zvonaře Brikcího z Cimperka udělený mu císařskou listinou z roku 1571 zněl přesně z Zinnberka, odtud pak různé varianty jejího názvu. Str. 344.

U železničního mostu 44a Smíchov, původně se jmenovala Zábojova, Záboj je postava z RKZ. V letech 1940-1945 přejmenována na *Vaňhalovu*. Jan Vaňhal (1739-1813), český hudební skladatel. Str. 346.

Ukrajinská 45b Vršovice, původně se jmenovala Smetanova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Řehoře Heimburského*. Řehoř Heimburský (+1472), německý politik, přítel Jiřího z Poděbrad. Str. 350.

Umělecká 28b Holešovice, původně se jmenovala V zátiší, v letech 1940-1945 přejmenována na *Rösslerovu*. Emil František Rössler (1815-1864), rakouský právník a politik. Zabýval se mj. i českými právními dějinami. Str. 350.

Uralská 27b Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Marie Terezie*. Str. 351.

Uruguayská 45a Vinohrady, v letech 1940-1945 přejmenována na *hraběte Spee*. Maxmilián hrabě von Spee (1861-1914), německý admirál. Str. 351-352.

Urxova 29b, d Karlín, původně se jmenovala Riegrova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Erbenovu*. Karel Jaromír Erben (1811-1870), český básník, historik, etnograf, první archivář hlavního města Prahy. V polovině 19.století sepsal první autentický seznam pražských ulic. Str. 352 a 166 (I.).

V botanice 44a Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Sabinovu*. Karel Sabina (1813-1877), český radikálně demokratický politik, publicista, kritik, básník a prozaik. Str. 357 a 170.

V háji 29b Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Zubatého*. Josef Zubatý (1855-1931), český jazykovědec, indolog, profesor UK. Str. 306 a 469.

V kolkovně 28d Staré Město, v letech 1940-1945 přejmenována na *Leimerovu*. Karel Leimer (*1858), německý hudební pedagog. Str. 365.

V lesičku 44a Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Eggenbergerovu*. Hans Ulrich von Eggenberg (1568-1634), rakouský státník, hofmistr a rádce Ferdinanda II. před jeho nástupem na trůn. Od roku 1628 byl krumlovský vévoda. Str. 368.

V průhledu 26d Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dopplerovy sady*. Johann Christian Doppler (1803-1853), rakouský fyzik, matematik a astronom, profesor techniky v Praze a později ve Vídni, formuloval Dopplerův princip. Str. 374 a 250 (I.).

V sadech 28a Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Cestu Franků*. Frankové, volný svazek několika germánských kmenů, které se objevily ve 3. století u hranic římského císařství. V 5. století založil král Chlodvík Franckou říši, která se rozpadla 843. str. 375-376.

V tíšině 28a Bubeneč, v letech 1940-1945 přejmenována na *Grundovu*, Norbert Grund (1717-1767), český malíř období rokoka, od roku 1751 činný v Praze, autor kabinetních obrázků galantního žánru a krajin. Str. 377.

V zahradách 16c Libeň, v letech 1940-1945 přejmenována na *Friedenbergovu*. Jan Václav Friedrich z Friedenbergu, primátor Starého Města pražského v letech 1757-1783. Str. 378.

V zálohu 45c Nusle, v letech 1940-1945 přejmenována na *Lomená*. Odvozeno od tvaru ulice. Str. 378.

V. P. Čkalova 27b Dejvice, Bubeneč, původně se jmenovala Dostálova, Václav Dostál (1888-1915), inženýr, důstojník čs. legií za 1. světové války ve Francii. V srpnu 1914 vstoupil do Cizinecké legie, padl v bitvě u Arrasu. V letech 1940-1945 přejmenována na *Steinovu*. Hermann Stein (1854-1927), německý generál a pruský ministr války od roku 1916. Proslul svými stručnými, ale výstižnými situačními zprávami pro denní tisk ze západního bojiště za 1. světové války. Str. 380.

Vacínova 30a Libeň, původně se jmenovala Erbenova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Skálovu*. Podle Pavla Skály ze Zhoře(1583-1640), český protestantský historik, příslušník pobělohorské emigrace, autor desetisvazkové celosvětové církevní historie 16.-17.století. Str. 380 a 185.

Václavkova 27b Dejvice, původně se jmenovala Starodružiníků. Starodružiníci, název pro příslušníky České družiny, kteří do ní vstoupili v srpnu 1914. V letech 1940-1945 přejmenována na *Lipskou*. Lipsko, město v Německu. Str. 381.

Verdunská 27a Dejvice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Námořnickou*. Tento název měl pravděpodobně připomínat německé námořnictvo. Str. 398-399.

Vietnamská 27b Bubeneč, původně se jmenovala Chesterská. Chestres, město v severovýchodní Francii na řece Aisne nedaleko Vouziers. V říjnu roku 1918 zde bojovaly čs. jednotky s úkolem dobýt výšiny na východním břehu řeky, což se nepodařilo. V letech 1940-1945 přejmenována na *Emdenská*. Emden, přístavní město v Německu v Dolním Sasku. Str. 402.

Viktora Huga 43b, 44a Smíchov, původně se jmenovala Jungmannova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Bornovu*. Ignác Born (1742-1791), český geolog, zakladatel Soukromé učené společnosti. Str. 403.

Vinohradská 29c, 30c, 45a, b, 46a, b Vinohrady, původně se jmenovala Fochova. Ferdinand Foch (1851-1929), francouzský maršál, velitel dohodových vojsk v 1. světové válce, pod jeho vedením bojovali i naši legionáři na západní frontě. Diktoval Němcům podmínky příměří. v letech 1940-1945 přejmenována na *Schwerinovu*. Kurt Christof Schwerin (1684-1757), pruský maršál ve službách krále Fridricha II. Padl v bitvě u Štěrbohol 6. května 1757. Str. 405.

Vinopalnická 16 c Libeň, původně se jmenovala Koperníková. V letech 1940-1945 přejmenována na *Chmelířovu*. Duchek Chmelíř ze Semechova, primátor Starého Města pražského v letech 1547-1554. str. 405.

Víta Nejedlého 29a Žižkov, původně se jmenovala Veleslavínova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Zelenkovu*. Jan Dismas Zelenka, hudební skladatel. Str. 406.

Vítězná 28c Malá Strana, Smíchov, na památku událostí v roce 1918. V letech 1940-1945 přejmenována na *Knirschovu*. Hans Knirsch (1877-1933), v letech 1911-1918 poslanec rakouské říšské rady, v letech 1918-1933 byl jedním z vůdců Německé nacionálně socialistické strany v ČSR. Str. 407.

Vítězné náměstí 27b Bubeneč, Dejvice, v letech 1940-1945 přejmenováno na *náměstí Branné moci*. Branná moc, souhrn všech ozbrojených sil a prostředků, které tvoří branný potenciál státu. Zde myšlena samozřejmě německá říše. Str. 407-408.

Vítkova 29c Karlín, v letech 1940-1945 přejmenována na *Terezínskou*. Pevnost vybudovaná císařovnou Marií Terezií. Str. 408.

Vlkova 29c, d Žižkov, původně se jmenovala Palackého, v letech 1940-1945 přejmenována na *Vojtěcha Raňkova*. Vojtěch Raňkův z Ježova (+1355), český teolog, učitel Matěje z Janova, rektor pařížské univerzity. Str. 411.

Vltavská 44a Smíchov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Platzerovu*. Platzerové byli významná sochařská rodina v Čechách v 18. století. Zakladatelem rodinné sochařské dílny byl Ignác František Platzer (1717-1787). Str. 411-412.

Vokáčova 45c Nusle, původně se jmenovala Jeronýmova, Jeroným Pražský. V letech 1940-1945 přejmenována na *Frozínovu*. Antonín Frozín (18. století), český spisovatel, vydal v překladu spis Obroviště mariánského Atlanta. Str. 416.

Voroněžská 44d Podolí, původně se jmenovala Barákova. Josef Barák (1833-1883), mladočeský politik, novinář a spisovatel, působil v Národních listech. V letech 1940-1945 přejmenována na *Jizerskou*. Str. 418.

Vosmikových 16c Libeň, původně se jmenovala Kališnická, v letech 1940-1945 přejmenována na *Reissmannova*. Jan Reissmann z Riesenberku, erbovní měšťan a primátor Starého Města pražského v letech 1685-1694. Str. 419 a 59 (I.).

Vrázova 44a Smíchov, původně se jmenovala Krokova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Sadelerova*. Jiljí Sadeler (1570-1629), malíř a mědirytec na dvoře Rudolfa II. Str. 421-422.

Vrbenského 29a Holešovice, původně se jmenovala Štítného, Tomáš ze Štítného (asi 1333-před 1409), český spisovatel a laický teolog, filozof, kritik soudobé společnosti. Sepsal *Řeči besední*, apod. V letech 1940-1945 přejmenována na *Schallerovu*. Jaroslav Schaller (1738-1809), český vlastenec a autor mnohosvazkové německy psané historické topografie Čech. Str. 422 a 248.

Vrchlického 43a, b Košíře, původně dvě části. První původně Třebízského, v letech 1940-1945 přejmenována na *Mošnovu*. Jindřich Mošna (1837-1911) český herec. Od roku 1864 byl členem Prozatímního divadla, v letech 1881 až 1909 působil ND. Druhá se původně jmenovala Vrchlického, v letech 1940-1945 přejmenována na *Zachovu*. Jan Zach (1699-1773), český hudební skladatel. Str. 422-423 a 470 (I.).

Vršovické náměstí 45b Vršovice, ze dvou částí, ta druhá se původně jmenovala Heroldovo náměstí, Josef Herold (1850-1908), právník a politik, jeden z vůdců mladočeské strany. V letech 1940-1945 přejmenováno na *Wirchowovo*. Rudolf Wirchow (1821-1902), německý lékař a patolog. Str. 424 a 200 (I.).

Všehrdova 28c Malá Strana, podle Viktorina Kornela ze Všehrd (asi 1460-1520), český humanista, právník, mistr UK. V letech 1940-1945 přejmenována na *Špitálskou*. Jeden ze starších názvů ulice. Str. 425-426.

Východní 27a, c Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Fuxovu*. Johann Joseph Fux (1660-1741), rakouský skladatel, hudební teoretik, dirigent a varhaník. Autor 18 oper, církevních skladeb a učebnice kontrapunktu. Str. 427-428.

Východní 44d Podolí, původně se jmenovala Karlova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Heidenreichovu*. Jan Heidenreich (1542-1617), evangelický bohoslovec. Str. 428.

Výmolova 43c, d Radlice, původně se jmenovala Komenského, v letech 1940-1945 přejmenována na *Bystřínovu*. Otakar Bystřina (1861-1931), vlastním jménem Ferdinand Dostál, byl spisovatelem hanáckých povídek. Str. 429.

Vysočanské náměstí 30b Vysočany, původně se jmenovalo Kostnické náměstí, v letech 1940-1945 přejmenováno na *Sedláčkovovo náměstí*. August Sedláček (1843-1926), český historik, středoškolský profesor, zabýval se hlavně historickým místopisem, heraldikou, genealogií, sfragistikou a dějinami šlechty. Str. 430.

Washingtonova 28d Nové Město, v letech 1940-1945 přejmenována na *Weberovu*. Carl Maria von Weber (1786-1826), německý skladatel, dirigent, klavírista a hudební spisovatel, v letech 1813-1816 dirigent německé opery v Praze. Str. 435.

Wilsonova 29c Nové Město, Vinohrady, původně se jmenovala Hooverova. Ing. Herbert Clark Hoover (1874-1964), americký podnikatel a politik, v letech 1929-1933 prezident USA, osobně se velmi zasloužil o dodávky potravin do ČSR po 1. světové válce. V letech 1940-1945 přejmenována na *Richarda Wagnera*. Richard Wagner (1813-1883), německý hudební skladatel, jeden z největších operních skladatelů, tvůrce nového uměleckého směru tzv. Gesamtkunstwerku. Str. 438 a 435.

Walkerova 28a Bubeneč, původně se jmenovala Školská, v letech 1940-1945 přejmenována na *Führichova*. Josef Führich (1800-1876), rakouský malíř, autor grafických cyklů biblických námětů a fresek, žil po většinu života v Praze. Str. 439.

Wuchterlova 27b Dejvice, podle Josefa Borise Wuchterleho (1891-1923), plukovníka, legionáře, člena České družiny. V bitvě u Zborova byl těžce raněn. V letech 1922-1923 přednostou Kanceláře čs. legií. V letech 1940-1945 přejmenována na *Gneisenauovu*. August Wilhelm Anton Gneisenau (1760-1831), hrabě, německý vojevůdce ve službách Rakouska, Velké Británie a Pruska. Bojoval proti napoleonským vojskům v Německu, zemřel na cholera při potlačování polského povstání. Str. 439.

Za papírnou 29a Holešovice, původně se jmenovala *Kollárova*, v letech 1940-1945 přejmenována na *Šlejharovu*. Josef Karel Šlejhar (1864-1914), český spisovatel naturalistického a fatalistického zaměření. Str. 445.

Za Poříčskou bránou 29c Karlín, původně se jmenovala *Havlíčkova*, v letech 1940-1945 přejmenována na *Vysokomytskou*. Str. 446.

Za poštou 47a Strašnice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Schenkovu*. August Schenk (1815-1891), německý botanik. Str. 446.

Za Strahovem 26d, 27c Břevnov, původně se jmenovala *Žižkova*, v letech 1940-1945 přejmenována na *Krumpholtzovu*. Jan Křtitel Krumpholz (1742-1790), český harfeník a skladatel, od roku 1772 působil ve Vídni, později v Paříži. Podílel se na zdokonalení pedálového mechanismu harfy. Str. 448.

Za viaduktem 29a Holešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Františka Zemana*. František Zeman (1838-1916), český pedagog a spisovatel. Str. 449-450.

Západní 27a, c Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Haslerovu*. Hans Leo Hasler (1504-1612), německý skladatel z rodiny českého původu, od roku 1602 ve službách u dvora císaře Rudolfa II. v Praze, později odešel do Norimberku. Str. 456.

Závišova 45a Nusle, Záviš z Falkenštejna (+1290), významný český šlechtic z rodu Vítkovců, manžel královny-vdovy Kunhuty, byl popraven pod hradem Hluboká. V letech 1940-1945 přejmenována na *Kunhutinu*. Kunhuta (+1288), česká královna, vdova po králi Přemyslu Otakarovi II., matka Václava II. roku 1285 se provdala za českého šlechtice Záviše z Falkenštejna. Str. 459.

Zborovská 28c, 44a Malá Strana, Smíchov, podle bitvy u Zborova. v letech 1940-1945 přejmenována na *Matyáše Brauna*. Matyáš Bernard Braun (1684-1739), sochař českého baroka. Str. 460.

Zbrojnická 27a Střešovice, v letech 1940-1945 přejmenována na *Steplingovu*. Josef Stepling (1716-1778), český astronom, jezuita, první ředitel hvězdárny v Klementinu, zabýval se zejména zatměním Měsíce. Str. 461.

Zbuzkova 31a Vysočany, jedna část se původně jmenovala *Čechova*, v letech 1940-1945 přejmenována na *Nižborská*. Nižbor, původně gotický královský hrad ze 13. století ležící nad řekou Berouňkou. Str. 462.

Zelená 27a, b Bubeneč, Dejvice, jedna část v letech 1940-1945 přejmenována na *Seydlitzovu*. Friedrich Wilhelm Seydlitz (1721-1773), pruský generál jízdy. Účastnil se Sedmileté války, mj. i bitvy u Kolína roku 1757. Str. 463.

Zenklova 15d, 16c, 30a Kobylisy, Libeň, jedna část se původně jmenovala *Fügnerova*, v letech 1940-1945 přejmenována na *Kirchmayerovu*. Jan Kirchmayer z Reichvic, příslušník pražské erbovní měšťanské rodiny a v letech 1611-1622 primátor Starého Města pražského. Str. 465.

Zeyerova alej 25d Břevnov, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dětmarovu alej*. Dětmar (+982), německý duchovní, původně mnich benediktinského klášter, první pražský biskup. Str. 466.

Zubatého 43b, 44a Smíchov, původně se jmenovala Havlíčkova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Voigtovu*. Mikuláš Adaukt Voigt (1733-1787), český historik a numizmatik. Str. 470.

Zvonařovská 16c Libeň, původně se jmenovala Šlikova, podle Jáchyma Ondřeje Šlika, v letech 1940-1945 přejmenována na *Sachsovu*. Jan Bedřich Sachs, primátor Starého města pražského v letech 1689-1698. Str. 470.

Žitomířská 45b Vršovice, původně se jmenovala Tyršova, v letech 1940-1945 přejmenována na *Dunajskou*. Str. 477.

11.3 Zkratky

CPO – civilní protiletdecká obrana.

KdF – Radostí k síle (Kraft durch Freude), volnočasová nacistická organizace.

KLV – Kinderlandverschickung (ozdravné prázdninové pobyty německých dětí v protektorátu).

MŠANO – ministerstvo školství a národní osvěty.

NSV – národně sociální prosperita národa (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt).

NÚC – Nejvyšší úřad cenový.

ORL – Oberlandrat – vrchní zemský rada.

RAV – tzv. správa z pověření říše (Reichsauftragsverwaltung)

SD – Sicherheitsdienst – bezpečnostní služba.

11.4 Obrazová příloha

Před samotnými fotografickými ukázkami musíme zmínit důležitý fakt, který při shánění tohoto materiálu hrál zásadní roli. V archivu hlavního města Prahy jsou bohužel fotografie roztříděny spíše podle technického než historického hlediska. Jsou uspořádány v kategoriích podle formátu, velikosti či kvality. Chronologicky jsou srovnány pouze fotografie významných historických událostí, které se našeho tématu netýkají.